

Molnár Tibor

A TITÓI JUGOSZLÁVIA ELSŐ 10 ÉVE A TISZA MENTÉN

I. KÖZIGAZGATÁS SZERVEZETE ZENTÁN ÉS KÖRNYÉKÉN 1945 ÉS 1955 KÖZÖTT

I. 1. A Zentai Járási Népbizottság 1945 és 1955 között

Zentán és környékén 1944. október 8-án történt meg az impériumváltás: a hatalmat a Népfelszabadító Bizottság ragadta magához. 1944. október 20-tól a legfelsőbb jugoszláv vezetőség döntése alapján a Bánát, a Bácska és a Drávaszög területén katonai közigazgatást vezettek be.¹

A Bánát és Bácska Katonai Közigazgatásának parancsnoksága 1945. február 5-ei keltezésű átiratával értesítette a katonai közigazgatási szerveket és a népfelszabadító bizottságokat, hogy 1945. február 15-ei hatállyal Bácska és Bánát területén megszűnik a katonai közigazgatás. Ennek értelmében mindent meg kellett tenni, hogy az adott időponttól kezdődően a néphatalmi szervek – amelyek megszervezésére már a háború során, a fočai előírások² alapján is sor került – átvegyék a közigazgatás teljes irányítását.

A katonai közigazgatás időszaka – 1944. október 20-a és 1945. február 15-e között – lehetővé tette, hogy a népfelszabadító bizottságok szervezetileg kiteljesedjenek, káderekben megerősödjenek, és így alkalmassá váljanak a rájuk háruló valamennyi közigazgatási és politikai feladat ellátására.

A polgári közigazgatás hathatós megszervezése érdekében a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság 1945. február 7-én megalkotta a Vajdaság területén működő népfelszabadító bizottságok ideiglenes szervezéséről és hatásköréről szóló határozatot.³

A határozat értelmében 1945. február 9-én Zentán megtartották a Zentai Járási Népfelszabadító Bizottság alakuló közgyűlését. A gyűlésen a Zentai Népfelszabadító Bizottság képviselői mellett részt vettek az adai, a horgosi, a magyarkanizsai, a

¹ Bővebben lásd Molnár Tibor: *A zentai Várospancsnokság iratai 1944–1945 – Odabrani spisi Komande grada Senta 1944–1945*. Zenta–Szeged, 2011, 5–21.

² 1942. január végétől május elejéig a bosznia-hercegovinai Foča városában állomásozott a jugoszláv partizánmozgalom főparancsnoksága, valamint a JKP KB. A „fočai előírások” (Fočanski propisi) néven ismertté vált dokumentumot 1942 februárjában Moša Pijade (1890–1957) jugoszláv festő, újságíró és politikus, 1920-tól a JKP tagja állította össze, melyek két fontos területre irányultak: egyrészt a partizánalakulatok, másrészt a népfelszabadító bizottságok megszervezésére.
http://www.focaci.org/index.php?option=com_content&view=article&id=558&Itemid=123

³ Odluka o privremenoj organizaciji i delokrugu rada narodnooslobodilačkih odbora na teritoriji Vojvodine. *Službeni list Vojvodine*, 1945. 1. sz.

martonosi, valamint a moholi bizottságok küldöttségei is – összesen 42 résztvevő.⁴ Az ülés kezdetén Farkas Nándor⁵ többek között a következőket mondta:

„...a népfelszabadító bizottságok tagjai egy pillanatra sem felejtetik el, hogy háborúban állunk, és hogy a hátszág elsődleges feladata minden segítséget megadni hadseregünknek, amely a frontokon harcol. Legnagyobb támogatást pedig úgy tudunk nyújtani hadseregünknek, ha felélesztjük a gazdaságot, ha megművelünk minden talpalatnyi földet, ha üzembe helyezünk minden ipari létesítményt. A katonai közigazgatás megszüntetése, és a polgári közigazgatás bevezetése előtt állunk. A hatalom átadásának-átvételének 1945. február 15-ig meg kell történnie.”⁶

Az ülésen felszólalt Stanko Radulov zentai városparancsnok is, aki a következőket mondta:

„...a katonai közigazgatás szervei elvégezték feladatukat. A feladat nem volt könnyű. [...] Ezen a vidéken a munkát különösen a nemzetiségi kérdés nehezíti. A néphatalmi szervezetek az elkövetkezőkben is különös gondot kell fordítaniuk a nemzetiségi kérdés igazságos megoldására. Minden erővel dolgozni kell, [hogy] az itt élő nemzetek [között] a testvériség–egységet megteremtsük. Egyébként a hadsereg továbbra is Zentán fogja állomásoztatni hátszági alakulatait, és az elkövetkezőkben is a polgári hatóságok rendelkezésére áll, és megadja a szükséges segítséget.”⁷

Ezt követően megválasztották a Zentai Járási Népbizottság tagjait, akik a következő személyek voltak: Dragin Radivoj, Mészáros Károly, Đurković Vlajko, Jajagin Sava, Olajos Mihály, Rehák László, Borjanović Mirko, Latinović Rosa, Radulović Stanko, Rekeczki Erzsébet, Kővágó László, Nešić Isa, Kelemen Mátyás, Sedmakov Dušan, Bajić Ilija, Szabó János, Gyetvai Mihály, Rácz Vince, Savić Nenad, Szép István, Šandorov Aleksandar, Kuburić Kajica, Tóth István, Miladinov Dušan, Nedeljkov Paja, Antóczy Sándor, Györe Imre, Majlend Ferenc, Kršić Sava, Vajda József.

Ezt követően a tagok közül megválasztották a Végrehajtó Bizottságot, amelynek elnöke Jajagin Sava, alelnöke Rácz Vince, titkára pedig Olajos Mihály lett. A Végrehajtó

⁴ Katona Pal: *Istorijat razvoja narodne vlasti u Senti*. Senta, 1979, 21. (a továbbiakban: Katona 1979)

⁵ Farkas Nándor (Zenta, 1920 – ?) jogász, politikus. A belgrádi, majd 1941 őszétől a budapesti Műszaki Karon tanult. 1943 júniusában letartóztatták. 1944 júniusában munkaszolgálatra Erdélybe vitték. 1944 novemberében tért haza; a zentai járási, majd a szabadkai körzeti népbizottságban és pártbizottságban dolgozott. 1952 szeptemberétől a Vajdasági Magyar Kultúrtaács elnöke. A Belgrádi Egyetem Jogi Karán diplomázott. 1953–1959-ig az Újvidéki Rádió igazgatója, 1959–1962-ig és 1967–1974-ig a Forum vezérigazgatója, Vajdaság Végrehajtó Tanácsának alelnöke, a Vajdasági Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége Tartományi Választmánya Elnökségének tagja, a Szerb Kommunista Szövetség Vajdasági Tartományi Bizottságának tagja, az Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának tagja.

⁶ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1.1. köt. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 9-ei alakuló ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 21.

⁷ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1.1. köt. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 9-ei alakuló ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 21.

Bizottság további tagjai Miladinov Dušan, Vajda József, Kršić Sava, Dragin Radivoj, Savić Nenad, Szép István, Majlend Ferenc és Györe Imre lettek.⁸

A Járási Népfelszabadító Bizottság első rendes ülését 1945. február 20-án tartotta meg, amelyen megalakították az egyes ügyosztályokat: 1. Belügyosztály, 2. Közoktatási Ügyosztály, 3. Mezőgazdasági és Erdőgazdálkodási Ügyosztály, 4. Pénzügyosztály, 5. Népegészségügyi Ügyosztály, 6. Népjóléti Ügyosztály, 7. Építésügyi Ügyosztály, 8. Kereskedelmi és Iparügyi Osztály.⁹

A Zentai járás területén jelentkeztek nehézségek a népfelszabadító bizottságok megszervezése során, különösen egyes káderek személye volt problematikus. A Zentai Járási Népfelszabadító Bizottság 1945. május 18-án megtartott plenumán Mica Pejín – a bizottság kereskedelmi és iparügyi előadója – a következő éles hangú kritikát fogalmazta meg a gondokkal kapcsolatosan:

„...Hatalmunk szerveinek valódiaknak kell lenniük, rajtuk keresztül kell érvényesülnie a népakaratnak, ezért akik a népellenes rezsimnek kiszolgálói voltak, nem képviselhetik ma a népet, és nem teljesíthetik a nép igényeit. Az államapparátusnak meg kell felelnie a népnek, el kell távolítani [belőle] a lelketlen bürokratizmust, amely elnyomja a nép akarátát és kezdeményezését. Több alkalommal megállapítást nyert, hogy a járási bizottság nem támogatja kellőképpen a helyi bizottságokat. Ez a helyzet eddig nem javult. Nem volt kellő rálátásunk a járásban [működő] helyi bizottságokra. A magyarok titkár Ljotić-szimpatizáns volt, a horgosi titkár pedig Bánátban a szerb fasizmus [sic!] szolgálatában állt. Adán a bizottság alelnöke a megszállás során a magyar fasiszta bizottság tagja volt. Ezek az emberek beférkőztek a bizottságokba, és munkájukkal csak a néphatalom kárára voltak.

A bizottság a nép politikai képviselője kell hogy legyen. Nem történhet meg az, ami Horgoson, hogy az egyetlen földműves, aki a bizottság elnöke, bürokrata tiszviselőkkel van körülvéve, akiket a sovinszta beállítottágú emberek támogatnak. A magyarokkal szembeni sovinszta hozzáállás oda vezetett, hogy a megfélemlített magyar nép nem mer a konferenciákra jönni. A milícia, ahová beférkőztek a naplopó és lecsúszott elemek, elverték azt a fiataalt – a járási USAOJ tagját – aki, véletlenül elővette a harmonikáját akkor, amikor a magyar fasiszták 1941-es áldozatainak temetése volt. Ugyanaz történt Moholon is május 1-jén, amikor a becsületes népek szolidaritási küzdelmét ünnepelték, [hogy] a népi milícia letartóztatott 15 magyart azzal a váddal, hogy „tűzharcosok”, és véresre verték őket, egyiküknek még a fülét is leharapták. Ha ezek az emberek bűnösök, akkor létezik hadbíróóság, fel kell őket jelenteni és megbüntetik őket, de önkényesen senki sem cselekedhet, mert ez anarchiához vezet – és a bizottság minderre rábólintott.

[...] A lakosság egyáltalán nincs biztonságban. A milícia, amelynek védelmeznie kellene a lakosságot, pont az ellenkezőjét teszi. A tanyákon a katonaszökevények bandái rabolnak és gyilkolnak.

⁸ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1.1. köt. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 9-ei alakuló ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 22.

⁹ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1.1. köt. Közgyűlési jegyzőkönyvek: 1945. február 20-ei ülés jegyzőkönyve. Idézi Katona 1979, 22–23.

Nem szenteltek kellő figyelmet a bizottságok összeállításánál a bizottságok nemzetiségi összetételére. Szinte az összes településen a magyarok vannak többségben, a bizottságokban mégis nagyobb volt a szerbek aránya. Természetes, hogy amíg a magyar nép nem képviselteti magát a hatalmunkban, nem lesz lelkesedés az ország[unk] iránt. Akkor tudjuk a becsületes magyarokkal megkedveltetni az országunkat, ha teljes egyenlőséget, és jelenléteket biztosítunk nekik a népi hatalomban – akkor szeretni fogják ezt az országot jobban, mint bármelyiket. A népfelszabadító harc nemcsak a szerbségért folyt, hanem minden becsületes népért, akik országunkban élnek. Ezért meg kell változtatni a bizottságok nemzetiségi összetételét.”¹⁰

A népbizottságokról szóló 1946-os általános szövetségi törvény¹¹ értelmében a népbizottságok államhatalmi szervek voltak, amelyeken keresztül a nép a hatalmat gyakorolta a területi-közigazgatási egységekben. A népbizottsági testületeket általános, közvetlen és titkos választásokon választották. A népbizottságok irányító és végrehajtó szervei a végrehajtó bizottságok voltak: a végrehajtó bizottság tagjai álltak az egyes ügyszakok élén.

A Zentai Járási Népbizottság felépítése az idő múlásával, a gyakorlati munkában szerzett tapasztalatok alapján – a hatályos jogszabályok figyelembe vételével – változott: 1946-ban az V. és VI. ügyszak összevonásával létrejött a Népegészségügyi és Népjóléti Ügyszak, megalakult a Tervbizottság és a Munkaügyi Felügyelőség.

A bizottságok megalakításáról és a népbizottságok közigazgatási apparátusának átszervezéséről szóló rendelet¹² értelmében a Zentai Járási Népbizottság Végrehajtó Bizottságának 1948. november 11-én megtartott ülésén döntöttek a következő szervek megalakításáról: 1. Titkárság, 2. Tervbizottság, 3. Ellenőrző Bizottság, 4. Mezőgazdasági Bizottság, 5. Kereskedelmi és Közellátási Bizottság, 7. Kommunális Bizottság, 8. Ipar- és Kézművesipari Bizottság, 9. Munkaügyi Bizottság, 10. Kulturális és Oktatási Bizottság, 11. Népjóléti Bizottság, 12. Népegészségügyi Bizottság, 13. Közlekedési Bizottság.

Az Zentai Járási Népbizottság 1948 novemberében kialakult felépítéshez viszonyított változások 1949 és 1951 között:

- ▶ 1949. június 13-án megalakult a Közbeszerzési Bizottság,
- ▶ 1949. augusztus 10-én megalakult a Belügyi Bizottság,
- ▶ 1950. augusztus 20-án a Közlekedési Bizottság beolvadt a Kommunális Bizottságba,
- ▶ 1951. február 20-án az Oktatási Bizottság átalakult Oktatási Tanácsná,
- ▶ 1951. március 26-án az Ipar- és Kézművesipari Bizottság feladatait a Zentai Járási Iparkamara vette át,

¹⁰ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1. köt. A Járási Népfelszabadító Bizottság 1945. május 18-ai plénumának jegyzőkönyve.

¹¹ Opšti zakon o narodnim odborima. *Službeni list FNRI*, 1946. 43. sz.

¹² Uredba o osnivanju povereništva i reorganizaciji upravnog aparata narodnih odbora. *Službeni glasnik NRS*, 1948. 48. sz.

- 1951. július 29-én összevonták a Mezőgazdasági Bizottságot a Kereskedelmi és Közellátási Bizottsággal,
- 1951. július 29-én összevonták a Munkaügyi Bizottságot a Népjóléti Bizottsággal.

A felsorolt változások után, 1951 közepén a Járási Népbizottság felépítése a következőképpen alakult: 1. Titkárság, 2. Tervbizottság, 3. Belügyi Bizottság, 4. Pénzügyi Bizottság, 5. Közbeszerzési Bizottság, 6. Népegészségügyi Bizottság, 7. Munkaügyi és Népjóléti Bizottság, 8. Kommunális és Közlekedési Bizottság, 9. Mezőgazdasági, Kereskedelmi és Közellátási Bizottság, 10. Oktatási Tanács.

1950-től – a szovjet típusú szocialista rendszerre adott válaszként – Jugoszláviában kezdett fokozatosan életbe lépni a JKP ideológusai¹³ által megálmodott munkásönigazgatás mint a szocialista társadalmi berendezés sajátos, jugoszláv formája. Az új gazdasági-társadalmi modell alapvető elve – szemben a szovjet modellel, ami tulajdonképpen „államkapitalizmusként” működött – az volt, hogy a vállalatok irányítását a dolgozók kezébe adja, és ezzel a gazdaság irányítását elválasztja az államtól: ez a gyakorlatban valójában soha nem valósult meg.

Az munkásönigazgatás bevezetése a vállalatokba magával vonta a közigazgatás reformját is: a népbizottságokról szóló 1952-es általános törvény¹⁴ értelmében a népbizottságok az államhatalom helyi öngazgatási szervei voltak a községekben és a járásokban. A törvény megszüntette a végrehajtó bizottságokat: a népbizottság döntéseit közösen, az egész testület ülésein hozták meg, a végrehajtó hatalmat pedig a népbizottságok tanácsai gyakorolták. A járási népbizottságokat két tanács alkotta: a Járási Tanács és a Termelők Tanácsa. A Járási Tanács a járás területén élő összes polgár képviselője volt, míg a Termelők Tanácsa a termelésben, a kereskedelemben és a szállítmányozásban tevékenykedő – a jövedelmet megvalósító – dolgozók képviselői testülete volt. A két tanács döntéseit közösen, megegyezéses alapon hozta meg.

A Zentai Járási Népbizottság 1952. április 30-án megtartott ülésén megszüntették a járási Végrehajtó Bizottságot, és megalakultak a következő tanácsok: 1. Gazdasági Tanács, 2. Kommunális Tanács, 3. Népegészségügyi és Népjóléti Tanács, 4. Oktatási és Művelődési Tanács, 5. Belügyi Tanács.

Ugyanazon az ülésen meghatározták, hogy a Járási Népbizottság keretében a közigazgatási ügyeket a következő ügyosztályok fogják ellátni: 1. Gazdasági Ügyosztály, 2. Költségvetési Ügyosztály, 3. Közoktatási és Művelődési Ügyosztály, 4. Népjóléti és Népegészségügyi Osztály, 5. Kommunális Ügyosztály, 6. Titkárság, 7. Statisztikai Hivatal. Az ügyosztályok élén az osztályvezetők álltak.

A járási népbizottságok adminisztrációjának átszervezéséről szóló rendelet¹⁵ értelmében a Járási Népbizottság 1952. szeptember 6-án megtartott ülésén megalakultak a következő titkárságok: 1. Népbizottság Titkársága, 2. Belügyi Titkárság, 3.

¹³ Edvard Kardelj (1910–1979) és Milovan Đilas (1911–1995).

¹⁴ Opšti zakon o narodnim odborima. *Službeni list FNRJ*, 1952. 22. sz.

¹⁵ Uredba o organizaciji administracije narodnih odbora srezova. *Službeni list FNRJ*, 1952. 38. sz.

Közügyi és Művelődési Titkárság, 4. Népjóléti és Népegészségügyi Titkárság, 5. Gazdasági Titkárság, 6. Kommunálisügyi Titkárság, 7. Katonai Ügyosztály.

A Zentai Járási Népbizottság 1953. február 18-án megtartott együttes ülésén megalakult a Járási Népbizottság alapszabályzatát előkészítő bizottság, amely 1953. július 18-ra el is készítette a járási statútumot. A tartományi szervek jóváhagyását követően a járási alapszabályzat 1954-ben lépett életbe. A statútum 6. szakasza értelmében a Járási Tanácsnak 65, a Termelők Tanácsának 50 tagja volt – a tanácsokba a Zentai járáshoz tartozó 12 község és Zenta város – a lakosság, illetve a dolgozók lélekszámához viszonyítva részarányosan – delegálta képviselőit.

I. 2. A Zentai Városi Népbizottság 1945 és 1955 között

A Zentai Városi Népfelszabadító Bizottság 1945. február 14-én alakult meg, illetékeségi területéhez tartozott Zenta város, Felsőhegy, Kevi, Tornyos, Zentaörs¹⁶ és Gunaras¹⁷ település.¹⁸

A két utóbbi település csak 1945 végéig maradt a Zentai Városi Népbizottság keretében: a Zentai Járási Népbizottság 1945. december 23-án megtartott ülésén elfogadták a felsőbb szervek azon indítványát, melynek értelmében Zentaörsöt Csantavérhez, Gunarast pedig Topolyához kell csatolni. Magyaráztként a következő hangzott el:

„Mindkét település jobban kötődik Topolyához, illetve Csantavérhez, és Csantavéren keresztül Szabadkához, mint Zentához, és gazdaságilag is oda gravitál. Zentaörs település Zentától 26 km-re van, Csantavértől pedig csak 1 km-re. Képtelenség továbbra is ilyen állapotot fenntartani, mert ezeknek az embereknek 26 km kell megtenniük, hogy pl. adót fizesse. Gunaras 32 km-re van Zentáról, Topolyától pedig 10 km-re. Gunaras lakói sohasem fognak gazdaságilag és művelődésileg jobban Zentához gravitálni, mint Topolyához.”¹⁹

Ugyanazon az ülésen döntés született arról, hogy szükség van a helyi, falusi népbizottságok megalakítására.

Végleges döntést a két említett település elcsatolásáról a Zentai Városi Népbizottság Végrehajtó Bizottságának 1946. október 6-ai ülésén született, amikor is döntöttek a határvonalakról. Ugyanazon az ülésen vették tudomásul a Kevi Helyi Népbizottság megalakításának tényét, amely azonban valós munkáját csak 1947. március 31-én kezdte meg.

Az 1945. február 14-én megalakult Zentai Városi Népfelszabadító Bizottság 24 tagból állt: Mirko Lolin, Dušan Vitković, Lévai Mihály, Radivoj Dragin, Božo Vučurović, Rác Vince, Uroš Popović, Molnár Cs. János, Aleksandar Stojkov, Radivoj Babin, Szép István, Takács János, Slavko Vukov, Molnár Péterné, Gyetvai András, Milorad Babin, Danilo Branovački, Ollai Antal, Matúz Péter, Isa Pejin, Molnár G. József, Ács József, Gyurcsik Flórián és Olajos Vince.

¹⁶ A települést 1945-től már Dušanovónak hívták.

¹⁷ Az eredeti iratban a település nevének a Senčanski Gunaraš változata szerepel.

¹⁸ TLZ, F. 121 Zenta Községi Népbizottság. 1.2. kötet: Jegyzőkönyv.

¹⁹ TLZ, F. 132 Zentai Járási Népbizottság. 1.1. kötet: Jegyzőkönyv.

A 12 tagú Végrehajtó Bizottság tagjai voltak: Isa Nešić mint elnök, Mészáros Károly mint alelnök, Stevan Bogdanović mint alelnök, Dušan Miličev mint titkár, Isa Kečan mint a Belügyi Osztály, Szabó Ferenc mint az Oktatásügyi Osztály, Mate Josimović mint a Mezőgazdasági Osztály, Lazar Rakić mint a Pénzügyosztály, Gyetvai Gábor mint a Népjóléti Osztály, ing. Kocsis Nándor mint az Építésügyi-műszaki Osztály és Toldi Illés mint a Kereskedelmi és Iparügyi Osztály főnöke.²⁰

1945. március 21-én a Zentai Városi Népfelszabadító Bizottság felépítése a következőképpen alakult: I. Elnökség, II. Belügyi Osztály, amelyhez a népi milícia és a Közlekedési Alosztály tartozott, III. Oktatásügyi Osztály, IV. Mezőgazdasági Ügyosztály, V. Pénzügyosztály, melyhez a könyvelőség, a kataszter, az adóhivatal, a pénzügyőrség és a piaci díjbeszedők tartoztak, VI. Népegészségügyi Osztály a városi közkórházzal, VII. a Népjóléti Ügyosztály a Lakásügyi Alosztállyal, VIII. Építésügyi és Műszaki Osztály, IX. Kereskedelmi és Iparügyi Osztály, amelyhez az összeírók és a Közellátási Alosztály is tartozott.

1946. január 1-jével a Belügyosztály kivált a Városi Népbizottság keretéből, és a belügyminisztérium hatáskörébe került.

Az 1946-os, népbizottságokról szóló általános szövetségi törvény²¹ értelmében a Városi Népbizottság 1946. május 28-ai ülésén megalakították az Általános Ügyosztályt.

1947. december 8-án a zentai Városi Népbizottság keretében a következő ügyosztályok működtek: 1. Gazdasági, Kereskedelmi és Közellátási Ügyosztály, 2. Pénzügyosztály, 3. Építésügyi és Közlekedési Ügyosztály, 4. Közoktatási Ügyosztály, 5. Mezőgazdasági és Erdészeti Ügyosztály, 6. Munkaügyi Osztály, 7. Kommunális Ügyosztály, 8. Népegészségügyi és Népjóléti Ügyosztály.

A felsorolt ügyosztályok mellett a Városi Népbizottságnak volt Tervbizottsága is.

Az 1952-es, népbizottságokról szóló általános törvény²² értelmében, és a népbizottságok újjászervezéséről szóló törvény²³ rendelkezéseit figyelembe tartva megszűnt a Végrehajtó Bizottság munkája. A városi és városi községek népbizottságairól szóló törvény²⁴ értelmében az 1952. szeptember 3-án megtartott ülésen öt titkárságot alakítottak: 1. Népbizottság Titkárság,

2. Gazdasági Titkárság, 3. Kommunálisügyi Titkárság, 4. Népjóléti és Egészségügyi Titkárság, 5. Közoktatási és Művelődési Titkárság.

A Zentai Városi Népbizottság 1953. július 29-én megtartott ülésén elfogadták a városi népbizottság alapszabályzatát.

²⁰ TLZ, F. 121 Községi Népbizottság, Zenta. 1.2. kötet: Jegyzőkönyv.

²¹ Opšti zakon o narodnim odborima. *Službeni list FNJR*, 1946. 43. sz.

²² Opšti zakon o narodnim odborima. *Službeni list FNJR*, 1952. 22. sz.

²³ Zakon o sprovođenju reorganizacije narodnih odbora. *Službeni glasnik NRS*, 1952. 15. sz.

²⁴ Zakon o narodnim odborima gradova i gradskih opština. *Službeni glasnik NRS*, 1952. 29. sz.

II. A VÁLASZTÓJOG KORLÁTOZÁSA JUGOSZLÁVIÁBAN AZ 1945-BEN MEGTARTOTT ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉS KAPCSÁN

1945. november 11-én Jugoszlávia-szerte sorsdöntő, országos szintű alkotmányozó nemzetgyűlési választást tartottak, amely – leegyszerűsítve – arról döntött, hogy az ország államformája monarchia vagy köztársaság legyen-e.

Az 1941. április 6-ai Jugoszláviát ért német támadást követően II. Péter jugoszláv király és kormánya Londonba emigrált, ezzel az ország politikai vezetés nélkül maradt. A jugoszláv királyi hadsereg 1941. április 17-én aláírta a feltétel nélküli kapitulációt. A jugoszláv királyi hadsereg ezredese, Dragoljub Mihailović²⁵ elutasította a megadást, és alakulatával Ravna gorára²⁶ húzódott vissza a megszállók elleni felkelés előkészítése céljából.

1941 nyarán – a német haderő Szovjetunió elleni támadását követően – ország-szerte kitört a jugoszláv kommunisták irányította népfelkelés, melynek élére a Josip Broz Tito került.

A Tito irányította népfelzabardító mozgalomnak szüksége volt a politikai legitimitásra. Létjogosultságának politikai igazolására, 1942. november 26-án a boszniai Bihaćban megalakult a Jugoszláv Népfelzabardító Antifasiszta Tanács – közkeletű nevén az AVNOJ – mint a nemzeti felzabardítási mozgalom legfelsőbb népképviselési szerve.

1943. november 29-én a boszniai Jajcében az AVNOJ megtartotta második ülését, amelyen a következő fontos döntéseket hozták:

- ▶ az AVNOJ törvényhozó és végrehajtó képviselletté alakult;
- ▶ megalakult a Jugoszlávia Népfelzabardító Bizottsága mint népi forradalmi kormány, melynek élén Tito állt;
- ▶ az emigráns királyi kormányt megfosztották képviselési jogától;
- ▶ II. Péter királynak megtiltották az országba való visszatérést;
- ▶ a háború befejezését követően a nép fogja eldönteni, hogy az ország monarchia vagy köztársaság lesz-e;
- ▶ kifejezték szándékukat, hogy Jugoszláviát demokratikus elvek alapján, egyenrangú nemzetek közösségeként alakítják ki.

A szövetségesek nyomására, melyet legmarkánsabban Churchill angol miniszterelnök képviselt, 1944. június 14-e és 16-a között Vis szigetén tárgyalásokat folytattak a jugoszláv kérdés megoldásában érdekelt felek. A tárgyalásokon a Jugoszláv Népfelzabardító Bizottságot Tito képviselte, az emigráns királyi kormányt pedig Ivan Šubašić miniszterelnök. Šubašić jugoszláv érzelmű horvát politikus volt, aki az 1939 és 1941 között a Jugoszláv Királyság államhatárai között létező Horvát bánóság kinevezett bányája volt.

²⁵ Mihailović, Dragoljub (Ivanjica, 1893 – Belgrád, 1946) a jugoszláv királyi hadsereg tábornoka, a jugoszláv honi hadsereg főparancsnokságának vezérkari főnöke, 1942 januárjától jugoszláv hadügy-miniszter. 1946-ban az OZNA elfogta; az ellene indított büntetőperben halálra ítélték és kivégezték.

²⁶ Fennsík Szerbiában, a Suvobor-hegységben.

A megállapodás értelmében a királyi kormány elismerte a kommunista irányítású népfelszabadító mozgalmat. Cserébe a Jugoszláv Népfelszabadító Bizottság beleegyezett abba, hogy Jugoszlávia államberendezéséről csak a háború befejezését követően fognak döntést hozni.

A szovjet Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg alakulatai 1944. október közepére birtokukba vették a Bánát és a Bácska területét.

A visszafoglalt területeken megalakultak, és a hatalmat magukhoz ragadták a népfelszabadító bizottságok. A népfelszabadító bizottságok sajátos, forradalmi néphatalmi szervek voltak, amelyek a hatóság szerepét töltötték be.

A népfelszabadító bizottságok már működésük első napjaiban megalakították fegyveres testületeiket – az ún. Népőrséget –, melyeket a közrend fenntartására és az általuk hozott intézkedések végrehajtásának biztosításra alkalmaztak.

A legfelsőbb jugoszláv vezetés 1944. október 17-én döntést hozott, melynek értelmében a Bánát, a Bácska és a Drávaszög területén – ideiglenes jelleggel, de legfeljebb a háború befejezéséig – katonai közigazgatást vezetnek be. A katonai közigazgatás hivatalos feladata a térségben uralkodó helyzet „normalizálása” volt. A jugoszláv katonai közigazgatás 1944. október 20-án kezdte meg működését. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a katonai szervek illetékességi területükön korlátlan hatalommal rendelkeztek.

A katonai közigazgatás időszakát használta ki a kommunista hatalom arra, hogy leszámoljon valós vagy vélt politikai, ideológiai és osztályellenségeivel tekintet nélkül azok nemzetiségére és felekezeti hovatartozására.

Ebben az időszakban a „háborús bűnösnek” nyilvánított személyek tömeges kivégzése mellett sor került a magyar lakosság elűzésére a Sajkás-vidékről, az itt maradt németek és részben a magyarok internálásra és gyűjtőtáborba zárására, a magyar férfiak munkaszolgálatra való behívására, ill. kényszersorozására a partizán hadseregbe. A Bácskába 1941 során betelepített bukovinai székelyek többségének a kiürítési parancs miatt távoznia kellett.

A katonai közigazgatás 1945. február 15-ig működött.

A Vis szigetén kötött megállapodás értelmében 1945. március 7-én – még a háború befejezése előtt – megalakult a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia vegyes összetételű átmeneti kormánya. Az új kormány miniszterelnöke Tito lett, miniszterelnök-helyettese Milan Grol szerb nemzetiségű polgári politikus, a külügyminiszteri posztot pedig Ivan Šubašić kapta. A polgári politikusok – egyrészt munkájuk ellehetetlenítéséből kifolyólag, másrészt az országban uralkodó diktatórikus állapotok miatt – 1945 augusztusától kezdve fokozatosan kiléptek az ideiglenes kormányból. Az ideiglenes kormány mandátuma 1945. november 11-ig – az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokig – szólt.

A II. világháború Jugoszlávia területén 1945. május 15-én ért véget.

A háborút követően beköszöntött az ország konszolidációjának időszaka. A karizmatikus Tito irányította jugoszláv kommunisták teljesen befolyásuk alatt tartották a hadsereget és a rendőrséget. Az érdekük az volt, hogy az ország teljes politikai és gazdasági irányítását is mielőbb a kezükbe kaparintsák. Ennek szellemében az AVNOJ 1945. augusztus 7-e és 10-e között megtartotta harmadik ülését, amelyen a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ideiglenes nemzetgyűlésévé nyilvánította magát.

Az ideiglenes nemzetgyűlés legfontosabb feladata az alkotmányozó nemzetgyűlési választások előkészítése volt. Ennek érdekében 1945. augusztus 10-én meghozták a választói névjegyzékekről szóló törvényt.²⁷

A törvény 1. szakaszában említett névjegyzékek összeállítására azért volt szükség, hogy ellenőrizték a jugoszláv állampolgárok választói jogosultságát az elkövetkező választásokon. A törvény az adott település választói névjegyzékének összeállításával a helyi népbizottságot bízta meg.

A törvény 3. szakasza szerint választójoggal rendelkezett minden 18. életévét betöltött férfi és nő, a Jugoszláv Hadsereg tagjai, valamint a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg valamennyi volt tagja tekintet nélkül életkorukra. Jelentős demokratikus előrelépésnek számított ez, hiszen a királyi Jugoszláviában a nőknek, a katonatiszteknek és a sorkatonai szolgálatot tölteknek nem volt szavazati joga.

A törvény 4. szakasza meghatározta, hogy kiktől vonják meg a választói jogot. Nem volt választói joguk:

- ▶ azoknak a minisztereknek, akik a kormány tagjai voltak 1929. január 6-a és 1939. február 5-e között. Kivételt képeztek, akik kitüntették magukat a megszállók elleni harcban;
- ▶ a megszálló katonai alakulatok minden tagjának és hazai segítőiknek, akik tartósan és aktívan harcoltak a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, illetve a Jugoszláv Hadsereg és a Jugoszláviával szövetséges hadseregek ellen;
- ▶ a Kulturbund tagjainak, az olasz fasiszta szervezetek tagjainak és családtagjaiknak, amennyiben nem tudják bizonyítani, hogy részt vettek az antifasiszta és népfelszabadító harcban;
- ▶ azoknak a személyeknek, akik aktív vezetők és kiemelkedő tagok voltak az usztasa, a csetnik, a Nedić- és a Ljotić-féle szervezetekben, a fehér és kék gárdában vagy más hasonló quplingszervezetekben és csoportokban az országon belül vagy külföldön, amelyek együttműködtek a megszállókkal és segítőikkel, valamint azoknak a személyeknek, akik hasonló tevékenységet folytattak;
- ▶ azoknak a személyeknek, akik a megszállóknál vagy a quislingeknél politikai vagy rendőri szolgálatot láttak el;
- ▶ azoknak a személyeknek, akik önkéntesen és saját kezdeményezésükből, az ellenség támogatásának céljából azok rendelkezésére bocsátották katonai és gazdasági eszközeiket;
- ▶ azoknak a személyeknek, akik bírósági ítélet alapján elvesztették nemzeti becsületüket, illetve politikai vagy állampolgári jogaikat arra az időszakra, amelyekre az ítélet vonatkozik;
- ▶ a gondnokság alatt lévő személyeknek.

²⁷ Zakon o biračkim spiskovima. *Službeni list DFJ*, 1945. 59. sz.

A törvény úgy irányozta elő, hogy a 2–7. felsorolt rendelkezéseket nem alkalmazzák azokra a személyekre, akikről bebizonyosodik, hogy részvételük az említett szervezetekben vagy katonai alakulatokban kényszer hatására történt, vagy csak látszatrészvétel volt abból a célból, hogy kárt okozzanak a megszállóknak és kiszolgálóiknak, valamint azoknak a személyeknek az esetében, akik csatlakoztak a népfelszabadító harcokhoz vagy segítették azt.

A tagköztársaságok kormányai a szövetségi kormánnyal összhangban határozták meg pontosan, hogy mely szervezetek, intézmények és csoportok tartoznak a törvény 4. szakaszának 2–4. pontja alatt felsoroltak közé.

A törvény ezen kitételeiből is látszik, hogy a kommunista hatalom az ellenségek meghatározásában nem tett különbséget a nemzetek között.

A törvény 5. szakasza arról szól, hogy a választókat állandó lakhelyükön vették fel a választói névjegyzékre, és választói jogukat csak állandó tartózkodási helyükön érvényesíthették.

A választói névjegyzékbe egy-egy személyre vonatkozóan a következő adatok kerültek be: a választó vezeték- és keresztnéve, apja neve, születés helye és időpontja, írástudó-e vagy sem, lakcíme és nemzetisége.

A járási és a városi népbizottságok keretében bizottságot hoztak létre, amelynek a feladata a helyi népbizottságok által összeállított választói névjegyzékek ellenőrzése és jóváhagyása volt. Ezenkívül első fokon döntött a panaszok ügyében. A bizottság tagja a járásbíró egy bírása, a járási népbizottság egy tagja és annak a helyi népbizottságnak egy tagja volt, amelynek területére a névjegyzék vonatkozott. Egy-egy járásban annyi bizottság alakult, ahány helyi népbizottság tartozott az illető járáshoz.

A törvény 17. szakasza értelmében a választói jegyzékből kimaradt vagy kihagyott személyek panasszal élhettek, melyet a választói névjegyzékekkel foglalkozó bizottságnak 5 napon belül kellett elbírálnia. A bizottság döntése ellen a járási népbírósnál lehetett fellebbezni, amelynek 5 nap állt a rendelkezésére, hogy döntést hozzon.

A helyi népbizottságoknak a törvény életbe lépését követően 20 napjuk volt arra, hogy összeállítsák az elsődleges választói névjegyzéket.

Választói névjegyzékekről szóló törvény 4. szakasza értelmében 1945. augusztus 23-án a szerbiai népkormány rendeletet alkotott arról, hogy mely – a háború alatt működő – szervezeteket minősítik ellenségesnek.²⁸ Erre azért volt szükség, hogy tudják, kitől lehet megvonni a szavazati jogot.

A rendeletből egyértelműen kitűnik, hogy a német és magyar szervezetek mellett más nemzetek is a „terítékre kerültek”: a horvát részről az usztasaszervezetek és fegyveres testületek, a valamint a domobranok – a horvát honvédség, szerb részről a Ljotić- és Nedić-féle fegyveres testületek, Draža Mihailović csetnikjei, valamint az albánok és a muszlimánok szervezetei és fegyveres testületei is, amelyek együttműködtek a megszállókkal.

A Vajdaság területén a következő magyar vonatkozású szervezeteket nyilvánították ellenségesnek:

²⁸ Odluka Narodne vlade Srbije o organizacijama koji su u smislu čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima oglasene za neprijateljske. *Službeni glasnik Srbije*, 1945. 27. sz.

- ▶ a Nyilaskeresztes Párt,
- ▶ az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártja,
- ▶ a Turáni Vadászok,
- ▶ a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség,
- ▶ a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség.

A rendelet megjelenését követően országszerte minden településen – így a Bácskában és a Bánátban is – nagygyűléseken tárgyalták meg, kinek nem jár a választójog, illetve kitől vonják azt meg.

Az újvidéki *Magyar Szó* – amely ekkor már hivatalosan is a Vajdasági Népfront magyar nyelvű napilapja volt – 1945. szeptember 27-én a Tisza mente bánáti részéről a következő tudósítást közölte:

„A törökkanizsai járás összes helyiségeiben tömeges konferenciákat tartottak, amelyeken megtárgyalták a választásokról és a szavazójogról szóló törvényt. A konferenciákon szép számban jelent meg a lakosság, ami legjobban bizonyítja a széles néprétegek érdeklődését a közeljövőben tartandó választások iránt. A nép készségét mutatta, hogy szavazatával megerősítse a népi hatalomba, és a Népfrontba vetett bizalmát. Különösen nagy volt a lakosság elégedettsége a konferenciákon a szavazójegyzékek megtárgyalásánál, amikor megállapították, hogy a megszállók gazdasági és politikai együttműködőtől elveszik a szavazati jogot. A törökkanizsai járás területén 164 személy esetét terjesztették a járási választási bizottság elé, amely megállapítja, az illetőknek van-e szavazójoguk. Ezek ellen a nép emelt vádat, és valamennyien különböző fasiszta szervezetek vezetői és aktív tagjai voltak. Szerbeket és magyarokat egyaránt leleplezett a nép, és elítélte azokat is, akik gazdaságilag együttműködtek a megszállókkal. Szanádon Srdić Arsennak, a banjicai láger őrének vették el szavazójogát. Törökkanizsán a következő ismert ellenségeket fosztották meg szavazati joguktól: Terzin Grujót, aki miatt egy szerb a megszállás alatt németországi gyűjtőtáborba került; Ubori Jaškót, aki mint a német katonai rendőrség tagja részt vett a hazafiak megkínzásában; Papp László bankigazgatót, a DMKSZ szervezőjét, aki »fekete könyvvel«²⁹ fenyegette meg a szerb polgárságot.

A lakosság aktív részvételével a Népfront munkájában bizonyítja, hogy a népi tömegek megértették feladatukat, és élnek demokratikus jogaikkal.³⁰

A magyar nyelvű napilap 1945. szeptember 29-ei számában így írt a Népfront nagygyűléseiről:

„...A legtöbb népgyűlésen az egybegyűltek maguk tisztították meg soraikat az áru-lóktól, illetve maguk indítványozták azok törlését a választói névjegyzékből, akik a megszállás alatt, mint vezetők, együttműködtek a megszállókkal.³¹

²⁹ Ez alatt feltehetően azt értették, hogy a hatalommal szemben illojális, hűség szempontjából gyanús magatartású szerb és más nemzetiségű polgárokról összeírások, nyilvántartások készültek.

³⁰ A törökkanizsai járás népe kizárja a választásokból a nép ellenségeit. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. szeptember 27. 223. sz. 3.

³¹ Vajdaság népe tömegesen vesz részt a Népfront gyűlésein. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. szeptember 29. 225. sz. 3.

A kommunista hatalom – különösen a Vajdaságban – megritkította azon választók számát, akik – potenciálisan – a polgári opcióra adhatták volna le voksukat. Ebből is látszik, hogy a választások végeredményét nem bízták a véletlenre. Hiszen:

- ▶ a Vörös Hadsereg elől menekülve a jugoszláv területet 1944 őszén – a becslések szerint – 150 000 német és 40 000 magyar hagyta el,
- ▶ az itt maradt németeket 1944 őszén táborokba internálták megvonva tőlük az összes polgári jogot,
- ▶ a Bácskából a magyar honvédségbe bevonultatott és hadifogságba került férfiak zöme még nem térhetett haza, de választójoggal különben sem rendelkezhetett volna a meghozott törvény értelmében,
- ▶ a választói névjegyzékről szóló törvény – a korabeli jugoszláv adatok szerint – legalább 200 000 választópolgártól vonta meg ezt a jogot. Ez az adat azonban korántsem fedi a valóságot, valószínűleg sokkal nagyobb számról volt szó.

A törvényben elméletileg létezett jogorvoslat a megvont választójog visszaszerzésére. A fellebbezések ügyében – másodfokon – a járásbíróóságok voltak illetékesek. A bíróságnak mérlegelnie kellett, hogy a benyújtott bizonyítékok alapján hogyan döntsön: jóváhagyja-e a bizottság döntését, vagy visszaadja-e a választójogot.

Vizsgáljunk meg néhány példát a választójog megvonásával kapcsolatosan a Zentai Járásbíróáságnál folytatott eljárások korabeli irataiból. A bírósági iratokból kiténik, hogy azokra a bűnökre vonatkozó bizonyítékok, amelyek alapján megvonták a választójogot, általában „megcáfolhatatlanok” voltak.

Jó példa erre a horgosi eset, ahol számos polgártól vonták meg a választójogot ugyanazzal a magyarázattal: 1941. április 7-én résztvevői voltak a Gazdakörben megtartott gyűlésnek, ahol arról döntöttek, hogy a településen a rendfenntartás céljából megszervezik a nemzetőrséget. Bizonyítékul a *Szegedi Új Nemzedék* című napilap 1942. április 12-ei számát csatolták, melyben részletesen leírják az 1941-es horgosi eseményeket.³² A tudósítás szerint az inkriminált gyűlésen a horgosi tűzoltók testületileg részt vettek. A horgosiak védekezésükben azt állították, hogy a cikk szerzője és az 1941. áprilisi összejövetel szervezője Fodor Gellért – korábbi jugoszláv parlamenti képviselő – volt, aki ellenlábasaival szemben ezzel akart magának nagyobb tekintélyt kivívni a faluban és a magyar hatóságok előtt.

Az eset érdekessége, hogy a lapban felsorolt állítólagos nemzetőrök közül – az eddigi kutatások szerint – az 1944 őszén elkövetett megtorlásokban csupán egyetlen személy vesztette életét, és a későbbiek során a hadbíróóság ezért a cselekményért Horgosról senkit sem vont büntetőeljárás alá. Azonban amikor a választójog megvonásáról volt szó, szinte mindenkitől megvonták azt, akinek a neve az újságban szerepelt.

³² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. Vp. 1435/1945 – Németh Ferenc horgosi lakos választójogának megvonási ügye. Csatolva a *Szegedi Új Nemzedék* XXIV. évf. 82. számának egy példánya.

Jellemző volt – az ellenségesnek nyilvánított magyar szervezetek jellege alapján –, hogy a választójog megvonása különösen hátrányosan érintette az amúgy is vékonyka magyar értelmiségi réteget.

A már említett esethez kapcsolódóan a választójogot Hosszú Aurél nyugalmazott horgosi tanítótól is megvonták. Hosszú Aurél tanító nagy tekintélynek örvendett a faluban. Huzamos ideig tartó pedagógusi tevékenysége mellett az 1913-ban létrejött önkéntes tűzoltótestület alapító tagja és parancsnoka is volt egyben. Panaszát a Járásbíróóság 1945. október 10-én elvetette, így az egy hónappal később tartott választásokon nem vehetett részt. Választói jogát a bíróság csak 1946. augusztus 8-ai végzésével adta vissza, melynek indoklásába a következőt írták:

„... a bizonyítékokból, amelyeket a panaszos benyújtott a következőket lehetett megállapítani: a megnevezett, mint a[z önkéntes] tűzoltó század parancsnoka, nem nyújtott semmiféle segítséget a megszálló magyar hadseregnek, hogy az önkéntes tűzoltó testületnek, mint társadalmi egyesületnek, nem volt politikai jellege, [valamint], hogy a megnevezett 1936-ban nyugállományba vonult, és mint ilyen, a gyermekeket nem taníthatta fasiszta szellemben.”³³

1944 őszén a Tito partizánjai által végrehajtott atrocitásoknak számos délvidéki pap, lelkész esett áldozatul. Az ellenük foganatosított terror – igaz, már enyhébb formában, hiszen életük nem forgott veszélyben – a választások kapcsán is folytatódott.

Ft. Fábry Jenő zentai plébánostól megvonták a választói jogot, mert a vádak szerint 1941 áprilisában a zentai nemzetőrök tisztségviselője volt. Ft. Fábry beterjesztett panaszában leírta, hogy nem volt a nemzetőrök tisztségviselője, és 1941 áprilisában tevékenységével a kialakult feszültség csillapításán és bajba került szerb polgártársai megsegítésén munkálkodott. A bíróság az ő esetében is csak 1946. augusztus 10-én hozott pozitív döntést. A bíróság magyarázata szerint „mivel a vádak, amelyek miatt annak idején megvonták a szavazati jogát, valótlanok bizonyultak”.³⁴

A másik zentai plébánostól, Ft. Péchy Bélától azzal a váddal vonták meg a szavazati jogot, hogy „prédikációiban a szerbek kiirtására ösztönözte a népet”. Ft. Péchy a panaszában azt bizonyította, hogy prédikációiban soha nem foglalkozott politikával, csak a hittel, valamint hogy az emberek egymás közötti szeretetéről prédikált. Kiemelte, hogy 1941 és 1944 között szerb nemzetiségű polgártársain ott segített, ahol csak tudott. Név szerint megemlítette azokat, akiket megsegített, és állításainak igazolására tanúként zentai illetőségű, szerb nemzetiségű polgárokat nevezett meg. Mindezek ellenére választói jogát nem nyerte vissza még 1946-ban sem.³⁵

Földi András zentai kereskedőtől azért vonták meg a választói jogot, mert a nyilaspart kiemelkedő tagjának minősítették. A bíróság ezt a tényt arról a fényképről álla-

³³ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1308/1945 – Hosszú Aurél horgosi lakos választójogának megvonási ügye.

³⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1317/1945 – Fábry Jenő zentai lakos választójogának megvonási ügye.

³⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1329/1945 – Péchy Béla zentai lakos választójogának megvonási ügye.

pította meg, amely 1942 végén, Szálasi Ferenc zentai látogatása alkalmával készült: a vacsorán Földi közvetlenül Szálasi mellett ült.³⁶

Tichy Béla horgosi gyógyszerésztől és szőlőtulajdonostól is megvonták a választói jogot azzal a váddal, hogy „a megszálló hatóság segítségével kizsákmányolója volt a munkásnépnek”. Tichy gyógyszerész panaszához csatolta a Horgosi Népbizottság három legmagasabb rangú tisztségviselőjének – az elnöknek, a titkárnak és a belügyi előadónak – a nyilatkozatát, melyben kijelentik, hogy a nincs tudomásuk arról, hogy a gyógyszerész a nép kizsákmányolója lett volna, noha aláírták az erre vonatkozó határozatot. Ennek ellenére Tichy Béla csak a második körben, 1946 augusztusában kapta vissza választójogát.³⁷

A köztisztviselőben álló zentai gyógyszerész, dr. Bánffy Boldizsár is felkerült arra az 1945. szeptember 14-én nyilvánosságra hozott névjegyzékre, amelyen azoknak a zentaiaknak a neve szerepelt, akiket kihagytak a választói névjegyzékből. A gyógyszerész szeptember 17-ei keltezéssel írásos panaszt nyújtott be a választói névjegyzéket összeállító járási bizottsághoz, amelyben elutasította azokat a vádakat, amelyekre hivatkozva lehagyták a választói névjegyzékről. A vádak elsősorban az 1941 és 1944 közötti, ún. „magyarok ideje alatt” tanúsított magatartására vonatkoztak, amelyek miatt viszont a hatóságok büntető eljárást nem kezdeményeztek ellene. Panaszát azonban a bizottság még aznap elutasította.

Másodfokon szeptember 28-ai keltezésű fellebbezésével a zentai Járási Népbíró-sághoz fordult. Az ügyet a bíróság 1945. október 13-án tárgyalta, és elutasította a fellebbezést.

Bánffy gyógyszerész még 1946-ban sem kaphatta vissza választói jogát. A Városi Népbizottság Elnökségének 17645/1945-ös számú, 1946. szeptember 27-ei keltezésű határozata szerint „eddig munkájával nem igazolta azt, hogy a bizottság megváltoztassa a rá vonatkozó elsődleges véleményét”.³⁸

Az összes megvizsgált választójog-megvonás közül talán Csányi Margit adai lakos esete a legkülönösebb. Egy fiatal, tehetséges szavalóról volt szó, aki a vádak szerint „a megszállók politikai propagandájának a szolgálatába állt azzal, hogy mint ismert és tehetséges szavaló [előadásai] terjesztette a megszállók fasiszta eszméit, amibe beleélve magát, még zokogott is”.³⁹ Azt hiszem, az ilyen szemléletmódot nem szükséges külön magyarázni.

A választási kampány során a kommunista hatalom a lehető legkeményebben igyekezett ellehetetleníteni a jugoszláv polgári oldalt, aminek következtében az nem is indult a választásokon, és híveit bojkottra szólította fel.

³⁶ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1318/1945 – Földi András zentai lakos választójogának megvonási ügye.

³⁷ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1427/1945 – Tichy Béla horgosi lakos választójogának megvonási ügye.

³⁸ TLZ, F. 127 Zenta Járásbíróság. Vp. 1340/1945 – Dr. Bánffy Boldizsár zentai lakos választójogának megvonási ügye.

³⁹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 1828/1945 – Csányi Margit adai lakos választójogának megvonási ügye.

A választási kampány Tisza menti hangulatát jól illusztrálja az újvidéki *Magyar Szó* 1945. október 16-án napvilágot látott cikke:

„Vasárnap a kora esti órákban tartották meg Szentán a városháza nagytermében a választási népgyűlést, amelyre hatalmas tömeg verődött össze. A zsúfolásig megtöltött termen kívül százával álltak az emberek, akik kiszorultak és abban reménykedtek, hogy részesei lehetnek a példátlanul lelkes manifesztációnak. Öregek és fiatalok, asszonyok és az ifjúság tömegei szorongtak egymáshoz zsúfolva, egyre fokozódó lelkesedéssel tüntetve. Ebben a hangulatban nyitotta meg a gyűlést Radivoj Dragin, az egyik szentai városi képviselőjelölt, akinek bevezető szavai után Dejan Ivačkovicz őrnagy a hadsereg nevében beszélt abból az alkalomból, hogy a Jugoszláv Hadsereg egy év előtt ezen a napon vonult be Szentára.

Ezután Táborosi Mihály képviselőjelölt-helyettes a népgyűlés főszónoka beszélt. Bevezetőben a választás előkészületeivel foglalkozott, majd áttért a reakció munkájára:

– A reakció nem elégszik meg azzal, hogy politikai téren igyekszik zavart kelteni – mondotta – hanem gazdasági téren igyekszik megnehezíteni az országépítő munkát. Szabotálással, spekulációval, fekete tőzsdézéssel, rosszhiszemű híresztelésekkel arra törekszenek ezek az elemek, hogy zavart támasszanak és ebből jogtalan anyagi előnyöket is szerezzenek. Korábban megelégedtek azzal, hogy kívülről igyekeztek rombolni, újabban azonban behúzódnak a Népfontra és belülről akarnak bomlasztani. Szükséges tehát, hogy kellő elővigyázatossággal figyeljük saját sorainkat és gondosan óvakodjunk minden bomlasztásától.

– A reakció folytonosan hibákról beszél. Mi nem tagadjuk, [hogy] vannak hibák, amelyeken javítani kell, de ha hibákról beszélünk, országos jelentőségű sikerekről is szólnunk kell. Beszélünk [kell] arról is, [hogy] Vajdaság földművesei megművelték a földet akkor, amikor alig néhány kilométerre még folytak a harcok. Azóta az országban több ezer kilométer vasút épült, sok száz hidat is felépítettünk, rendbe hoztuk az utakat, hogy ezzel is lehetővé váljék az egyes országrészek összeköttetése és ellátása, s hogy élelmiszerekkel lássuk el azokat a vidékeket, amelyek lakosságát az éhhaláltól kell megmenteni. Teljes eredményt még nem értünk el, de hiszem, hogy hamarosan ez is sikerül. A nép összefogott, és a nép hatalmas ereje mutatkozik meg ebben a munkában. A nép erejére alapítjuk az országot és az építő munkát.

– Szentán újabban a testvériség és egyenlőség gondolatának félreértésével, arányszámokat teremtenek és bizonyos kulcsszám szerint, a lakosság számarányának megfelelően osztják be a szükséges tisztségeket [a] közhivatalokban és mozgalmi vezetőségekben. A testvériség nem ezt jelenti. Nem arányszámokat kell teremteni és kulcsszámokat keresni, mert ez már magában véve bizonyos ellentéteket támaszt, hanem mindenki, aki arra érdemes nemzetiségre való tekintet nélkül kell, hogy érvényesüljön. A cél az, hogy a lakosság teljesen összeforrjon, a testvériség és egyenlőség nemcsak szóbeszéd legyen, mert ma itt Vajdaságban a magyarság olyan szabadságot élvezhet, amilyent soha azelőtt, magyar iskolák, egyesületek, magyar lap és összejövetelek gondoskodnak a magyarság kulturális neveléséről.

A szónok ezután elmagyarázta a választások jelentőségét és azt, miért fontos éppen az, hogy a magyarok száz százalékban leadják szavazatukat. Vajdaság népe nem most

szavaz, már akkor leadta szavazatát, amikor úgyszólván a körmeivel szántotta fel a földet, a néhány kilométerre innen folyó harcok tüze mellett. A választások csak demonstrációt jelentenek, amelyen a lakosság kimutatja állásfoglalását, és éppen ebben a véleménynyilvánításban kell, hogy a magyarság [az] utolsó emberig szavazzon. Ezzel válik lehetségessé, hogy eltemessük egyszer és mindenkorra azokat a reakciókat, akik még reménykednek, és alattomos munkával próbálják szétválasztani Vajdaság népét.

A parasztkérdésről szólva meglepéssel állapította meg, hogy Vajdaságban a parasztság és [a] földműves nép teljes mértékben kiveszi részét a munkából. Az a lendület, amellyel ilyen nehéz körülmények között [a] szántás, vetés, aratás munkáját, és a gabona beszolgáltatását az éhezők ellátására végzik azt mutatja, hogy a föld népe is állásfoglalást, és teljes szívvel és lélekkel mellénk állt. Éppen az az akarat, hogy ezt a rendszert és belső berendezését megtarthassuk, teszi szükségessé, hogy a köztársasági államformát válasszuk a királyság helyett, mert csak a köztársaság teszi lehetővé, hogy [a] testvériség, jogegyenlőség és [a] szabadság szelleme érvényesüljön.

A szónok szavait nagy lelkesedéssel figyelte a tömeg, és gyakran szakította félbe tüntető közbekiáltásokkal. Feđa őrnagy, a következő szónok azzal kezdte beszédét, hogy kedves szerb és magyar testvéreknek szólította a hallgatóságot, amely szavakra tomboló, percekig tartó lelkesedéssel ünnepelték. Tényi László közkatoná magyarnyelven szólta a tömeghez, majd Rácz Vince Senta város elnöke és képviselőjelöltje ugyancsak magyarnyelven beszélt a választások jelentőségéről. Végül Nagy József a helyi bizottság titkára ismertette a jelöltek rövid életrajzát.⁴⁰

A választási kampányról még csak annyit, hogy a kampánycsend ismeretlen fogalom volt: egy nappal a szavazás előtt a *Magyar Szó* címlapon közölte az alábbi írást:

„Moša Pijade, az ideiglenes szövetségi nemzetgyűlés alelnöke sajtóértekezletet tartott a bel-, és külföldi sajtó képviselőivel. Közölte, hogy Jugoszláviában a bejelentett kifogások felülbírálása után a választói névjegyzékben összesen 8 178 958 szavazó van, és a választói névjegyzékből 199 883 szavazót töröltek, ami 2,4 százaléknak felel meg. Egy hónappal előbb, amikor a választói névjegyzékeket lezárták, a töröltek száma 253 108-at tett ki, ami 3,09 százaléknak felel meg. A bírósági ellenőrzések ezt a számot lényegesen csökkentették. Míg Szerbia többi részében a törlés 2,4 százalékot jelentett, Vajdaságban csak 1,3 százalék törlésére volt szükség.

A szövetségi nemzetgyűlésnek 348 tagja van, és a választásokon 738 jelöltet állítottak egész Jugoszláviában. Valamennyi jelölt a Népfront tagja, azonban sok helyen versengés folyik a jelöltek között és ezért helyenként 3, 4 sőt 5 urnát is fel kellett állítani. A jelöltek között minden párt képviselve van, amely részt vesz a Népfrontban. A jelölések azonban nem számarány és a pártok számbeli erőssége szerint történtek, hanem úgy, ahogyan a legalkalmasabb embereket kiválaszthatták, hogy képviselőségre jelöljék. Ez az oka annak, hogy rendkívül nagy számban vannak a jelöltek között olyanok is, akik semmiféle párthoz nem tartoznak.

⁴⁰ Senta népének példátlanul lelkes választói tömeggyűlése. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. október 16. 240. sz. 3.

Az ellenzék távolmaradását a választásokról a nemzetgyűlés alelnöke azzal magyarázta, hogy ennek legfőbb oka az ellenzék gyengesége. Nem vesz részt a választásokon, mert túlságosan gyenge ahhoz, hogy bármilyen szerepet is játsszon politikai életünkben.

A pártok bomlása nem a háború alatt következett be, hanem ez egy állandó folyamat volt [az] 1929. január 6-ai diktatúra óta, amelynek során a pártok széthullottak.

Milan Grol mozgalmáról Moša Pijade leleplezte, hogy a pártvezetőség több tagja nyíltan együtt dolgozott a németekkel, a többiek pedig Draža Mihailović szervezé- tével. A párt titkára szívszélhűdésben meghalt, amikor Draža Mihailovićnál tartott megbeszélésen megtudta, hogy a Vörös Hadsereg elérte a Dunát. A Demokrata Párt többsége egyébként Milan Grol kilépése után is megmaradt a frontban, abban jelentős szerepet játszik és jelöléseket eszközöl.

Nem lehet tehát ellenzéki pártokról beszélni, csupán kis csoportokról, amelyek még mindig a múltban élnek, és a múltat kívánják vissza.

– Ezzel szemben a Népfront élő valóság – mondta a nemzetgyűlés alelnöke – amely politikai szervezetébe fogja az egész népet. Ez nem mesterséges tákolmány, önként adódott, hogy minden népi erő összefogott a faszizmus elleni harcban. A nép kapcsolatait a fronttal [a] legjobban megmutatták a választási előkészületek során megtartott gyűlések nagy tömegei.

Eszerint a vasárnapi választások szükséges kifejezői lesznek a nép hangulatának, és a politikai valóságnak. Ezen semmi esetre sem változtatna az sem, ha az úgynevezett ellenzék is fellépne a választásokon.”⁴¹

A választásokat – a nagyarányú írástudatlanság miatt – gumigolyócskák segítségével bonyolították le. A golyó azért volt gumiból, hogy ne legyen hallható, amikor az urnába esik. Létezett ún. névtelen urna⁴² is – ebbe ejtették a golyót azok, akik nem akartak a Népfront listájára, vagyis a kommunistákra szavazni.

A választás technikai tudnivalóiról a *Magyar Szó* 10-én tájékoztatta olvasóit:

„A vasárnapi választások előkészületeit lezárták. A hét folyamán nagyobb népgyűléseket már sehol sem tartottak, és a kisebb konferenciák is csak arra szorítkoztak, hogy a választóknak ismételtlen megmagyarázzák, hogyan kell választaniuk. Sokak előtt még mindig nem elég világos, hogyan kell szavazatukat leadni. Mindenekelőtt fontos tudni azt, hogy ha valaki nem kapott értesítést arról, melyik szavazóhelyen kell szavaznia és nem érdeklődött önként a városháza illetékes hivatalánál, az nem ok arra, hogy elmaradjon a szavazástól.

Az értesítések kizárólag technikai jellegűek voltak, és semmi mást nem tartalmaztak, csupán azt, hogy a értesített szavazó polgárnak melyik szavazóhelyen kell leadnia szavazatát.

Mindenkinek joga van, sőt kötelessége szavazni akkor is, ha ilyen előzetes értesítést nem kapott.

⁴¹ Szavazatok a Népfront listájára, amelynek élén Tito marsall áll. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. november 10. 261. sz. 1.

⁴² A szerb „čorava kutija” magyar jelentése „vak urna”.

A hirdetmény alapján, hogy városkörzetében nevének kezdőbetűje szerint hol van a szavazóhelye. Itt reggel 7-től este 7-ig megszákítás nélkül, a nap bármely időpontjában jelentkezhethet, hogy leadja szavazatát. Amikor a szavazó-helységben megjelenik, bemutatja értesítő céduláját, vagy bemondja nevét és a névjegyzékben megállapítják, hogy van-e szavazati joga. Ugyanakkor azt is megjelölik, hogy jelentkezett szavazásra, nehogy bárki is visszaélhessen nevével. Abban az esetben, ha az igazoló bizottságban a tagok közül senki sem ismeri, arcképes igazolvánnyal kell igazolnia magát. E formások elvégzése után az elnök átadja a szavazó golyót, amelyet jobbkezébe, marokba szorítva kell tartani. A választó először a szövetségi választásokra adja le szavazatát. Itt három urna van felállítva. Az első urna a Népfront hivatalos jelöltjének urnája. A második azoké, akik ugyan a Népfront listáján, de külön jelölték magukat. A szavazó szabadon választhat, hogy melyik jelöltre adja le szavazatát. Az itt felállított harmadik urna az úgynevezett névtelen urna, amelybe azok dobja be a gumigolyójukat, akik nem kívánnak a Népfrontra szavazni. A névtelen urna a reakciók ellenzék szavazóhelye, és csak a nép ellenségei fognak ide szavazni.

Senki, aki szabadságban, jogbiztonságban, népi egyenjogúságban kíván élni, nem szavazhat, és nem szavaz úgy, hogy a harmadik urnába dobja szavazati golyóját.

Nagyon fontos, hogy mindenki megőrizze a szavazás titkosságát. Mindenkinek kötelessége tehát, hogy zárt kezét mind a három urnába bedugja, és csak akkor mutassa fel nyitott üres tenyerét, amikor kezét már a harmadik urnából is kihúzta. Semmi esetre sem szabad a legkisebb jellel sem elárulni azt, hogy már az első vagy második urnában elengedte a gumigolyót, mert az ilyen szavazás megsérti a választás tisztaságát és titkosságát, és a szavazatszedő-bizottság az ilyen szavazatot megsemmisíti.

A szavazat titkossága olyan demokratikus jog, amit nem szabad megsérteni. Aki akár tüntetésből, akár másmilyen okból ilyen hibát elkövet, annyi, mintha egyáltalán nem szavazott volna.

Amikor a szövetségi urnáknál a szavazó elvégezte a szavazást, újból jelentkeznek szavazatszedő bizottság elnökénél, akitől újabb gumigolyót kap, hogy a népi parlament választásain is szavazhasson. Ekkor egy, a szobában más helyen felállított urna-csoporthoz megy, ahol csupán két urna áll. Az egyik a népi parlament kerületi listájának urnája, minthogy a népi parlament választásain csak egyetlen kerületi jelölő listát állított a Népfront.

A másik urna itt is semleges urna, azoknak az urnája, akik a régi kizsákmányoló népellenes, fosztogató rendszert kívánják visszaállítani.

Itt is szigorúan kell ügyelni, hogy a szavazás titkosságát meg ne sértsék, nehogy szavazatuk kárba vesszen. Amikor a második urnából kihúzta kezét a szavazó, és felmutatja nyitott, üres tenyerét, ezzel szavazói tevékenységét befejezte, és teljesítette kötelességét népe és önmaga iránt.⁷⁴³

Az 1945. november 11-én lebonyolított választások – melyek demokratikussága és tisztasága enyhén szólva is erősen kétséges volt – hivatalos eredményét 1945. november 23-án hozták nyilvánosságra. Országos szinten a szavazásra jogosult 8 383 455

⁴³ *Magyar Szó*, II. évf. 1945. november 10. 261. sz. 1.

választó 88,66%-a járult az urnákhoz: 90,48% a Népfontra szavazott, míg 9,52% az ellenzékre.

Az újvidéki *Magyar Szó* már 1945. november 13-ai számában közölte a vajdasági választások eredményét.⁴⁴ Ezek szerint a Vajdaságban a szavazásra jogosultak 92,33%-a járult az urnákhoz: 85,46%-uk szavazott a Népfontra, 14,54%-uk az ellenzékre. A Népparlament tartományi listájára szavazott 738 275 szavazó (80,65%), a névtelen urnára adta szavazatát 174 398 szavazó (19,35%).

A hivatalos zentai adatok:

- ▶ Város – szavazók száma: 21 380, leszavazott 18 622 (87,1%), nem szavazott 2758 (12,9%). A Népfront 13 435 (72%) – Rácz Vince 8844, Dušan Miladinov 4591 – a névtelen urna 5187 (28%) szavazatot kapott. A népi parlament tartományi listájára 11 946 szavazat, a névtelen urnába 6676 szavazat került.
- ▶ Járás – szavazók száma: 38 139, leszavazott 35 680 (93,55%), nem szavazott 2459 (6,45%). A Népfront 23 144 (64,86%) – Radivoj Dragin 11 926, Mrđanov 11 218, névtelen urna 12 536 (35,14%) szavazatot kapott. A népi parlament tartományi listájára 20 569 szavazat, a névtelen urnába 15 111 szavazat került.⁴⁵
- ▶ Az alkotmányozó nemzetgyűlésbe összesen 348 képviselő megválasztásra volt lehetőség a következő elosztásban: Szerbia 87, Horvátország 86, Szlovénia 29, Bosznia-Hercegovina 58, Macedónia 24, Montenegró 9, Vajdaság 41 és Koszovó 14 – megválasztott szövetségi képviselők közül 5-en voltak magyar nemzetiségűek. Az 150-es létszámú tartományi parlamentben 37-en voltak magyar nemzetiségűek.⁴⁶

Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1945. november 29-én Belgrádban tartotta meg alakuló ülését, amelyen kihírdették a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság kikiáltásáról szóló deklarációt. Ezzel Jugoszláviában végérvényesen eltörölték a királyságot, és megtörtént a teljes kommunista hatalomátvétel.

III. AZ ÁLLAMOSÍTÁS ÉS A VAGYONELKOBZÁS TÖRVÉNYI ALAPJAI

Az új Jugoszlávia kommunista vezetésének előre deklarált célja volt a jugoszláv társadalomban uralkodó tulajdonviszonyok radikális megváltoztatása. Ennek érdekében – már a háború idején – a jogalkotó szervek 1945. március 9-ét követően számos olyan jogszabályt hoztak, amelyekkel – közvetlenül vagy közvetve – a magán- és jogi személyektől vagyont koboztak el. Az elkobzott vagyont államosították, majd általános népi, állami vagy szövetkezeti tulajdonba ruházták át. Mindez azt szolgálta, hogy a jugoszláv szocialista pártállam különböző eljárásokkal megalapozza a szocialista

⁴⁴ *Magyar Szó*, II. évf. 1945. november 13. 264. sz. 1.

⁴⁵ *Uo.*

⁴⁶ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004, 365.

állami vagyont, és ezzel szovjet típusú társadalmi-gazdasági rendszert építsen ki. A Jugoszláviában alkalmazott államosítás fő ismérvei a radikalizmus, a gyorsaság és a célirányosság volt.

A Szövetségi Népképviselőház által alkotott jogszabályok, melyek közvetlenül vagy közvetve az államosítást segítették:

- ▶ Határozat az ellenséges vagyon állami tulajdonba való átvételéről, a távol levő személyek vagyona feletti állami igazgatásról és a megszálló hatóság által erőszakkal elidegenített vagyon feletti vagyonzáról;⁴⁷
- ▶ Törvény a földreformról és a betelepítésről;⁴⁸
- ▶ Törvény a nem megengedett spekuláció és gazdasági szabotázs megakadályozásáról;⁴⁹
- ▶ Törvény a nemzeti, faji és vallási gyűlölet és viszálykodás kiváltásának tilalmáról;⁵⁰
- ▶ Törvény a népi javak védelméről és azok kezeléséről;⁵¹
- ▶ Törvény a vagyon elkobzásáról és az elkobzás végrehajtásáról;⁵²
- ▶ Törvény a vagyon elkobzásáról és az elkobzás végrehajtásáról szóló törvény megerősítéséről, módosításáról és kiegészítéséről;⁵³
- ▶ Törvény az ellenség megszállása idején szerzett hadi nyereség elkobzásáról;⁵⁴
- ▶ Törvény az ellenség megszállása idején szerzett hadi nyereség elkobzásáról szóló törvény megerősítéséről, módosításáról és kiegészítéséről;⁵⁵
- ▶ Törvény az egyesületekről, a gyűlésekről és egyéb nyilvános összejövetelekről;⁵⁶
- ▶ Törvény a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia állampolgárságáról;⁵⁷

⁴⁷ Odluka o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. *Službeni list DFJ*, 1945. 2. sz.

⁴⁸ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. *Službeni list DFJ*, 1945. 64. sz.; *Službeni list FNRJ*, 1946. 16., 24., 99.; 1947. 101.; 1948. 105., 1951. 19., 42–43.; 1956. 21.; 1957. 52., 55.; 1965. 10. sz.

⁴⁹ Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list DFJ*, 1945. 26. sz.

⁵⁰ Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora. *Službeni list DFJ*, 1945. 36. sz.; *Službeni list FNRJ*, 1946. 56. sz.

⁵¹ Zakon o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju. *Službeni list DFJ*, 1945. 36. sz.

⁵² Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 40. sz.

⁵³ Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list FNRJ*, 1946. 61. sz.; 1946. 74. sz.

⁵⁴ Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vreme neprijateljske okupacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 36. sz.

⁵⁵ Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o oduzimanju ratne dobiti stečene za vreme neprijateljske okupacije. *Službeni list FNRJ*, 1946. 52. sz.

⁵⁶ Zakon o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima. *Službeni list DFJ*, 1945. 65. sz.; *Službeni list FNRJ*, 1947. 29. sz.

⁵⁷ Zakon o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije. *Službeni list DFJ*, 1945. 64. sz.

- Törvény a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság állampolgárságáról;⁵⁸
- Törvény a volt jugoszláv katonaság szülőföldre visszatérni nem akaró tisztjei és altisztjei, valamint a megszállót kiszolgáló és külföldre menekült katonai alakulatok tagjai állampolgárságának megvonásáról;⁵⁹
- Törvény a nép és az állam ellen elkövetett bűncselekményekről;⁶⁰
- Törvény a tiltott kereskedelem, spekuláció és gazdasági szabotázs visszaszorításáról;⁶¹
- Törvény az ellenség vagyonának állami tulajdonba való átvételéről és a távol levő személyek vagyona feletti vagyonzárlatról;⁶²
- Törvény a vagyon kezeléséről, amelyet a tulajdonosoknak a megszállás ideje alatt el kellett hagyni, valamint a megszállók és kiszolgálóik által elkobzott vagyon kezeléséről;⁶³
- Törvény a vagyon kezeléséről, amelyet a tulajdonosoknak a megszállás ideje alatt el kellett hagyni, valamint a megszállók és kiszolgálóik által a megszállás ideje alatt elkobzott vagyon kezeléséről szóló törvény megerősítéséről, módosításáról és kiegészítéséről;⁶⁴
- Törvény az általános népvagyon és az állami igazgatás alatt levő vagyon védelméről;⁶⁵
- Törvény a magántulajdonban levő gazdasági társaságok államosításáról;⁶⁶
- Rendelet az közérdekű állami mezőgazdasági birtokok kikerekítéséről;⁶⁷
- A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság határozata a betelepítettek korábbi lakóhelyeikre való visszatelepítésének ideiglenes tilalmáról;⁶⁸

⁵⁸ Zakon o državljanstvu Federativne Narodne Republike Jugoslavije. *Službeni list FNRJ*, 1946. 54. sz.; 1948. 105. sz.

⁵⁹ Zakon o oduzimanju državljanstva oficirima i podoficirima bivše jugoslovenske vojske, koji neće da se vrate u otadžbinu i pripadnicima vojnih formacija koji su služili okupatoru i odbegli u inostranstvo. *Službeni list DFJ*, 1945. 64. sz.; *Službeni list FNRJ*, 1946. 86. sz.

⁶⁰ Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države. *Službeni list DFJ*, 1945. 66. sz.; *Službeni list FNRJ*, 1946. 59. sz.; 1947. 106. sz.; 1947. 110. sz.

⁶¹ Zakon o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list FNRJ*, 1946. 56., 74. sz.

⁶² Zakon o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i o sekvenciji nad imovinom odsutnih lica. *Službeni list FNRJ*, 1946. 63. sz.; 1946. 74. sz.

⁶³ Zakon o postupanju sa imovinom koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača. *Službeni list DFJ*, 1945. 36. sz.

⁶⁴ Zakon o potvrdi i izmenama i dopunama Zakona o postupanju sa imovinom koju su sopstvenici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača. *Službeni list FNRJ*, 1946. 64. sz.

⁶⁵ Zakon o zaštiti opštenarodne imovine i imovine pod upravom države. *Službeni list FNRJ*, 1946. 86. sz.

⁶⁶ Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća. *Službeni list FNRJ*, 1946. 98. sz.; 1948. 35. sz.

⁶⁷ Uredba o arondaciji državnih poljoprivrednih dobara opštedržavnog značaja. *Službeni list FNRJ*, 1946. 99. sz.

⁶⁸ Odluka Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije o privremenoj zabrani vraćanja kolonista u njihova ranija mesta življenja. *Službeni list DFJ*, 1945. 13. sz.

- Törvény a telepeseknek és az agrárérdekelteknek juttatott föld odaítélésének felülvizsgálásáról Kosovo és Metohija térségében;⁶⁹
- Törvény az 1941. április 6-ig a Vajdaság Autonóm Tartomány nagybirtokain végzett földreform megszüntetéséről;⁷⁰
- Alaptörvény a kisajátításról;⁷¹
- Alaptörvény a kisajátított és elkobzott erdőbirtokokkal való eljárásról;⁷²
- Büntető Törvénykönyv;⁷³
- Törvény a büntetések, a biztonsági intézkedések és nevelő-javító intézkedések végrehajtásáról;⁷⁴
- Rendelet a vagyoni jogi viszonyokról és a parasztszövetkezetek átszervezéséről;⁷⁵
- Törvény a bérházak és telkek államosításáról;⁷⁶
- Törvény a termőföldek hasznosításáról;⁷⁷
- Törvény a telkek meghatározásáról a városokban és a városi jellegű településeken;⁷⁸
- Törvény a magángyógyszertárak felvásárlásáról;⁷⁹
- Törvény a hitelrendszer szabályozásáról és működéséről szóló törvény megerősítéséről, módosításáról és kiegészítéséről;⁸⁰
- Törvény a nemzeti mezőgazdasági földalap ingatlanjairól és a föld odaítéléséről a mezőgazdasági szervezeteknek;⁸¹

⁶⁹ Zakon o reviziji dodeljivanja zemlje kolonistima i agrarnim interesentima u Autonomnoj Kosovsko-Metohijskoj oblasti. *Službeni list FNRJ*, 1946. 89. sz.

⁷⁰ Zakon o likvidaciji agrarne reforme vršene do 6. aprila 1941. godine na velikim posedima u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. *Službeni list FNRJ*, 1947. 9. sz.

⁷¹ Osnovni zakon o eksproprijaciji. *Službeni list FNRJ*, 1947. 28. sz.; 1957. 12. sz.; 1962. 53. sz.; *Službeni list SFRJ*, 1965. 13. sz.; 1968. 5., 7., 11. sz.

⁷² Osnovni zakon o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posedima. *Službeni list FNRJ*, 1946. 61. sz.

⁷³ Krivični zakonik. *Službeni list FNRJ*, 1951. 13. sz.

⁷⁴ Zakon o izvršenju kazni, mera bezbednosti i vaspitno-popravnih mera. *Službeni list FNRJ*, 1951. 47. sz.

⁷⁵ Uredba o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga. *Službeni list FNRJ*, 1953. 14. sz.

⁷⁶ Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. *Službeni list FNRJ*, 1958. 52. sz.

⁷⁷ Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta. *Službeni list FNRJ*, 1959. 43. sz.; 1962. 53. sz.; *Službeni list SFRJ*, 1965. 10., 25. [prečišćen tekst]; 1967. 12. sz. és 1970. 14. sz. [ako korisnici prava nisu dobili odgovarajuće drugo zemljište].

⁷⁸ Zakon o određivanju građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera. *Službeni list SFRJ*, 1968. 5. sz.; 1969. 20. sz.

⁷⁹ Zakon o otkupu privatnih apoteka. *Službeni list FNRJ*, 1949. 50. sz.

⁸⁰ Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o uređenju i delovanju kreditnog sistema. *Službeni list FNRJ*, 1946. 68. sz.

⁸¹ Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i o dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama. *Službeni list FNRJ*, 1953. 22. sz.

- ▶ Rendelet a munkaengedélyek felülvizsgálásáról, és a magántulajdonú hitelvállalatok felszámolásáról;⁸²
- ▶ Szabályzat a magántulajdonú hitelvállalatok felszámolásának eljárásáról;⁸³
- ▶ A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság Nemzetgyűlése Elnökségének U. 392. számú 1947. március 8-i rendelete;⁸⁴

A Szerbiai Népképviselőház által alkotott jogszabályok, melyek közvetlenül vagy közvetve az államosítást segítették:

- ▶ Törvény a földreformról és a belső betelepítésről;⁸⁵
- ▶ Határozat a szerb nemzeti tisztesség ellen elkövetett bűntettek és bűncselekmények esetében ítélező bíróság megalapításáról;⁸⁶
- ▶ Határozat a szerb nemzeti becsület ellen elkövetett bűntettek és bűncselekmények esetében ítélező bíróságról;⁸⁷
- ▶ Törvény a telepesek által elhagyatott földterületekkel való eljárásról az Autonóm Kosovo és Metohija térségében;⁸⁸
- ▶ Törvény a közösen használt falusi rétek, legelők, erdők, valamint a mezőgazdasági, úrbéri és hasonló közösségek, és a krajainai háttérközösségek vagyonának államosításáról.⁸⁹

A felsorolt jogszabályok jelentős részének alapján elkobozott, államosított vagyon a 2011-ben meghozott, az elkobozott vagyon visszaszámzástatásáról és kárpótlásáról szóló törvény értelmében visszakövetelhető, illetve kárpótlás igényelhető érte.⁹⁰

⁸² Uredba o reviziji dozvola za rad i likvidaciji privatnih kreditnih preduzeća. *Službeni list FNRJ*, 1946. 51. sz.

⁸³ Pravilnik o postupku likvidacije privatnih kreditnih preduzeća. *Službeni list FNRJ*, 1946. 57. sz.

⁸⁴ Ukaz Predsedništva Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije U. br. 392 od 8. marta 1947. godine. *Službeni list FNRJ*, 1947. 64. sz.

⁸⁵ Zakon o agrarnoj reformi i unutrašnjoj kolonizaciji. *Službeni glasnik NRS*, 1945. 39. sz.; 1946. 4. sz.; Zakon o agrarnoj reformi i unutrašnjoj kolonizaciji. *Službeni glasnik NRS*, 1948. 5. sz.; 1949. 11. sz.; 1956. 34. sz.

⁸⁶ Odluka o ustapani suda za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti. *Službeni glasnik NRS*, 1945. 1. sz.

⁸⁷ Odluka o sudu za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti. *Službeni glasnik NRS*, 1945. 3. sz.

⁸⁸ Zakon o postupanju sa napuštenom zemljom kolonista u Autonomnoj Kosovsko-Metohijskoj oblasti. *Službeni list NRS*, 1947. 9. sz.

⁸⁹ Zakon o proglašenju opštenarodnom imovinom seoskih utrina, pašnjaka i šuma, imovine zemljišnih, urbarijalnih i njima sličnih zajednica, kao i krajiških graničarskih imovinskih opština. *Službeni glasnik NRS*, 1948. 1. sz.; 1955. 98. sz.

⁹⁰ Zakon o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju. *Službeni glasnik RS*, 2011. 47. sz.

IV. A JUGOSZLÁV AGRÁRREFORM

A királyi Jugoszlávia iparilag gyengén fejlett, jellemzően mezőgazdasági ország volt. A háború előtti jugoszláv mezőgazdaságot a túlnépesedett agrárproletariátus, a gyenge hozamok és az alacsony termelékenység jellemezte. Domináltak az apró parasztgazdaságok, amelyekben kézi szerszámokkal és fogatolt eszközökkel dolgoztak. Az 1931-es adatok szerint a gazdaságok 34,3%-ának a mezőgazdasági földterület mindössze 6,5%-a volt tulajdonában: ezek a birtokok jellemzőn 2 hektárnál kisebbek voltak. A gazdaságok közel azonos százaléka – 33,6%-a – birtokolta a mezőgazdasági földterületek 21,5%-át: ezek a birtokok 2-5 hektár területűek voltak. Ennek, valamint a mezőgazdaságból megélni próbáló lakosság túlnépesedésének következtében a falusi háztartások nagy része nehéz szociális helyzetben volt. Mindezt tetézte, hogy a gyengén fejlett ipar képtelen volt felvenni a mezőgazdaságból kiszoruló tömegeket.

A háborús pusztítások sokat rontottak a jugoszláv mezőgazdaság amúgy is nehéz helyzetén.

A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia 1945. március 7-én megalakult koalíciós kormánya már március 9-én deklarációt fogadott el, amelyben kifejtették, hogy a legrövidebb időn belül hozzálátnak a parasztság gondjainak – elsősorban az agrárreformnak, valamint a telepítésnek – a megoldásához. Ekkor alakult meg a szövetségi telepítési minisztérium Sreten Vukosavljević⁹¹ miniszterrel az élen.⁹²

A királyi Jugoszláviában folytatott agrárreform csapnivaló eredményeit a kommunisták már a háború során kiaknázták: földet ígértek a parasztságnak. A háború befejezését követően az agrárproletariátus részéről – amely részben a beígért föld reményében a legnagyobb arányban vett részt a népfelszabadító mozgalomban – egyre nagyobb volt az igény a mezőgazdasági tulajdonviszonyok megváltoztatására.

Az új rezsimet élénken foglalkoztatta a földosztás kérdése, hiszen ez volt az ország egyik legégetőbb kérdése, amire mielőbb megfelelő választ kellett adni.

A jugoszláv kommunista vezetés úgy tekintett a földosztásra, mint egy átmeneti fázisra: pillanatnyilag ugyan – a társadalom bizonyos kategóriáinak – magánkézbe adott mezőgazdasági földterületeket, de a végső cél – szovjet mintára – a mezőgazdaság teljes kollektivizálása volt.⁹³

Az új Jugoszlávia agrárreformjára vonatkozó törvénytervezet 1945. augusztus elején már az AVNOJ Elnökég törvényhozó bizottságának asztalán volt, majd hamarosan az ideiglenes nemzetgyűlés elé került.

A polgári ellenzék egyes képviselői – Milan Grol, Hinko Krizman, Jefto Pavić és dr. Budo Bošković – a törvénytervezettel kapcsolatban megfogalmazták különvéleményüket, mely szerint a törvény meghozatala elhamarkodott és nem teljesen áttekintett.

⁹¹ Vukosavljević, Sreten (1881–1960) egyetemi tanár, szociológus. 1945 márciusától a jugoszláv ideiglenes kormány telepítési minisztere.

⁹² Medojević, Slobodan B.: Kolonizacija Crnogoraca u Vojvodinu 1945–1946 [online]. *Matica*, 2010. ősz. 4. sz. 360–361. h <http://www.maticacrnogorska.me/files/43/15%20slobodan%20medojevic.pdf>

⁹³ A. Sajti: i. m. 374–375.

A horvát katolikus püspöki kar is ellenezte az agrárreformról szóló törvény meghozatalát, mivel az az egyházi földbirtokok államosítását irányozta elő. Zágrábi konferenciájukon megfogalmazott beadványuk azonban csak augusztus 26-án – a törvény elfogadását követő harmadik napon – érkezett meg a képviselőházba, ezért az „nem tudta figyelembe venni”.⁹⁴ Az ügy folyamánként a püspöki értekezlet – amelynek élén dr. Alojzije Stepinac zágrábi érsek állt – 1945. szeptember 22-én pásztorlevelet fogalmazott meg a kommunista hatalom egyházellenes, erőszakos cselekményeivel kapcsolatosan. Ennek következtében a kommunista hatalom és a katolikus egyház közötti – amúgy sem teljesen felhőtlen – kapcsolatok elmérgesedtek.⁹⁵

Az agrárreform törvényszerű végrehajtásának céljából az ideiglenes nemzetgyűlés 1945. augusztus 23-án elfogadta a földreformról és a betelepítésről szóló törvényt,⁹⁶ melynek mottóját annak 1. szakasza is tartalmazta: „Azé a föld, aki megműveli!”

A törvény egyik legsarkalatosabb pontja a föld kisajátítása volt. A törvény 3. szakaszának alapján kisajátításra irányozták elő:

- ▶ A nagybirtokokat, vagyis azokat a birtokokat, amelyek teljes területe meghaladta a 45 hektárt, vagy a 25-től 35 hektárnyi megművelhető földterületet, amennyiben bérbe van adva vagy bérmunkával műveltetik meg. A megművelhető földterület alatt a szántóföldeket, réteket, gyümölcsösöket és szőlőskerteket értették.
- ▶ A bankok, vállalatok, részvénytársaságok és más jogi személyek tulajdonában levő földterületeket, kivéve azokat, amelyeket a tulajdonosoknak meghagynak ipari, építési, tudományos vagy más társadalmilag hasznos célból.
- ▶ Az egyházak, vallási közösségek, valamint az alapítványok birtokait a törvény alapján a földművesek számára meghatározott maximum feletti megművelhető földterületet, a 3-tól 5 hektár feletti földterülettöbbletet, amennyiben a tulajdonos nem földműves, és nem maga műveli azt meg, hanem bérbe adja vagy bérmunkát alkalmaz, azokat a földterületeket, amelyek a háború során bármely ok miatt tulajdonos, illetve örökös nélkül maradtak.

A törvény 4. szakasza előirányozta, hogy az elvett föld a rajta lévő épületekkel és berendezésekkel, valamint a hozzá tartozó mezőgazdasági felszereléssel együtt, minden kártérítés nélkül állami tulajdonba kerül.

A mezőgazdasági gépek, traktorok az állami gépállomások tulajdonába kerültek.

A törvény 5. szakasza azt irányozta elő, hogy a földművesek számára meghagyható földterület-maximumot a föderális egységenként, külön-külön meghozott törvényekkel fogják szabályozni. Ez a szakasz azt is leszögezte, hogy a földterület-maximum nem lehet kisebb 20, illetve nagyobb 35 hektárnál. Vajdaság esetében a földműveseknek

⁹⁴ Lekić, Bogdan: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. Beograd, 1997, 61–62.

⁹⁵ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*. Zenta, 2011, 70. (A továbbiakban: Vékás 2011)

⁹⁶ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. *Službeni list DFJ*, 1945. 64. sz.

járó földmaximumot – ún. „nagymaximum” – a szerbiai agrárreformról és betelepítésről szóló törvény⁹⁷ szerint 20 hektárban (34 katasztrális hold és 800 négyszögöl), az alapvetően nem földművelésből élők földmaximumát – ún. „nem földműves maximum” – pedig 3 hektárban határozták meg.

A „nagymaximum” és a „nem földműves maximum” felett elvett földek esetében a törvény 6. szakasza kártérítés kifizetését helyezte kilátásba egyéves hektáronkénti átlaghozam értékének magasságában: Vajdaság esetében ez 5 mázsa (500 kg) búza árát jelentette: ennek kifizetésére a gyakorlatban nem került sor.

A földművesek esetében az elvett földterületen lévő épületek és mezőgazdasági felszerelés nem esett a kisajátítás alá.

A törvény 8. szakasza kilátásba helyezte, hogy egyes egyházi szervezetek esetében csak a 10 hektár feletti megművelhető földterületet államosítják, de ebbe beleértették az erdőket is. A nagy történelmi jelentőségű egyházi intézmények esetében – kolostorok, egyházi hatóságok – 30 hektár megművelhető földterület, valamint ugyancsak 30 hektár erdő meghagyását helyezték kilátásba.

A törvény 3. szakaszának értelmében kisajátított földterületek mellett az agrárreform és a betelepítés földalapjába kerültek még a következő földterületek:

- ▶ a Német Birodalom és a német állampolgárok földterületei, amelyeket az AVNOJ 1944. november 21-ei határozata alapján koboztak el,
- ▶ a háborús bűnössé, illetve népellenességgé minősített személyek bíróság által elkobzott földterületei,
- ▶ az állami tulajdonból a földosztásra kiválasztott földterületek.

A földalapba – elméletileg – nem kerültek bele azok a földterületek, amelyeket az állami birtokoknak, a népjóléti vagy tudományos intézmények részére, valamint a hadsereg számára különítettek el.

A törvény másik sarkalatos pontja a földosztás volt: a 12. szakasz értelmében a földalapról földhöz juttatták a föld nélküli, de a mezőgazdaságban tevékenykedő személyeket – napszámosokat –, valamint azokat a földműveseket, akiknek nincs elegendő mennyiségű földjük. A törvény 16. szakasza kimondta, hogy a földosztás során előnyt élveztek:

- ▶ a földnélküliek,
- ▶ azok a földművesek, akiknek nem volt elég földjük és a partizánegységek, illetve a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg harcosai voltak: az idősebb korúak és az önkéntesek előnyt élveztek;
- ▶ a népfelszabadító háború, valamint a korábbi – az 1912 és 1918 között, valamint 1941 áprilisában folytatott – háborúk rokkantjai,
- ▶ az elesett harcosok és a fasiszta terror áldozatainak családjai.

⁹⁷ Zakon o agrarnoj reformi i unutrašnjoj kolonizaciji. *Službeni glasnik NRS*, 1945. 39. sz.; 1946. 4. sz.

Az agrárreform és a telepítés lebonyolításra szövetségi szinten 1945. szeptember 4-én megalakult az Agrártanács mint tárcaközi bizottság, melynek tagja volt a mezőgazdasági miniszter, Vasa Čubrilović⁹⁸ is.⁹⁹

A földreformot, de különösen a betelepítés lényegét meg kellett magyarázni a lakosságnak. Ehhez a propagandához a rezsím a magyar nyelvű sajtót is széles körben alkalmazta. 1945. október 14-én a *Magyar Szó* hasábjain egy valóban szakavatott személy, Sreten Vukosavljević miniszter tollából jelent meg a telepítésről és az agrárreformról egy terjedelmes cikk, amelyben a miniszter elmagyarázta, hogy a telepítést a boszniai, horvátországi, valamint a vajdasági német földeken hajtják végre, és hogy erre a célra a Vajdaságban mintegy 500 000 kataszteri holdat különítettek el. A vajdasági földterület képezte az ún. szövetségi földalapot, amelyen a telepítést a szövetségi telepítési minisztérium végezte. A többi föderális egység földterületeire, amelyek a kitelepített németek és a nép ellenségeinek elkobzott tulajdona volt, azokat telepítették, akik ugyanezekben a föderális egységekben laktak. A telepítéssel kapcsolatos összeírásokat, a telepítés megszervezését azok szerint a tervek szerint hajtották végre, amelyeket a szövetségi minisztérium a saját földalapján kidolgozott és alkalmazott.¹⁰⁰

Vukosavljević szerint kétségtelen, hogy az ország területén túlnépesedett a mezőgazdaságból élő lakosság. Véleménye szerint a túlnépesedésnek az ország gazdasági életére károsan ható következményei csak az iparosodás fokozásával voltak elkerülhetőek, vagyis hogy a munkaerő-felesleget az ipar vegye át.

Véleménye szerint fontos volt az értékesítő szervezeteket létrehozása a városokban. Rámutatott, hogy a kolonizáció azon harcosok, telepések érdekében történik, akik nem rendelkeznek akkora földterülettel, amekkora létfenntartásuk biztosításához megilletné őket. Azoknak, akik nem kerülnek áttelepítésre és továbbra is szülőfalujukban maradnak, ezáltal valamivel több földjük lesz, mint eddig volt. Kiemelte: „Ez a kezdete a tervszerű agrárpolitikának, amelynek célja, hogy minden egyes földművesünk számára – azok számára is, akik áttelepednek és azok számára is, akik régi lakhelyeiken maradnak – lehetővé tenni munkájuk jövedelméből való tisztességes megélhetést, és életszínvonaluk emelkedését.”¹⁰¹

Vukosavljević elmagyarázta azt is, hogy a vajdasági telepítési terv értelmében az egész tartományt körzetekre osztották fel, és hogy egy-egy körzetben csak egyazon föderális egységből való földműveseket telepítenek le. Rámutatott: „Erre azért volt szükség, mert ugyanazon vidéken és ugyanazon életkörülmények között élő emberek együttesen könnyebben szokják meg az új telepítés életviszonyait. Ugyanazt a lelkiületet hozzák magukkal, mint amilyenben régi lakhelyeiken éltek; segítségére lesznek egymásnak, ami a település első éveiben rendkívül fontos körülmény. Magukkal hozzák jogi, morális és gazdasági életük sajátos szokásait, ezenkívül a faluszervezés, a gazdaság és a mezőgazdasági munka megszervezésének sajátos módjait is, ami a

⁹⁸ Čubrilović, Vaso (1897–1990) szerb nemzetiségű jugoszláv történész, politikus, akadémikus. 1914-ben részt vett a Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni merényletben. 1945 és 1946 között jugoszláv mezőgazdasági, majd 1946-tól 1950-ig erdészeti miniszter volt.

⁹⁹ Medojević: i. m.

¹⁰⁰ Telepítés és földreform. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. október 14. 238. sz. 2.

¹⁰¹ Uo.

fejlődésük meggyorsulása és a nehézségek csökkentése szempontjából sokkal célszerűbb, mintha különböző vidékek eltérő felfogási és eltérő életmódot folytató embereit kényszerítjük együttélésre és közös munkára.”¹⁰²

Kiemelte, hogy az összes telepesek a nekik kiosztott földingatlanok teljes birtokosai lesznek. A régebbi telepítések fő hibájaként értékelte, hogy az állam a telepeseket nem erősítette meg a kapott földek birtokában, ezért azok nem érezték magukat biztonságban földjeiken. Ezzel szemben az új telepítés során az állam egy év leforgása alatt a kiosztott földet minden telepesre telekkönyvileg is ráruházta.¹⁰³

A szövetségi törvényt követően, annak előírásai alapján 1945. november 14-én Szerbia Népképviselőházának Elnöksége meghozta a Szerbiára és a Vajdaságra érvényes agrárreformról és betelepítésről szóló törvényt.¹⁰⁴ A törvény fontosabb részleteit a *Magyar Szó* 1945. november 23-ai számában magyarálták meg. A törvény fontos kitétele volt, hogy ki tekinthető földművesnek. A cikk szerint:

„...Földműves az, aki 1945. július 10-e előtt egyedül, vagy családjával együtt saját vagy idegen földet művelt. A földművesnek tekintendő személy bérmunkásokkal is dolgoztathatott, ha birtokán lakott és fizikailag maga is részt vett a földműves munkában. Első feltétel minden esetben az, hogy a szóban forgó személy fő foglalkozása a földművelés.

Földművesnek tekintendő az a személy is, akinek földje van és emellett mint munkás vagy mint szezonmunkás (pecsalbár)¹⁰⁵ dolgozik, továbbá a falusi iparos vagy kivándorló, akinek családja az országban maradt és földet művel. Földművesnek tekintendők azok a földműves-, munkás- vagy kisiparoscsaládok is, amelyeknek földjük volt, a háború következtében azonban elegendő munkaerő nélkül maradtak, és így kénytelenek voltak földjüket idegeneknek kiadni művelésre.”¹⁰⁶

A törvény másik fontos kitétele a megművelhető földterület fogalmának meghatározása volt, a cikk szerint: „Megművelhető földterületnek tekintendő a szántóföld, szőlő, gyümölcsös, rét, kert és legelő, amely alkalmas a közvetlen művelésre.”¹⁰⁷

Az új törvény szerint elvették eddigi tulajdonosától, és az állam vette át a következő föld- és erdőbirtokokat:

- ▶ Azt a nagybirtokot, amely túlhaladja a 45, illetve a megművelhető 25 hektárnyi földterületet abban az esetben, ha ezek tulajdonosa nem tekinthető földművesnek.
- ▶ A bankok, vállalatok, részvénytársaságok és más magánjogi személyek földjét. Itt kivételt képeznek azok a földterületek, amelyeket gyáripari, építészeti, tudományos, kulturális és más hasznos társadalmi tevékenység

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Zakon o agrarnoj reformi i unutrašnjoj kolonizaciji. *Službeni glasnik NRS*, 1945. 39. sz.

¹⁰⁵ Vándormunkás, vidékre járó napszámos.

¹⁰⁶ A szerbiai földreformtörvény lehetővé teszi a helyi szegénység földhöz juttatását. *Magyar Szó*, II. évf. 1945. november 23. 272. sz. 2.

¹⁰⁷ Uo.

céljaira hagynak meg. Erről az agrárreform, és telepítési miniszter hoz külön döntést. Nem esik a rendelkezés hatálya alá a vagyonközösségek, a törzsek, a községek és az állam földje.

- ▶ Elveszik a földet a templomoktól, imaházaktól, kolostoroktól, egyházi intézményektől, továbbá a vallási és egyházi alapítványoktól. A templomoktól, kolostoroktól, zárdáktól és egyházi intézményektől csak a 10 hektáron felüli földet – szántót, erdőt, szőlőt, gyümölcsöst – veszik el. Nagyobb jelentőségű vallási intézményeknek, történelmi jelentőségű templomoknak 30 hektár föld megtartását engedélyezik saját birtokukból. Az erről szóló döntést a kerületi népbizottság előterjesztésére, a közoktatásügyi miniszter véleményezése alapján a földreform és telepítésügyi miniszter hozza meg.
- ▶ Ugyancsak lefoglalják az állam javára azokat a földeket, amelyek a háború eseményei következtében gazda és örökös nélkül maradtak.
- ▶ Elveszik a törvényben engedélyezett maximum feletti földterületeket.
- ▶ A három, illetve erdőbirtoknál az öt hektáron felüli többletet olyan személyektől, akik a jelen törvény szerint nem tekintendők földműveseknek, és földterületük kisebb, mint a törvény első bekezdésében említett maximum.

A törvény 1–4. szakasza alapján elvett földeknél a földdel együtt az egész élő és holt leltár – jószág, szerszám, mezőgazdasági eszköz – is az állam kezébe ment át a gazdasági épületekkel és gépekkel együtt az 1945. augusztus 28-ai állapot szerint, éspedig minden kártérítési igény nélkül.

Ha a földet a törvény 5. és 6. pont alapján vették el, a tulajdonos kártérítésre tartott igényt, éspedig az egyévi átlagos jövedelem összegében.

A földművesnek tulajdonában maximálisan 20-35 hektárnyi megművelhető földterület maradhatott, illetve az egész földterületből 45 hektár összterület.¹⁰⁸

A kisajátítást végző hatóságok esetenként külön-külön állapíthatták meg a maximumot tekintetbe véve a föld minőségét, termőképességét és a termelési ágazatot.

A törvény 6. szakasza alapján államosított földeknél visszaadták a földterületet abban az esetben, ha a szülők, gyermekek, nagyszülők, testvérek, unokák, a tulajdonos nagybátyja vagy annak gyermekei földműveléssel foglalkoztak. Ilyen esetben ezek kapják a földet, de csak akkor, ha egész birtokuk nem több mint 20-35 hektár megművelhető föld, illetve az összterület nem nagyobb 45 hektárnál. Ekkor azonban az eddigi földtulajdonosnak nem járt kártérítés.¹⁰⁹

Az agrártörvény alapján létesített földalapot mindazok a földterületek képezték, amelyeket a törvény szerint kisajátítottak, továbbá a német nemzetiségűeknek – az AVNOJ döntése alapján elkobzásra ítélt –, birtoka kivéve, ha ezek a földek nem estek a szövetségi agrárreformtörvény előírásai alá. A földalapba kerültek a népellenségek birtokai, amelyeket bírói ítélettel koboztak el, továbbá azok a földterületek, amelyeket az állam a sajátjából engedett át a szegény sorsúak földhöz juttatása érdekében.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo.

A földalapot elsősorban a helyi és környékbeli földigénylők kielégítésére használták fel úgy, hogy a juttatott föld a meglévő, régi törpebirtokkal együtt egységes egészet képezzen. Az erdők felosztása külön törvény alapján történt.

Az agrárérdekeltek legfeljebb annyi földet kaphattak, hogy az a régi birtokokkal együtt ne haladja meg a 3 hektárt. Ha azonban ez a föld nagyobb városok közelében volt mint kerti föld, vagy ha intenzívebb megművelést igényelt, akkor a föligénylőnek saját földjével együtt nem lehetett 2 hektárnál nagyobb birtoka.¹¹⁰

Az állami földalapból kertészeti célokra kisebb földterületet kaphattak a különböző vállalatok és intézmények munkásai és alkalmazottai is, tehát olyanok, akik nem voltak földművesek. Az ilyenek két ár földet kaphattak családonként, de ez a földterület állami tulajdonban marad.

A törvény alapján juttatott földet 20 éven belül nem lehet elidegeníteni, felosztani, bérbe adni, elzálogosítani. A törvény által kisajátított földekre vonatkozó adásvételi szerződéseket meg kellett szakítani.

Ha egy harmadik személy szántotta fel a földeket vagy végezte azok részleges megművelését, az új tulajdonos köteles volt neki kártérítést adni. Ha ez nem volt lehetséges, a harmadik személyt az új tulajdonos felesének tekintették.

A törvény előírta a helyi népbizottságok bejelentési kötelezettségeit a kisajátítandó földekkel kapcsolatban, továbbá kerületi agrárbíróságok létesítését a kerületi népbizottságok mellett. Ezek a bíróságok másodfokú döntéseket hoztak a törvényből eredő agrárügyekben.¹¹¹

A szerbiai törvény 20. szakasza értelmében az agrárreform lefolytatása céljából agrárbíróságokat hoztak létre, amelyek a kerületi népbizottságok mellett működtek: feladatuk a másodfokú döntések meghozatala volt a helyi népbizottságok döntése alapján.

Az agrárbíróságok megalakításáról 1946. január 3-án a következőket írta az újvidéki *Magyar Szó*:

„Szerbia agrárreform- és telepítési minisztere december 28-án döntést hozott, amellyel kinevezte a kerületi népbíróságok mellett működő agrárbíróságok tagjait.

Újvidéki kerület. Elnök Tubić D. Žarko végzett jogász, a háborús bűnökét kivizsgáló újvidéki kerületi bíróság referense, tagok: Poznanov M. Lazar begecsi mezőgazdasági munkás és Krstić Petar újvidéki földműves.

Zombori kerület. Elnök Katić Pavle földműves, a zombori kerületi népbizottság mezőgazdasági osztályának vezetője, tagok: Popović T. Vladimir zombori járási népbíró és Dedić Đ. Gruja zombori földműves.

Szabadkai kerület. Elnök Stipić Kálmán, a szabadkai népbíróság bírója, tagok: Buljovčić L. Petar szabadkai földműves és Mijatov B. Mitar földműves, a szabadkai IV. körzet népbizottságának elnöke.

Mitrovicai kerület. Elnök Brnjakovič N. Mladen, a kerületi népbizottság tagja Martinciről, tagok: Bogdanovič Radivoj mitrovicai földműves, a szerémségi erdészeti osztály megbízottja és Ljubinkovič R. Svetozar, a mitrovicai kerületi népbíróság bírója.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

Nagybecskereki kerület. Elnök Budakov D. Milutin, a nagybecskereki kerületi népbíróság bírója, tagok: Mikin B. Zvezdan földműves, az állami javak igazgatóságának nagybecskereki körzetének helyettes igazgatója és Milanov D. Ljuba nagybecskereki földműves.

Pancsevói kerület. Elnök Nikolić Dargo pancsevói bíró, tagok: Dimitrijević Srbislav sztarcevói földműves és Tolvadijac Jevta novoszelói földműves.

Kinevezték ezenkívül a novipazari, piroti, toplicei, kragujevaci, požarevaci és kozmeti kerületi népbizottságok mellett működő agrárbíróóságok tagjait.¹¹²

1946 januárjának első napjaiban a Tisza mentén is megkezdődtek az agrárreform előkészületei. A Zentai Járási Népbizottság értekezletén – ekkor még csak napirend előtt – a *Magyar Szó* tudósítása szerint a következő hangzott el:

„...Uzelac őrnagy, az agrárügyosztály földosztó bizottságának elnöke napirend előtti felszólalásában rámutatott azoknak az előkészítő munkáknak [a] fontosságára, amelyekkel a földosztás megindult. Mindannyiunk kötelessége – mondotta – hogy segítsük ezt a munkát, és hogy megakadályozzuk a reakció mesterkedéseit, amely célul tűzte ki, hogy visszatartsa a földigénylőket a jelentkezéstől.”¹¹³

A Népfront zentai járási nagygyűlésén is szó esett – az egyre inkább már csak képtelen – polgári ellenzék agrárreform-ellenes tevékenységéről. Nevezetesen arról, hogy az ellenzék azt híresztelte, hogy a nemzeti kisebbségeket – a királyi Jugoszláviában végrehajtott földreformhoz hasonlóan – kihagyják a földosztásból. Ezzel kapcsolatban Dragin Radivoj, a Népfront járási elnöke a következőket mondta:

„...A reakció a magyar dolgozók közé is jelszavakat dobott, annak ellenére, hogy az agrártörvénnyel megvalósult a földreform. A földet azoktól veszik el, akiknek sok van, földet kaphat minden becsületes földműves és földmunkás, nemzetiségre való tekintet nélkül.”¹¹⁴

A Tisza mente más településein is folytak az agrárreformmal kapcsolatos tájékoztatások, a *Magyar Szó* erről 1946. január 4-én a közölt tudósítást, amelyből kitétnik, hogy a Martonoson megtartott konferencián 400, Adán pedig 200 érdeklődő vett részt. Ezeken ismertették és megvitatták a földosztást és a földigénylés módját.¹¹⁵

A vajdasági magyar nyelvű sajtó is – amely teljes egészében a rezsim befolyása alatt állt – maximális erőbevetéssel dolgozott az agrárreform népszerűsítésén, propagálásán. Ennek egyik legkézzelfoghatóbb példája a lap hasábjain 1946. január 6-án – ismeretlen szerző tollából – megjelent cikk, amely az agitprop legfelismerhetőbb jellemvonásait viselte magán:

¹¹² Kinevezték az agrárbíróóságokat. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 3. 2. sz. 5.

¹¹³ A zentai népfrontgyűlés éles szavakkal megbélyegezte a magyar és szerb reakciót. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 4. 3. sz. 3.

¹¹⁴ A zentai népfrontgyűlés éles szavakkal megbélyegezte a magyar és szerb reakciót. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 4. 3. sz. 3.

¹¹⁵ A földreform végrehajtásának küszöbén. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 4. péntek. 3. sz. 3.

„...Az új agrárreform nem ismer félmegoldásokat. Egyenesen és határozottan viszi keresztül céljait. Azzal, hogy elveszi a földet a nemföldművesektől, a szegény parasztság eddigi kiszolgáltatottságát, a nemproduktív kulákok és pénzemberek uralmát szünteti meg végérvényesen, egyúttal végtelen távlatát nyitja meg a dolgozó nép politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének.

A mezőgazdasági nincstelen tömegek földhöz juttatása ma a népkormány legégetőbb és legfontosabb feladata.”¹¹⁶

A cikk kiemeli, hogy az agrárreformot – az elképzelések szerint – 1946. március 1-jéig be kell fejezni, „...mert a földek tavaszi megmunkálásának, a mezőgazdasági termelés biztosításának feltételei csak az agrárreform idejében történő végrehajtásával teremthető meg. Késlekedni ebben a fontos munkában [egy] pillanatig sem szabad. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a földreform végrehajtásának előkészítésében sok nehézség és mulasztás merült fel. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a terveket nem lehet megvalósítani”.¹¹⁷

A cikk szerzője rámutat, hogy a néphatóságok az agrárreformmal kapcsolatos előmunkálatok lefolytatása során nem álltak feladatuk magaslatán: számos esetben felelőtlenül álltak a munkához. Külön kiemelte a zimonyi járási népbizottság esetét, ahol a késelemért való felelősségre vonás ellen azzal védekeztek, hogy az utasítást és az úrlapokat nem kapták meg, holott „...a keresett iratok az egyik előadó íróasztalának fiókjából előkerültek”.¹¹⁸

Rámutat: „Azoknak az ügyosztályoknak az élére, amelyek a törvény végrehajtására hivatottak, felelős, komoly és agilis embereket kell állítani, akik belátják azt, hogy a földosztás sürgős végrehajtását országos érdekek, a dolgozó nép érdekei parancsolják.”¹¹⁹

A földreform lebonyolítása körüli további nehézségeket ecsetelve kiemeli, hogy az eljárás „legnagyobb és legveszedelmesebb” akadályozói maguk a földbirtokosok: „Szánalmasan nevetséges, de egyben vérlázító módon reagálnak ezek az alávaló kulákivadékok, meggazdagodott ügyvédek és spekuláns nagyiparosok a földosztásra. Elkövetnek a világon mindent, csak hogy megmentsék továbbra is vagyonukat, és kiűssék a népkormány segítő kezéből a szegénység felé nyújtott nagyobb darab kenyeret. Nem hinnők, hogy akadna ember, aki elhinné például a szabadkai Conen Vilmos nagyiparosnak, Keménynek, aki 102 hold tulajdonosa és a zentai dr. Deutsch Vilmos ügyvédnek, aki 200 zsíros hold korlátlan ura volt eddig, hogy ők földműveléssel foglalkoztak mindig, és hát a nagyipar, meg az ügyvédi pálya csak olyan »szerény« mellékfoglalkozásuk volt, amit ráérő, üres óráikban gyakoroltak szegények!”¹²⁰

Bemutatja a „kulákok” különböző praktikáit, amelyekkel igyekeznek „szabotálni” az agrárreformot: nem jelentik be ingatlanjaikat kihasználva azt, hogy a telekkönyvekben sem teljesen pontos a tulajdonjog nyilvántartása. Viszont: „Ezek a megtévedt

¹¹⁶ Nem lehet kijátszani az agrárreformot, mert a földmunkások nem engedik. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 6. 3. sz. 4.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Uo.

elemek azonban elfelejtik, hogy maga a nép, a földigénylő napszámos, vagy a kisparaszt élő telegkönyv, mert náluk jobban senki sem ismeri a határt, a földek eloszlását. A földesurak és nagygazdák hiába is spekulálnak: a nyilvános tárgyalásokon úgyis minden kiderül.”¹²¹

A cikkíró szerint a földbirtokosok még azzal is próbálkoznak, hogy eladják földjeiket, állataikat, kivágják az erdőket, ezért: „...fokozott figyelemmel kell ellenőriznünk a nagy gazdaságok leltárát.” Valamint: „A dolgozó népnek nem szabad megengedni, hogy a kuláktanyákról egyetlen szög is eltűnjön indokolatlanul, egyetlen kocsi szalmával is kisebbedjen a kazal! A kulákok vagyonát, a tanyák mezőgazdasági felszereléseit, az állatállományt és a takarmányokat ezentúl úgy kell ellenőrizni, mint olyan ingatlanokat és ingóságokat, amelyek már a népvagyon tárgyai. A legkisebb visszaélést is jelenteni kell a néphatóságoknak! A dolgozó népnek tudnia kell: a kulákok mindent elkövetnek, hogy boldogulása elé akadályokat gördítsenek. Minden földmunkás és kisparaszt saját érdekében cselekszik, ha a legkíméletlenebb harcot folytat[ja] eddigi urai és kizsákmányolói ellen! Irgalmatlanul le kell sújtani a dolgozók ellenségeire, akik még mindig nem mondtak le arról, hogy a nép nyakában lovagoljanak!”¹²²

Rámutat az egyház szerepére, amely szintén igyekszik „szabotálni” a földreformot, különösen kiemeli a pásztorlevél károosságát. A lelkészek próbálkozását, hogy megőrizzék, esetleg növeljék az egyházi vagyont, kifigurázva mutatja be: „Ha a nagykapun nem lehet megközelíteni a népvagyont, hát megpróbálják a kiskapun át. Bezörgettek bizonyos lelkiatyák a néphatóságokhoz és szerényen előadták: nem kaphatna-e az ő egyházközségük is földet a kisajátított ingatlanokból, mert ami van, az hát nagyon kevés nekik. Természetes, hogy ezek a lelkipásztorok zárt ajtókra találnak a jövőben is, mert az agrárreform-törvény a földnélküli dolgozók törvénye és nem a papoké.”¹²³

Az agrárreform földigénylők közötti népszerűsítésének fontosságára is rámutat:

„A földosztás népszerűsítésére nagyon is kevés gondot fordítottak eddig néphatóságaink és antifasiszta egyesületeink. A szabadkai kerületben december 28-ig mindössze 11 ezer földigénylő jelentkezett. A zentai járásban, ahol magában a városban és határában legalább 7-8000 nincstelen földmunkás és kisparaszt él, mindössze 3000-en jelentkeztek földért. Néphatóságainknak és antifasiszta szervezeteinknek tervszerűen ki kell használniuk a még rendelkezésre álló kevés időt, és megfelelő propagandával be kell kapcsolniuk a földreformba azokat a rétegeket is, amelyek eddig kívül maradtak! A földíratások határidejét, ha a körülmények úgy kívánják, meg lehet és meg kell pár nappal hosszabbítani!

Mindent el kell követni, hogy a központoktól elzárt tanyavilág szegénysége ki ne maradjon a földreform áldásából. A tanyákon hatalmas nincstelen tömegek élnek, amelyek a körülöttük zajló eseményekről alig vehetnek tudomást.”¹²⁴

¹²¹ Uo.

¹²² Uo.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Uo.

Az újságcikkben említett Deutsch Vilmos – akinek birtoka az agrárreform hatálya alá esett – 1946 áprilisában nyújtott be fellebbezést, amiben a következőket írta:

„...70 évnél idősebb vagyok, és mivel mezőgazdasági szakiskolát végeztem egész életemben – aktívan több mint 60 évet – gazdálkodással foglalkoztam. Szaktudásommal egy több mint 1200 hold földet [magában foglaló] birtokot igazgattam, és szükség szerint – különösen fiatalabb koromban – fizikailag is részt vettem a munkálatokban. Bérbeadó-tulajdonos soha nem voltam, hanem személyes szorgalommal irányítottam a munkát. Termékeim minősége a legjobb volt a határban: a jószágfajták – különösen a sertések – mindig első osztályú volt, elsőként vezettem be a kender-nemesítést nagyobb mértékben, megszerveztem a nemes[ített] jószágok importját külföldről, mindezt azért [tehettem], mert a gazdálkodás valamennyi ágának szakértője vagyok.

A magyar fasiszták zsidó-ellenes lépései következtében már 1943-ban megtiltották nekem, hogy bejárjam a birtokom, 1944 elején pedig Németországba deportáltak. 1945 májusában jöttem haza és tulajdonomból – bútorok, ruhák, fehérnemű, ágynemű – nem találtam semmit, házam lerombolták.

Legközelebbi [családomból] a fasiszta terror áldozatává vált: feleségem, unokám (Auschwitz), fiatalabbik fiam Viktor (a németek ölték meg Oroszországban), családomból senki élve nem tért vissza (Glückstálék, Piliserék, Hermannék, Reuterék). Fiamat, János dr., akit még 1941-ben elhajtottak, átállt a Vörös Hadsereghez, [aki] később belépett a Szovjetunióban megalakult I. Jugoszláv Dandárba, [és] mint harcos részt vett a felszabadító harcban, 1945 őszén mint öreg önkéntes harcos leszerelt. Ő sem talált semmit tulajdonából, és most albérletben lakik.

[...] A deportálásból visszatérve, vagyis még 1945 májusában kitelepültem tanyámra [...] és folytattam a gazdálkodást. A törvényben előlátott időszakban – 1944. július 28-tól 1945. július 28-ig – nem lakhattam ott, mert nagyrészt deportálva voltam [...]

[...] Nem akarom vitatni azok jogát, akiknek utólagosan visszaadták a maximumot, de úgy gondolom, hogy az eljáró hatóság pont ügyem elbírásánál volt különösen szigorú, mert nem vette figyelembe olyan tényeket, amelyeket mindenképpen szem előtt kellett tartania: hogy szinte teljes családomat megölték, [hogy] mint a faji törvény áldozatát deportáltak, hogy a fiam önkéntes öreg harcos 1943 óta, hogy idős, meggyötört nincstelen ember vagyok, hogy legjobb eredményekkel rendelkező elismert mezőgazdasági szakember vagyok, hogy a birtokomon élek és ezzel megvan minden feltételem, hogy egy maximumom megmaradjon.¹²⁵

A Zentán megtartott első nyilvános agrárreform-tárgyalásokról a *Magyar Szó* 1946. január 13-ai száma hozott tanulságos beszámolót, ami több mint 60 év távlatából is nagyon jól bemutatja az össznépi tárgyalások „fennkölt” hangulatát, amelyeken a felajzott tömeg valóságos népítéleteket hozott.

A cikk szerint 1945. január 3-ig földigénylőként 3311 földmunkás és kisparaszt jelentkezett összesen 11 585 családtaggal. Rámutat: „A földhöz juttatottak nagy része a magyar szegénység közül kerül ki, ami azt jelenti, hogy Jugoszlávia fennállása óta

¹²⁵ TLZ, F. 121 Zenta Községi Népbizottság. Az 1946-os agrárreform ügyiratai: 497/1946 számú, Deutsch Vilmosra vonatkozó tárgy.

az itt élő magyar dolgozók jogait a földtulajdonra a történelemben most ismerik el először. A magyarokat a fiatal Jugoszláv [Föderatív] Népköztársaságban nem kitelepítéssel fenyegetik, hanem jogot adnak a kezükbe, földet és biztosítják nemzeti kultúrájuk szabad használatát.¹²⁶

A cikk szerint az első földkisajátító tárgyalást 1945. január 9-én délelőtt tartották meg a zentai Városháza nagy tanácstermében, amelyen több mint 1000 agrárérdekelte jelent meg. A tárgyaláson Bajić Lazar, dr. Pecarski Branko, Luzenszki Henrikné, Rudics Mihály, Gyurcsik Flórián, Dinka József, Pecarski Iso, Lalić Miladin és a zentai római katolikus hitközség ingatlanairól döntöttek. Lalić Miladin zentai földbirtokos birtokának kisajátítását így jegyezte le a krónikás:

„...A tárgyalás nyolcadik pontjaként Lalić Miladin 249 kat. holdat kitévő ingatlanja szerepelt. Lalić nem tekinthető földművesnek, állapítja meg a bizottság, csak egyik fia, Aleksandar, akiről megállapítást nyert, hogy állandóan földműveléssel foglalkozik. Ezért javasolja, hogy Aleksandarnak, mint családtagnak meg kell hagyni a maximumot, a többit ki kell sajátítani. Lalić Miladin magából kikelve védekezik:

– Mindég a tanyán éltem és munkásaimmal együtt műveltem a földet!

Földigénylők: – Ez nem igaz! Ismerjük mi magát nagyon jól! Még a 3 hektárt is kár meghagyni!

– Tito marsallunk azok kezébe adta a jogot, akik két kezük munkájából élnek! Hogy a föld azé, aki megmunkálja, ez nem üres jelszó, hanem következetes programja a népuralomnak – szól közbe egy ifjúmunkás.

A teremben végigmorajlik a tömeg helyeslése: – Úgy van!

– Lalić Miladinnak volt lelke nagy mennyiségű gabonát rejtegetni akkor, amikor az ország egyes vidékein a lakosság éhezik – szólal fel valaki a terem egyik sarkából.

Lalić Velimir, a tulajdonos egyik fia szeretne valahogy a helyzeten könnyíteni és kijelenti, hogy maguk a béresek igazolhatják, hogy édesapja földműves.

– Most megállapítjuk, hogy ki a földműves és ki nem, mert szabadon elmondhatjuk véleményünket. Ismerjük nagyon jól azokat, akik csak luxusból voltak földművesek, hiába is beszélnek! Emberek, ne engedjük magunkat kijátszani! – csattan fel egy öntudatos hang a földmunkások közül.

– Nem földműves – zúgja a tömeg és lábak ezrei dobbannak ütemesen a padlón. Egyik tanú: – Zsákolt is a tanyán...

– Ez nem jelenti azt, hogy földműves!

Másik tanú: – Én is láttam, amikor dolgozott...

– Hazudik! – rivalnak rá a földigénylők. A jelenlevők végül kimondták Lalić földjének teljes kisajátítását.¹²⁷

A zentai római katolikus egyházközösség birtokainak kisajátítása így ment végbe:

¹²⁶ Az agrárreform igazságot tesz a zentai határban, ahol legigazságtalanabb volt a birtokmegosztás. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. január 13. 10. sz. 6.

¹²⁷ Uo.

„A tárgyalás utolsó pontja a zentai római katolikus hitközség ingatlana feletti döntés volt. A hitközségnek 258 hold 619 négyszögöl szántó, és 7 hold 1256 négyszögöl megművelhető földterülete van. A bizottság megállapítja, hogy a hitközség nem tett eleget pontosan bejelentési kötelezettségének, és így félre akarta vezetni a néphatóságot.

Az elnök ismerteti a megjelentekkel, hogy a törvény a hitközségnek 10 hektár maximumot biztosít.

– Csak a temető maradjon! Éljen a földreform! – kiabálja lelkesen a tömeg.

– A törvény biztosítja a 10 hektárt... – mondja bizonytalan hangon az egyik nemföldmunkás felszólaló.

– De ismert-e maga valaha is papot, aki kapát vett a kezébe és dolgozott – kérdi egy fenyegető hang az előbbi felszólalótól, aki behúzza a nyakát és adós marad a válasszal.

Az egyik szerb földigénylő siet megjegyezni, hogy az igazság kedvéért a szerb hitközséggel is így kell eljárni. Az egyik felszólaló a következőket jegyzi meg:

– Egyes papok nemcsak másutt, hanem itt, Zentán is a pásztorlevél szellemében működnek, és csúnyául visszaélnék hivatásukkal. Mindenki tudja, hogy a zentai asszonyok egy öntudatlan csoportja közvetlenül a májusban megtartott községi választások előtt nyilvánosan tüntetett a városban tartózkodó fasiszta német foglyok mellett, akikről köztudomású, hogy amikor még fegyver volt a kezükben, hogyan bántak az egész világon a békés lakossággal. Ezt a tüntetést a helyi papság kifejezetten helyeselte.

A földreformmal kapcsolatos állásfoglalásukra jellemző a következő eset: a VI. kerületben arra kérték a hívőket, hogy imádkozzanak azok lelki üdvéért, akik földjuttatásban részesülnek. Mi más következik ebből, mint az, hogy az egyház egyes személyiségei a földreform, a szegénység megsegítése ellen vannak?

Nem Istent és a vallást féltik ők az új szellemtől, a földreformtól, hanem az egyházi birtokokat és ezen át az egyház régi hatalmát, amelynek dicsősége már nagyon a fejükbe szállt.

Azt mondják: az Isten akarata, hogy gazdag és szegény legyen. Ki az a naiv ember, aki ezt elhiszi nekik?! A reakció mellé állnak és a dolgozó nép kizsákmányolását helyeslik egyes papok, amikor a szószéket az állam és a földreform ellen használják fel. Beszélhetnek azonban akármit, a földet úgyszólván a szegénység kezébe adjuk, azok kezébe, akiket eddig csak hitegettek, és aljas módon kihasználtak áruló uraik!

A hozzászólást hatalmas taps és „úgy van” kiáltások követték. Jóváhagyták ezen kívül a főtéren lévő romtemplom kisajátítását is és elhatározták, hogy az itt felhalmozott rengeteg épületanyagból kultúrházat építenek.”¹²⁸

Az újságcikkben említett Lalić Miladin 1946. február 26-án – a szabadkai székhelyű agrárbíróóság döntését követően, amely helyben hagyta a nyilvános tárgyaláson meghozott döntést, miszerint nem tekinthető földművesnek – fellebbezést nyújtott be a Zentai Városi Népbizottsághoz, amelyben kiemeli:

¹²⁸ Uo.

„...Az elsőfokú döntést [esetemben] az agrárügyek tárgyalásának első napján hozták meg, amikor a néphatalomnak még nem volt teljes áttekintése és tapasztalata a hasonló ügyek megoldásában, esetem volt az első hasonló és kissé összetettnek tűnt. Továbbá nem ismerték el földműves voltomat, habár nem hoztak fel egyetlen döntő tényt sem, ami alapján meghozták ezt a téves következtetést.

Azóta – vagyis folyó év január kezdete óta, amikor megkezdődött a földek kisajátítása az agrárreform céljából – a törvény számos homályosságát és ismeretlen pontját megmagyarázták a népbizottságoknak utólagos utasításokkal és átiratokkal, hogy megkönnyítsék az esetleges vitás kérdések megoldását.

Akkor is, ha pillanatnyilag nem is művelem a földet, ezen utólagos átiratok 10. pontja értelmében földművesnek vagyok tekinthető.

Az átirat 10. pontja szó szerint így hangzik: az idős [személyeknek], akik földművesek voltak – de most már nem azok, mert megöregedtek – ha nincs is földműves a családjukban, meg kell hagyni a földműves-maximumot, vagyis 20 hektárt. Erre azért van szükség, mert az öregség nem szünteti meg a földműves létet.

[...] Noha 70 éves vagyok, nem éltem ezzel a lehetőséggel, hanem állandóan fizikailag részt vettem, és ma is részt veszek a birtokom körüli munkálatokban.¹²⁹

1946 februárjában megszűnt a telepítési minisztérium, feladatkörét a szövetségi kormány mellett működő agrárreformot és telepítést irányító bizottság vette át.

A jugoszláv agrárreform földalapjába összesen 1 647 000 hektár föld került be, amiből a Vajdaságban 688 412 hektár volt, azaz az összterület 40,58%-a.

A földművesháztartások – földigénylők, telepesek – országos szinten összesen 709 763 holdat kaptak, ami az összes terület 43%-át képezte. Országos szinten a parasztszövetkezetek 37 158, az állami birtokok 354 799, az intézmények és vállalatok 41 655 hektár földhöz jutottak.¹³⁰

A vajdasági, helyi földigénylők közül 96 864 család jutott földhöz, ebből 48 325 családnak az agrárreformot megelőzően egyáltalán nem volt birtoka.

A telepítés során a Vajdaságba összesen 37 616 telepes család került Jugoszlávia más részeiből. A létszámból 26 963 család (72%) összesen 162 447 fővel szerb nemzetiségű volt, 6696 család (18%) 40 176 fővel pedig montenegrói nemzetiségű, a maradék 10%-ot macedónok, horvátok, szlovének és muzulmánok alkották.¹³¹

A betelepítés során a bácskai Tisza mentére nem kerültek jelentősebb telepes-tömegek: ide főleg azok a telepesek tértek vissza, akiket még a királyi Jugoszlávia juttatott birtokhoz.

Az agrárreform és a telepítés formálisan a szövetségi kormány 1947. december 22-ei rendeletével zárult le. Az agrárreformot és a telepítést irányító szövetségi bizottság a jugoszláv kormány 1948. április 28-ai keltezésű rendeletével szűnt meg: felszámolását és megoldatlan feladatait a szövetségi Mezőgazdasági Minisztérium vette át.¹³²

¹²⁹ TLZ, F. 121 Községi Népbizottság, Zenta. Az 1946-os agrárreform ügyiratai: 409/1946. számú, Lalić Miladinra vonatkozó tárgy.

¹³⁰ Gaćeša, L. Nikola: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. Novi Sad, 1984, 366–367. (A továbbiakban: Gaćeša.)

¹³¹ Kršev, N. Boris: *Uperedne karakteristike agrarnih reformi u Vojvodini a XX veku* [online]. Novi Sad, 2011, 125–126. <http://kpolisa.com/KP16/PDF16/kp16-II-2-BorisKrsev.pdf>

¹³² Gaćeša: i. m. 119.

A földosztás előkészületei 1946 kora tavaszán már Zentán is javában folytak:

„...Zentán a földkisajátító tárgyalások már teljesen befejeződtek. A fellebbezések nagy része is elintéztést nyert. Az 585 fellebbezésnek háromnegyed részére már megjött a végleges bírósági döntés.

A városban összesen 3651 földigénylő jelentkezett, akik közül 280 szerb, a többi magyar. A földigénylők közül 726 részt vett a népfelszabadító harcokban, 16 elesett harcos családja kért földet, és 62 azon földigénylő családok száma, akiknek hozzátartozói a fasiszta terror áldozatai lettek. A 3651 földigénylő közül 825 családnak összesen 2044 kat. holdja van.

A mérnöki hivatal a telekkönyv alapján összehasonlítást végez egyes parcelláknál. Ez a munka roppant nehézségekbe ütközik, egyrészt a rossz időjárás miatt, másrészt mert a legtöbb gazdának 3-4 darabban fekszik a földje, sőt előfordul az is, hogy egyes földtulajdonosok ingatlana 7-8 tagban van. A városi mérnöki hivatal azonban a fennálló nehézségek ellenére is hamarosan befejezi munkáját.

Rendkívül nehéz, és felelősség teljes munkát végez ezen kívül a mérnöki hivatal az új tanyaközpontok létesítésével kapcsolatosan is. Az új tanyaközpontok felállításával lehetővé kívánják tenni azt, hogy a földtulajdonosok házai minél közelebb legyenek földjeikhez.

A helyi népbizottság mindent elkövet, hogy a földosztás Zenta határában mielőbb megtörténjen, és olyan nincstelenek kapják a földeket, akik eddigi becsületes munkájukkal bebizonyították, hogy arra érdemesek.”¹³³

A néhány holdhoz juttatott földnélküli parasztok és kisbirtokosok nem sokáig élvezhették az ún. „tapsikolt földet”, mivel annak művelése számos nehézségbe ütközött: a parcellák túl messze voltak a földigénylők lakhelyétől, hiányoztak a földműveléshez szükséges megfelelő szerszámok és mezőgazdasági eszközök, igásállatok. A földhöz juttatottak sem mentesültek az adófizetés és a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatása alól. Másfelől szociális juttatásokban, pl. családi pótlékban nem részesülhettek, de nem állhattak munkába se az állami vállalatoknál – hiszen földjük volt!

Nem volt ez véletlen, hiszen a rezsim a mezőgazdaság társadalmasítására törekedett. Ennek pedig első lépése az volt, hogy a parasztságot a szövetkezetekbe kényszerítették. Mindennek hatására egyrészt megnövekedett a szövetkezetekbe belépők száma – ez különösen a telepésekre volt jellemző. Az őslakosok – különösen 1948 során – inkább visszaadták a földet, lemondtak róla, és beálltak gyári munkásnak – a földet ilyenkor az állami mezőgazdasági birtokok kapták meg.

¹³³ Emberfeletti munkát végez a mérnöki hivatal a parcellázás előkészítésével, és az új tanyaközpontok létesítésével. *Magyar Szó*, III. évf. 1946. március 2. 52. sz. 5.

V. A JUGOSZLÁV, A SZERBIAI ÉS A VAJDASÁGI BÍRÓSÁGI HÁLÓZAT MŰKÖDÉSE 1945 ÉS 1954 KÖZÖTT

A háború befejezését követően valamennyi országrészen, föderális egységben hozzáláttak az új igazságügyi-bíróági rendszer kiépítéséhez. Ez elsősorban a rendes, polgári bírósági hálózat létrehozását jelentette. Szövetségi szinten megalakult a Legfelsőbb Bíróság. Valamennyi föderális egység székhelyén – Belgrádban, Zágrábban, Ljubljanában, Szarajevóban, Titogradban, Szkopjében és Újvidéken – az illető népköztársaság és tartomány Legfelsőbb Bírósága székelte Kosovo-Metohija Autonóm Körzet kivételével.

A szövetségi egységek területén körzeti és járási népbíróságok alakultak.

A katonai közigazgatás megszüntetését követően az új bírósági hálózat kialakítása a Vajdaságban is megkezdődhetett. Szövetségi szinten 1945-ben meghozott, a népbíróságok megszervezéséről szóló törvény alapján¹³⁴ a vajdasági Legfelsőbb Népfel szabadító Bizottság Elnöksége 1945. április 27-én megtartott ülésén fogalmazta meg a vajdasági népbíróságok szervezetére vonatkozó utasítását,¹³⁵ melynek fontosabb általános kitételei voltak:

- ▶ a bíróságok rendszerét járási és körzeti népbíróságok, valamint a vajdasági Legfelsőbb Bíróság képezte;
- ▶ a népbíróságok ítéleztek polgári ügyekben és azokban a büntetőügyekben, amelyek nem tartoztak a katonai bíróságok hatáskörébe;
- ▶ a népbíróságok a néphatalom önálló szervei, ítéleteiket és döntéseiket szabadon és függetlenül hozták meg a „nép nevében”;
- ▶ a tárgyalások nyilvánosak voltak.

A járási népbíróságokra vonatkozó kitételek:

- ▶ elvben valamennyi járási népbizottság székhelyén járási népbíróság alakult, amely illetékes volt a járás közigazgatási területén – ez alól lehet kivétel, egy járás területén két vagy több járásbíróság is működhetett;
- ▶ a járási népbíróságok élén az elnök állt, aki ellenőrizte a bíróság személyzetének munkáját, és összeállította a bírósági tanácsokat;
- ▶ a járási népbíróságok esetében a bírói hatalmat háromtagú tanács(ok) gyakorolta (gyakorolták), a tanácsstagok közül egy személy szükségszerűen a járásbíróság állandó bírója volt;
- ▶ a járási népbíróságok mint elsőfokú bíróságok polgári peres bíróságokként ítéleztek azokban a perekben, melyek értéke nem haladta meg a 100 000 dinárt;
- ▶ a járási népbíróságok illetékesek voltak házasságbontó perekben is, de ez a felhatalmazás hamarosan a körzeti bíróságok hatáskörébe került át;

¹³⁴ Zakon o uredjenju narodnih sudova. *Službeni list FNRJ*, 1945. 67. sz.

¹³⁵ Uputstvo o uredjenju narodnih sudova u Vojvodini. *Službeni list Vojvodine*, 1945. 1.

- ▶ a járási népbíróságok keretében működő telekkönyvi hivatalok vezették a járásbíróóság területén található kataszteri községekre vonatkozó telekkönyveket, és látták el a telekkönyvezéssel kapcsolatos ügyintézését.

A körzeti népbizottságok székhelyein körzeti népbíróságok alakultak, melyeknek élén az elnök állt. A körzeti népbíróságok kizárólag háromtagú bírói tanácsként ítélték: első fokon a tanácsot egy állandó bíró és két népi ülnök, másodfokon három állandó bíró alkotta.

Vajdaság AT Legfelsőbb Bírósága az egész tartomány területén illetékes volt, élén az elnök állt. Ítéleteit háromtagú bírói tanács hozta meg. Az ítékezés mellett döntött a népbíróság és a néphatalom szervei közötti vitás kérdésekben, a járási és körzeti bíróságok illetékességi kérdéseiben, valamint tanácsadói szerepe is volt a bírói gyakorlatban felmerülő kérdésekkel kapcsolatban.

Az utasítás értelmében a bírói hatalmat a népbíróságok állandó bírái és a népi ülnökök-esküdtbírók gyakorolják. A bírók függetlenek, a hatályban lévő törvények alapján meghozott ítéletekért nem felelnek egyetlen hatalmi szervnek sem. A bírók által a hivatal ellátása közben elkövetett bűncselekmények esetében a rendes népbíróságok voltak illetékesek.

Bíróvá vagy népi ülnökké választható volt minden jugoszláv állampolgárságú személy, aki választójoggal és feddhetetlen előélettel rendelkezett, valamint a népfelszabadító mozgalom elkötelezett híve volt. A bírók jogi végzettsége ekkor még nem volt követelmény, de mindenképpen előnyt jelentett. A jogi végzettséggel nem rendelkező megválasztott bírók számára jogi tanfolyamokat szerveztek. A jogi végzettséggel nem rendelkező bírák közül sokan – mivel gimnáziumi érettségivel rendelkeztek – beiratkoztak a jogi egyetemre, és munka mellett tanultak.

A járási népbíróságok bíráit és esküdtjeit a járási népbizottságok, a körzeti népbíróságokét a körzeti népbizottságok közgyűlése választotta. A bíróságok állandó bírái nem lehettek a népbizottságok tagjai. Vajdaság AT Legfelsőbb Bíróságának bíráit a vajdasági Legfelsőbb Népfelszabadító Bizottság választotta meg.

Valamennyi bíróság titkára, jegyzője kizárólag jogi diplomával rendelkező személy lehetett, akit a vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnöksége nevezett ki a Bírósági Osztály javaslatára. A bírósági jegyző feladatai közé tartozott a bíróság ügyvitelének intézése, bűnügyekben vizsgálat, peren kívüli ügyekben pedig meghallgatás lefolytatása. Ha a bírói tanácsban nem volt jogi végzettségű tag, részt vett a tárgyaláson, de az ítélethozatalnál csak tanácsadói szereppel bírt.

A vajdasági Legfelsőbb Népfelszabadító Bizottság Elnöksége 1945. május 4-én hozta meg a bírósági hálózat megszervezésére vonatkozó döntését.¹³⁶ Ennek értelmében Vajdaság AT Legfelsőbb Bírósága Újvidéken működött, a vajdasági bíróságok hálózatát pedig a következő módon alakították ki:

- ▶ járási népbíróságok alakultak: Újvidéken, Titelen, Zsablyán, Óbecsén, Kúlán, Bácspalánkán, Zomborban, Apatinban, Hódságon, Kiskőszegen

¹³⁶ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. Su. iratok, 1945.

(Batina), Dárdán, Szabadkán, Topolyán, Zentán, Pancsován, Alibunáron, Antalfalván (Kovačica), Versecen, Fehértemplomon (Bela Crkva), Kevevárán (Kovin), Nagybecskereken (Petrovgrad), Törökbecsén (Novi Bečej), Módoson (Jaša Tomić), Szerbcsernyén (Srpska Crnja), Nagykikindán (Velika Kikinda), Törökkanizsán, Mitrovicán (Sremska Mitrovica), Zimonyban (Zemun), Rumán, Ópazován (Stara Pazova), Karlócán (Sremski Karlovci), Ürögön (Irig), Újlakon (Ilok), Šiden és Vukovaron;

- ▶ körzeti népbíróóságok alakultak: Újvidéken, Zomborban, Szabadkán, Pancsován, Nagybecskereken (Petrovgrad) és Mitrovicán (Sremska Mitrovica).

A körzeti és járási népbíróóságok nevükben 1946 végéig tartották meg a nép- előtagot, 1947-től ezt elhagyták.

Vajdaság Autonóm Tartomány bíróságai 1948 januárjától – a Szerb Népköztársaság területén lévő bíróságokhoz hasonlóan – a következő típusú és jelzetű iktatókat, valamint névmutatókat és segédkönyveket vezették rendszeresített formanyomtatványokon:¹³⁷

- ▶ Vajdaság AT Legfelsőbb Bírósága, a körzeti, valamint járásbíróóságok:

1. polgári peres iktató és névmutató: G. jelzet,
2. büntetőügyi névmutató: K. jelzet,
3. polgári peren kívüli iktató és mutató: R. jelzet,
4. büntetőügyi iktató: Kr. jelzet,
5. a bíróság ügyvitelére vonatkozó iktató és névmutató: Su. jelzet.

- ▶ Vajdaság AT Legfelsőbb Bírósága és a körzeti bíróságok:

1. polgári peres fellebbezési iktató és névmutató: Gž. jelzet,
2. büntetőügyi fellebbezési iktató és mutató: Kž. jelzet,

- ▶ Vajdaság AT Legfelsőbb Bírósága:

1. a törvényesség felülvizsgálatára vonatkozó fellebbezések iktatói: KZZ. jelzet, GZZ. jelzet.

- ▶ Csak a járásbíróóságok:

1. végrehajtási iktató és névmutató: I. jelzet,
2. hagyatéki iktató és névmutató: O. jelzet,

¹³⁷ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. Su. iratok, 1948.

3. jogsegély-szolgáltatási iktató és névmutató: Pom. jelzet,
4. hitelesítési iktató: Ov. jelzet

A Vajdaság AT Igazságügyi Bizottsága 1949. március 29-én utasítást bocsátott ki a bíróságok munkájával kapcsolatos keletkezett iratok kezeléséről és irattározásáról. Ennek értelmében a bíróság munkája során keletkezett – Su. jelzetű – iratokat a következő csoportokba sorolták:¹³⁸

1. általános utasítások, melyeket az Igazságügy Minisztérium vagy az Igazságügyi Bizottság juttat el a bíróságokhoz,
2. a bíróságok észrevételei, megjegyzései a törvényjavaslatokkal kapcsolatban,
3. a bírói gyakorlattal kapcsolatos utasítások, a bíróságok jelentései a bírósági gyakorlatban felmerült tapasztalatokról,
4. a bírók, bírósági tisztviselők munkaviszonyával kapcsolatos dokumentumok,
5. a bírók, bírósági tisztviselők évi, ill. betegszabadságára, igazolt távolmaradására vonatkozó dokumentumok,
6. továbbképzésekre és szakképzésekre vonatkozó dokumentumok,
7. fegyelmi ügyek,
8. szervezési ügyek: bíróság alakítása, területi illetékesség változása, a bírók és ülnökök számának meghatározása, szervezeti változások, bizottságok felállítása,
9. a bíróságok és a hatalmi szervek kapcsolatai,
10. ülnökök-esküdtbírák ügyei: kinevezés, felmentés, eskütétel, büntetések, tanácskozások,
11. ügyvédek, szakértők és tolmácsok ügyei,
12. munkaterv és munkabeosztás,
13. jelentések a bíróságok munkájáról,
14. bírósági statisztika,
15. megjegyzések és észrevételek a bíróságok munkájával kapcsolatban,
16. könyvelőség és a bíróságok anyagi ellátása,
17. bírósági illetékekkel kapcsolatos dokumentumok,
18. egyéb ügyek.

1954-ben a tartomány területén hat körzeti bíróság működött 68 bíróval, míg a 25 járásbíróságnak 134 bírója volt.

Szövetségi szinten 1954-ben hozták meg a bíróságokról szóló új, valamint a gazdasági bíróságokról szóló törvényt.¹³⁹ Ennek értelmében a jugoszláv bírósági hálózata számszerűen a következőképpen alakult:

¹³⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1949.

¹³⁹ Zakon o sudovima. *Službeni list FNRJ*, 1954. 30. sz.; Zakon o privrednim sudovima. *Službeni list*, 1954. 31. sz.

	Járásbíróságok	Körzeti bíróságok	Körzeti gazdasági bíróságok
Szerb NK (teljes terület)	136	34	11
Szerb NK (szűkebb terület)	88	21	6
Vajdaság AT	31	9	4
Kosovo-Metohija AK	17	4	1
Horvát NK	101	14	6
Szlovén NK	33	6	4
Bosznia és Hercegovina NK	68	10	4
Macedónia NK	23	7	3
Crna Gora NK	16	3	3
Jugoszláv Föderatív Népköztársaság (összesen)	377	74	31

V. 1. A Zentai Járásbíróság működése 1945 és 1956 között

A Zentai Járási Népbizottság és a Városi Népbizottság 1945. május 8-án megtartotta együttes ülését, melyen megválasztották és kinevezték a Zentai Járási Népbíróság elnökét és bírait. Ezen a napon lépett szolgálatba az adai illetőségű dr. Dimitrije Bešlin mint a Járási Népbíróság elnöke, dr. Szöcs Kálmán és dr. Dobrivoj Savić pedig mint bíró.¹⁴⁰

A bírósági tisztviselők és a segédszemélyzet tagjai 1945. május 10-én léptek szolgálatba, de az ő kinevezésükről – valamint a többi személyi kinevezésről – csak 1945. május 28-án született döntés.

A tisztviselői kar beosztása a következő volt:

- ▶ bírósági jegyzők: Szorcsik Miklós, Đulinka Bakalić és dr. Kocsis Szilveszter;
- ▶ bírósági hivatalnokok: Ilija Govedarica, dr. Bodor István, Sofija Djukanov, Balázs Vera, Katica Aradski, Kis Vilmos, Zora Vučković, Kőrösi István, Smilja Lazarević, Szabó László, Ivko Todorović, Jablonszki Pál, Vuko Vukadinović, Csatári Stefánia, Nikola Vuković, Szép János, Mihajlo Magdić, Döme Mária, Stevan Kragujević, Lengyel Ferenc, Milan Marjanović és Renkó Pál;
- ▶ telekkönyvvezetők: Farkas Baráti György és Ilija Kablar;
- ▶ irattárosok: Dragoljub Bojin, Ivan Knežević és Miloje Lukić;
- ▶ hivatszolgák: Marko Boljanović, Barsi Lajos, Tóth Mihály, Boško Stojačić, Mirko Mirković, Spasoje Pecarski és Bíró József;
- ▶ járásbírósági fogházőr: Miloje Lukić.¹⁴¹

¹⁴⁰ TLZ, F. 121 Községi Népbizottság, Zenta. 1. 2 kötet. Jegyzőkönyv a Járási Népfelszabadító Bizottság, és a Városi Népfelszabadító Bizottság 1945. május 8-án megtartott együttes üléséről.

¹⁴¹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1945.

A bíróság újonnan kinevezett hivatalnoki személyzetének többsége már dolgozott az igazságügyben, legtöbbször az 1941. április 6-át megelőző időszakban voltak a Zentai Járásbíróság alkalmazottai.

A kinevezett bírók hivatalba lépésének feltétele volt az eskütétel, melynek szövege a következő volt:

„Én, XY becsületemre és népem becsületére esküszöm, hogy a népet hűségesen szolgálom, megőrzöm és megvédem a népfelszabadító háború demokratikus vívmányait, melyek a néphatalomban valósultak meg, és hogy a törvények szerint, részrehajlás nélkül fogok ítélni.”

A Járási Népbíróság Városháza épületében lévő hivatali helyiségeinek, felszerelésének és irattárának átadása-átvétele a Népbizottság titkára és a Járási Népbíróság elnöke között 1945. május 12-én zajlott le. Ezt követték a szükséges karbantartási munkálatok – festés, mázolás –, valamint a hiányos felszerelés – bútorkészítés – pótlása és a szükséges irodaszerek beszerzése. Mai szemmel nézve meglepő, de abban az időben különösen nagy gondot jelentett az üzemképes írógépek hiánya.

1945. május 12-én adta ki a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Bírósági Osztálya utasítását arról, hogy a körzeti és járási népbíróságok munkájuk során milyen iktatókat fognak vezetni, illetve milyen jellegű és milyen jelzetű ügyiratokat képeznek. A járási népbíróságok esetében ezek a következők voltak:

- ▶ Su. – a bírósági igazgatás iktatói és ügyiratai,
- ▶ P. – a polgári peres iktatók és ügyiratok,
- ▶ Vp. – peren kívüli iktatók és ügyiratok,
- ▶ K. – büntetőügyi iktatók és ügyiratok,
- ▶ Ov. – hitelesítési iktatók és a hitelesített ügyiratok példányai.

Miután megtörténtek a szükséges előkészületek, a Zentai Járási Népbíróság 1945. május 22-én megkezdhette munkáját, de a tényleges tevékenység csak 1945. június 5-én indult el.

A munkát hat részleg, ügyosztály keretében szervezték meg:

1. bírósági igazgatás,
2. bírósági felvételi iroda,
3. polgári ügyek irodája,
4. büntetőügyi iroda,
5. peren kívüli ügyek irodája,
6. telekkönyvi iroda.¹⁴²

A járásbíróságok munkájának kezdeti szakaszában az egyik legfontosabb intézkedési forma a vagyoneklobzási határozatok meghozatala volt. A vagyoneklobzásról

¹⁴² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1945.

szóló törvény¹⁴³ értelmében – a népbizottságok javaslatára – a háborús bűnösnek és népellenességnek nyilvánított személyek vagyonát bírósági határozattal elkobozták, és állami tulajdonná nyilvánították. Ebben az időszakban ahhoz, hogy valakit népellenességgé nyilvánítsanak, az is elegendő volt, ha ismeretlen helyen tartózkodott. Ennek alapján az ilyen személyekről azt vélelmezték, hogy elmenekültek a felszabadítók, és a néphatalom elől, mert tartottak a felelősségre vonástól. Ezt a módszert különösen a jelentős vagyonnal rendelkező személyek esetében alkalmazták előszeretettel.

Az Igazságügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium rendelkezése szerint a meghozott ítéleteket továbbítani kellett a népbizottságokhoz, melyek a választói névjegyzékeket vezették. Erre – a magyarázat szerint – azért volt szükség, hogy a elítélt „népelleneségekől” megvonják a szavazati jogot is. Ennek következtében ezek a személyek a választásokon nem járulhattak az urnákhoz.

A Zentai Járási Népbíróság 1945. október 24-ei keltezésű jelentése szerint a vagyonelkobzás terén a helyi népbizottságtól beérkezett 151 ügyiratból 79-et oldottak meg, a hadbírószágtól beérkezett 8 esetből pedig csupán egyet.

Az 1945–1949-es időszakban a zentai bíróság vagyonelkobzási és vagyonlefoglalási ügyekben lefolytatott eljárásainak száma:

- ▶ 1945-ben 502,
- ▶ 1946-ban 192,
- ▶ 1947-ben 94,
- ▶ 1948-ban 101 és
- ▶ 1949. május 9-ig 33 lefolytatott eljárás.¹⁴⁴

A bíróság munkájának másik fontos eljárási fajtáját a meg nem engedett spekuláció és gazdasági szabotázs megakadályozásáról szóló törvény¹⁴⁵ alapján indított eljárások képezték. Ezek elkövetőire börtönbüntetés mellett vagyonelkobzás is várt. A meghozott ítéleteket az ügyészséghez is el kellett juttatni törvényességi felülvizsgálatra.

Büntetőügyekben 1946 és 1948 között a következő tevékenységet látta el a Zentai Járásbíróság:

- ▶ 1946-ban összesen 847 ügyben indult eljárás 1073 személy ellen, 616 személyt ítélték el jogerősen,
- ▶ 1947-ben összesen 802 ügyben indult eljárás 1017 személy ellen, 720 személyt ítélték el jogerősen,
- ▶ 1948-ban összesen 465 ügyben indult eljárás 527 személy ellen, 360 személyt ítélték el jogerősen.¹⁴⁶

A legalább egy évre vagy annál hosszabb szabadságvesztésre jogerősen elítélt személyeket – nőket és férfiakat is – a požarevaci gyűjtőfogházba vagy a mitrovicai

¹⁴³ Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 40 sz.

¹⁴⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1949.

¹⁴⁵ Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list DFJ*, 1945. 26. sz.

¹⁴⁶ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1949.

börtönbe – csak férfiakat – szállították. A požarevacai börtönből a rabok egy részét más büntetés-végrehajtási intézetekbe osztották szét. A börtönbüntetés mindig kényszermunkával párosult, ez alól csak kevesen – egészségügyi okokból – kaphattak felmentést.

Az egy évnél rövidebb börtönbüntetésre ítélték helyben, a belügyi szervek fogdájában – de a vizsgálati fogságban lévőkötől elkülönítve – töltötték le büntetésüket. Őket gyakran közmunkákra is alkalmazták.

A zentai bíróság fogdája nem volt olyan állapotban, hogy az elítélteket fogadni tudja, ezért tatarozását és felszerelésének pótlását 1945 októberében kérvényezték. Hamarosan rendelet született, melynek értelmében a bírósági fogházakat a helyileg illetékes belügyi osztályok vették át. Mivel a milícia nem tartott igényt az addig ott alkalmazott fogházzorra, őt a népbíróság a továbbiakban hivatalsszolgaként alkalmazta.

Már a kezdetekben világos volt, hogy a bíróság kinevezett bírái és tisztviselői – csekély számuk miatt – nem lesznek képesek kellő időben ellátni feladataikat, lemaradások jelentkehetnek az ítéletek meghozatalában. A bíróság elnöke – dr. Bešlin – erre több ízben is utalt. Indoklása szerint a gondot az jelentette, hogy a Zentai járás területileg az ország egyik legnagyobb járása volt, a járás lakossága száma pedig meghaladta a 110 000 főt.

A megnövekedett munka a bíróság személyzeti létszámának növekedését eredményezte: az 1945-ös év június–júliusi fizetési listáján 14 fő, az augusztus–szeptemberin pedig már 22 fő szerepelt. Ebben az időszakban a következő hivatalnokok álltak szolgálatba a zentai bíróságnál: bírósági titkár, jegyző minőségben Harsány Lajos, Radovan Gerić és Milivoj Plavšić dolgoztak, bírói tisztséget 1945. július 28-tól Dušan Miladinov töltött be.¹⁴⁷

1945 júniusában megállapították a bíróság költségvetését az 1945-ös év végéig, amit anyagi kiadásokra fordíthattak. Ez 81 500 dinárt tett ki. Az összeg nem tartalmazta a bírók és hivatalnokok fizetését. A bíróság elnökének fizetése ebben az időszakban 2300, a bíróké 2000 dinár volt.¹⁴⁸

A háborús károk felmérése során – 1945 szeptemberében – a Zentai Járási Népbíróság is összeírta a bíróság által a megszállás során elszenvedett károkat. Ennek zömét a bírósági letétbe helyezett, de a háború zűrzavarában eltűnt pénzüsszegek, valamint a tönkrement felszerelés és bútortzat képezte. A háborús kár értékét 241 325,50 dinárban határozták meg, ami 3424,35 akkori dollárnak felelt meg.¹⁴⁹

A munkaperek rendezéséről szóló törvény¹⁵⁰ értelmében a körzeti és járási népbíróságokon háromtagú munkaügyi bírói tanácsok alakultak, amelyek a munkáltatók és a munkavállalók között fölmerülő, illetve a munkaviszonyokból eredő pereket voltak hivatottak tárgyalni. Zentán ez a bírói tanács 1945 augusztusában alakult meg dr. Szócs Kálmán bíró elnökletével.

A II. világháború hadműveleteinek befejezését követően a Vajdaság egyes területein – így a Szabadkai körzetben is – jelentősen megnövekedett a bűnözés. A bűncselekmé-

¹⁴⁷ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1945.

¹⁴⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1945. A hivatalos árfolyam szerint 1945-ben 1 amerikai dollár 50 jugoszláv dinárt ért. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Yugoslav_dinar

¹⁴⁹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1945.

¹⁵⁰ Zakon o rešavanju radnih sporova. *Službeni list DFJ*, 1945. 47. sz.

nyek jelentős részében a szovjet Vörös Hadsereg ideiglenesen itt állomásozó katonái is részesek voltak a velük szövetkező „hazai” bűnözők – csempészek, feketézők, tolvajok és prostituáltak – közreműködésével. A hivatalos álláspont szerint a „testvéri” szovjet katonákat ilyenkor félrevezették, és jó szándékuk „áldozatává” váltak, hiszen a civil bűnözők a bűntények értelmi szerzői és irányítói, akik tetteiket nemcsak anyagi haszonszerzés céljából, hanem a Vörös Hadsereg katonái iránti bizalom aláásása céljából követték el. Ezért ellenük a bíróságoknak kíméletlenül, a legnagyobb szigorral kellett fellépniük az ítélezésnél a politikai következményeket is figyelembe véve.

Néhány hónapos munka során kiderült, hogy a Zentai Járási Népbíróság nem mindenben a hatalom elképzelése szerint látja el feladatait. Ennek kapcsán 1945. október 3-án a Városháza nagytermében együttes ülést tartott a Városi- és a Járási Népbizottság. Az ülést Rácz Vince, a városi népbizottság elnöke vezette. Napirenden szerepelt a Járási Népbíróság kibővítése és átszervezése, valamint népi ülnökök, esküdtbírák kinevezése. Az ülésen – mivel a járási vezetőség nem volt teljes mértékben elégedett a bíróság munkájával – kritikával illették dr. Dimitrije Bešint, a népbíróság elnökét és dr. Szócs Kálmánt, aminek egyenes következménye volt leváltásuk. A bíróság új elnökévé Jakov Sekulicót választották meg.¹⁵¹

A járásbíró elnöki tisztség átadása 1945. október 6-án zajlott le.

Az 1946. március 22-én kelt rendelet értelmében a Zentai Járási Népbíróságon öt állandó bírói státust rendszeresítettek, és 120 népi ülnök alkalmazását irányozták elő.

Dušan Miladinov mellé új bírakká dr. Kocsis Szilvesztert, Szorcsik Miklóst, Isa Kečant és Milica Lalicót nevezték ki – a Zentai Járási Népbíróságnak ekkor már az elnökkel együtt hat bírója volt, ami jelentősen javított a munka hatékonyságán.

A járás területéről – amely a zentai, adai, magyarkanizsai, moholi, martonosi és horgosi községi népbizottságok, valamint a nagyvölgyi, kispiai, oromi, oromhegyesi, tornyosi, adorjáni, velebiti helyi népbizottságok területét ölelte fel – ekkor 40 népi ülnököt, esküdtbírókat választottak meg a törvényben előírt bírósági feladatok ellátására. Egy 1949-es keltezésű jelentés szerint a járásbíró 205 esküdtbíró alkalmazhatott a törvényben előírt feladatok ellátására.¹⁵²

Jakov Sekulicót a járásbíró elnökének posztján 1947. január 28-án Vladislav Beljanski váltotta fel, aki ezt a tisztséget 1949. május 14-ig töltötte be. Beljanskit ekkor az Újvidéki Körzeti Bíróság elnökévé választották meg, tisztségét eddigi helyettese, Halász Jenő bíró vette át. Halászt a Zentai Járásbíró elnökévé 1949 májusában nevezték ki, de róla a Tartományi Igazságügyi Bizottság 1949 nyarán végzett ellenőrzése alkalmával megállapította, hogy nem rendelkezik a tisztség betöltéséhez szükséges tapasztalattal.

Beljanski elnök mellett a Zentai Járásbíró 1949-ben elhagyták dr. Andjelko Deveskovi és Dušan Miladinov bírók is, helyükbe bírói minőségben Radovan Gerić és Žarko Banatski lépett.

¹⁵¹ TLZ, F. 12 Községi Népbizottság, Zenta. 1. 2 kötet. Jegyzőkönyv a Járási Népfelszabadító Bizottság, és a Városi Népfelszabadító Bizottság 1945. október 3-án megtartott együttes üléséről.

¹⁵² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíró. Su. iratok, 1949.

1948 decemberében a Zentai Járásbíróság hat bírása közül öt rendelkezett jogi végzettséggel, valamennyien férfiak voltak. A bírósági jegyzői tisztséget egy hölgy – Svetlana Štajner jogász – töltötte be. A járásbíróság 15 tagú hivatalnokgárdáját hat férfi és kilenc hölgy alkotta, a segédszemélyzet feladatát két férfi látta el. A 196 népi ülnök zömét férfiak képezték, szám szerint 178-an voltak, és legtöbben – szám szerint 87-en – földművesek voltak.¹⁵³

Az 1949-ben meghozott új munkaügyi perrendtartásról szóló törvény a járásbíróságok keretében munkaügyi bíróság megszervezését irányozta elő: Zentán e testület elnöke Žarko Banatski, helyettese Harsány Lajos lett.

A telekkönyvi hivatal hét kataszteri község¹⁵⁴ telekkönyvi betétjeit őrizte és kezelte:

➤ Mohol kataszteri községből	9 726 telekkönyvi betét,
➤ Ada kataszteri községből	11 392 telekkönyvi betét,
➤ Zenta kataszteri községből	20 052 telekkönyvi betét,
➤ Magyakanizsa kataszteri községből	12 074 telekkönyvi betét,
➤ Martonos kataszteri községből	8 504 telekkönyvi betét,
➤ Horgos kataszteri községből	3 577 telekkönyvi betét,
➤ Kishorgos kataszteri községből	3 360 telekkönyvi betét.

A telekkönyvi hivatal munkáját nehezítette, hogy folyamatban volt az újonnan alakított népbizottságok: Njeguševo, Obornjača (Nagyvölgy), Kevi, Orahovo (Zentagunaras), Orom, Trešnjevac (Oromhegyes), Mala Pijaca (Kispiac) és Bački Vinogradi (Királyhalom) területi elhatárolása. Még inkább bonyolította a helyzetet, hogy egyesek ezek közül nemcsak a zentai, hanem más szomszédos járásokból is kaptak területeket.

A Szerb Népköztársaság Igazságügyi Minisztériuma még 1946 decemberében utasította a bíróságokat, hogy ahol szükséges, megfelelő nyelvtudású állandó bírósági tolmácsokat alkalmazzanak. Ezért a Zentai Járásbíróságon 1949 szeptemberétől alkalmazták Vladimir Uvalić nyugalmazott tanítót magyar nyelvű tolmácsként egészen 1959-ben bekövetkezett haláláig. 1951-től Jelisaveta Bajić személyében kivételes nyelvtudású tolmácsot tudhatott magáénak a zentai bíróság: Bajić asszony ugyanis angol, francia, magyar, olasz és német tolmács volt egy személyben!

Az 1950-es munkaterv értelmében a Zentai Járásbíróság ügybeosztása a következő volt:

- a járásbíróság igazgatási ügyeit a járásbíróság elnöke, Halász Jenő és helyettese, Radovan Gerić bíró intézték,
- a büntetőügyeket két tanács tárgyalta felosztva a büntetőügyi tárgyakat fele-fele arányban: az első tanács élén Halász Jenő járásbírósági elnök, a másodikán Harsány Lajos bíró állt, mindkét tanács tagjait népi ülnökök alkották,

¹⁵³ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Su. iratok, 1949.

¹⁵⁴ A telekkönyvi nyilvántartás alapvető területi egysége.

- a polgári peres ügyeket két tanács tárgyalta felosztva a polgári peres tárgyakat fele-fele arányban: az első tanács élén Szorcsik Miklós bíró, a másodikén pedig Radovan Gerić bíró állt, a tanácsok tagjait népi ülnökök képezték,
- az első polgári peres tanács elnöke – Szorcsik Miklós – volt a telekkönyvi ügyekben illetékes bíró, míg a második polgári peres tanács elnöke – Radovan Gerić – a munkaügyi perek illetékes bírója volt,
- a polgári peren kívüli ügyeket két bíró tárgyalta: Harsány Lajos a hagyatéki ügyeket, Radovan Gerić pedig az összes többi peren kívüli ügyet,
- a telekkönyvi hivatalt Farkas Baráti György igazgatta.

Ez a munkaterv csak 1950 márciusáig volt érvényben, mert ekkor Halász Jenőt – aki ellen eljárás indult – felmentették tisztsége alól: helyette a Járási Népbizottság március 8-ai ülésén Čedomir Čurčićot választotta meg a járásbíróság elnökévé. Habár Čurčić elnök – aki 1950. január 15-e óta volt a Zentai Járásbíróság bírója – okleveles jogász volt, beiktatását követően azonnal büntetőjogi továbbképzésen kellett részt vennie, melyet az Igazságügyi Minisztérium Belgrádban szervezett meg.

A feszült nemzetközi helyzet miatt tartott gyakori katonai gyakorlatok alól a bírók sem voltak felmentve: 1950. augusztus–szeptemberben Gerić és Harsány bíró, 1951. január–februárban pedig Čurčić elnök vonult be hadgyakorlatra.

A két bíró helyettesítésére a Zombori Járásbírószágtól Sinkovics Péter bíró érkezett, azonban a két hónapos kimaradás jelentős lemaradást okozott: 1950 októberének végére 530 megoldatlan polgári peres tárgy szaporodott fel.

A lemaradás felszámolása érdekében a Szabadkai Körzeti Bíróság dr. Baráth Károly bírót delegálta kisegítésre. A három bírónak megfeszített munkával – melyet az esküdtbírák kimaradozása nehezített – egy hónap alatt 178 ügyet sikerült megoldania. Mivel azonban november során 92 új polgári peres tárgy érkezett, a megoldatlan tárgyak száma még mindig meghaladta a 400-at.

A helyzet orvoslása érdekében szükség volt még egy bíró alkalmazására, ezért a Járási Népbizottság 1950. december 16-ai ülésén Győri Jánost a Zentai Járásbírószág bírójává választotta.

Az újvidéki székhelyű Igazságügyi Bizottság 1951-ben jelentést kért a vajdasági bíróságok irattárainak állapotáról. A Zentai Járásbírószág irattára három – a célnak teljes mértékben megfelelő – helységben, valamint az épület pincéjében volt elhelyezve. A jelentés szerint a telekkönyvi iratok 1898-tól, a peres, peren kívüli és büntetőtárgyak 1917-től, a hagyatéki tárgyak pedig 1915-től kezdődően voltak megőrizve. Az iratanyag mennyiségét – az 1950. évvel bezárólag – Čurčić elnök kétvagonyyira (!) becsülte, és jelezte, az iratanyag tárolására szolgáló helyiség várhatóan megtelik.

Az 50-es évek elején a bírói állomány személycseréje még intenzívebbé vált, mint a 1940-es évek végén. 1951. április 29-én mentették fel tisztségéből Radovan Gerićet, helyette május közepén Danilo Radujkov állt szolgálatba. Tiller Antal 1952. január 15-én érkezett a bírósághoz, hamarosan – 1952 júniusában – ő lépett Čedomir Čurčić helyébe, aki a Kúlai Járásbírószág elnöki posztjára távozott.

A Járási Népbizottság mindkét tanácsának – Járási Tanács és a Termelők Tanácsa – 1953. december 28-án megtartott együttes ülésén tisztségükből felmentették Győri Jánost és Danilo Radujkovot. Helyettük bírakká Ljubiša Mihaljdžicot és Borivoj Marinkovot neveztek ki. Harsány Lajos bírósági elnök 1955. augusztus 31-én hagyta el a zentai bíróságot, helyébe 1955. szeptember 1-jén Svetlana Štajner lépett, aki már 1946 óta a bíróság munkatársa volt. Milan Ludajić 1956. december 1-jén lett a zentai bíróság bírójának.

A személyi változások tükrében 1956 végén a Zentai Járásbíróság személyi állományát – amely elérte a 30 főt – a következő beosztású munkatársak képezték: 6 bírósági elnök, 1 jogi végzettségű szakmai munkatárs, 5 telekkönyvi előadó, 7 irodai előadó, 7 gépiró, 3 kézbesítő, 1 takarító.

A vajdasági törvényalkotó által 1955-ben meghozott döntés értelmében a Zentai Járásbíróság illetékességi területe Ada, Magyarkanizsa, Martonos, Mohol, Zenta és Horgos községek területét foglalta magába. A Zentai Járásbíróság továbbra is a Szabadkai Körzeti Bíróság hatáskörébe tartozott, a Zentai járás cégeinek ügyeiben pedig a szabadkai székhelyű Körzeti Gazdasági Bíróság volt illetékes.

VI. A POLGÁROK REZSIMELLENES MEGNYILVÁNULÁSAI 1945-BEN A ZENTAI JÁRÁSI NÉPBÍRÓSÁG IRATAINAK TÜKRÉBEN

A háború befejezését követően az új jugoszláv hatalom és a JKP mindinkább megszilárdította hatalmi helyzetét, ami nem volt az ország minden polgárának ínyére: nem szimpatizáltak mindenki az új rezsimmel. Szinte minden közösségben előfordultak olyan személyek, akik úton-útfélen kifejtették nemtetszésüket a kommunisták, esetenként Tito személye iránt. Tették ezt általában alkoholos befolyásolt állapotban – hiszen akkor legbátrabb az ember! –, de már Makszim Gorkij, a nagy szovjet/országi író is megmondta: amit az ember józan állapotban gondol, részegen kikotyogja!

Ilyen ügybe keveredett 1945 júniusában az 50 éves D. Jovan zentai hentes is, aki – nőtlen és családtalan lévén – gyakran nézett a pohár fenekére. Olyannyira italozott, hogy – saját bevallása szerint – gyakran nem tudott sem önmagáról, sem cselekedeteiről. A továbbiakban erről a következőket vallotta:

„Így több alkalommal becsméreltem a hatalmat és általában a mai helyzetet. Egy alkalommal Kuri Kálmán vendéglőjében a partizánok előtt nyilvánosan szidtam Tito [marsall] anyját. Ők ezért bezártak, majd a Szabadkai Körzeti Bíróságra irányítottak, ahol hat napig voltam bezárva, majd hazaengedtek. Nem emlékszem, hogy ezután bárkit is becsméreltem volna, kivéve, hogy az utcán viccelődtem a magyarokkal. Nem hogy nem emlékszem, hanem egészen pontos az, hogy szidtam a kommunista anyjukat. Szokásom volt, hogy a kommunista anyjukat szidtam, de én azt nem gondoltam komolyan [...] csak úgy, viccből.”¹⁵⁵

¹⁵⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 147/1945 – D. Jovan zentai lakos elleni büntetőeljárás.

Az ügyben a tárgyalást 1945. július 24-én folytatta le a Zentai Járásbíróság. A bíróság első tanúként B. István zentai lakost hallgatta meg, aki a következőket mondta:

„Hozzávetőlegesen egy hónappal ezelőtt a gyanúsított D. Joca bejött a hentesüzletembe ittas állapotban és megkérdezte: már te is kommunista lettél, hogy Szép József, Vida István, Báló Imre és Göblös Vince társaságában a népkonyha ellenőrzését végezted? Továbbá azt mondta, hogy vigyázzak, mert a feketézók listájára kerülhetek. Ezt azért mondta, mert én a [nép]konyhára ellenőrizni mentem. Ekkor a gyanúsított azt mondta, hogy a kommunisták fekete listájára kerülök. Ezt ő nem mondhatta [volna] nekem, mert nagyon jó viszonyban vagyunk. A gyanúsított jelenlétemben soha nem szidta a kommunistákat, sem a mostani rezsimet. Engem mint kommunistát nem szidott soha.”¹⁵⁶

N. Nadežda zentai diák is tanúskodott, aki kijelentette, hogy megmarad az OZNA-n tett vallomásánál. Ennek értelmében többször hallotta, hogy a gyanúsított a házuk előtt támadta Tito marsallt, szidta az anyját a kommunistáknak. A vádlott kijelentette azt is, hogy a mostani hatalom nem igazi, az igazi hatalom csak ezután jön. Nyilvánosan támadta a kommunistákat, és mindenkinek szidta az anyját. A tanú kijelentette, hogy a vádlott – amikor ilyeneket mondott – általában részeg volt.¹⁵⁷

N. Stevan tanú is hasonlóan vallott: elmondta, hogy a vádlott a házuk előtt szidta a kommunisták anyját és Tito marsall anyját is. Véleménye szerint ezt azért tette, mert lánya, N. Nadežda – noha párttag – segílyt kapott az egyházközösségtől.

A vallomásokból kitűnt, hogy a vádlott és az N. család között korábbi konfliktust is fennállt.

S. Bogdan tanú szerint a gyanúsított józanul soha nem beszélt politikáról. Mivel ismerte a gyanúsítottat, és tudta, hogy részegen meglehetősen kellemetlenül viselkedik, ilyenkor kerülte a vele való találkozást. Ezért nem is tudott róla, hogy szidta volna a kommunistákat. Visszaemlékezése szerint a vádlott a megszállás alatt a megszálló hatalmat is szidta, de mivel az akkori hatalom gyorsan kiismerte, nem törődött vele különösebben.

A tárgyalás végén a vádlottat is meghallgatták, aki kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek az ellene felhozott vádban. Nem tartja magát az aktuális hatalom ellenségének. Nem ismerte el, hogy sértegette volna a N. családot, és szidta volna őket azért, mert kommunisták. Elismerte, hogy részegen mindenkit sértegetett, de tagadta, hogy Tito marsallt szidta volna azóta, amióta ezért már egyszer bezárták. Végül kiemelte, hogy a jelenlegi hatalommal a teljes mértékben elégedett.

A járásbíróság döntése értelmében a vádlottat, akit a népi milícia fogdájában őriztek, átszállították a Szabadkai Körzeti Népbírósághoz, az eljárás további folytatása miatt.¹⁵⁸

E. Miloš martonosi vasutas 1945. június 15-én Papp Sándor kocsmájában követett el verbális deliktumot, amiről T. Ivan és K. Miloš, a KNOJ harcosai számoltak be a szabadkai OZNA-nak:

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ Uo.

„A kocsmában két vasutast találtunk két másik emberrel, akik nevét nem tudjuk. A kocsmában egy képet láttunk »gyorssegély a sebesülteknek« felirattal. A felirat magyar nyelvű volt. Az egyik említett vasutas, E. Miloš azt mondta, hogy ezt a képet ki kell dobni. T. harcos azt mondta, nem fontos, hogy magyar nyelvű a felirat. Erre E. azt mondta, hogy minden magyart le kellene mészárolni, és hívott bennünket, hogy üljünk hozzájuk. Elfogadtuk a meghívását azért, hogy kipuhatholjuk a véleményét. E. első kérdése az volt, hogy szerbek vagyunk-e. Azt feleltük, hogy bánáti szerbek vagyunk. A magánéletről beszélgettünk.

E. azt mondta, hogy a vasutas szolgálat nehéz, és megjegyezte, hogy az összes magyart le kellene mészárolni.

Azt feleltem neki, hogy nem kell az összes magyart lemészárolni, mert nem vétkes mind, és hogy így soha nem jutunk el a testvériség-egységhez. Mi azért küzdünk, hogy egyesítsük a jugoszláv népe[ke]t. Ő cinikusan nevetni kezdett, és azt mondta: ti számomra senkik vagytok, ti hajtottátok el a vajdasági fiúkat, hogy értelmetlenül elessenek a Drávánál. Azt feleltem neki, hogy ennek így kellett lennie, és csak harccal juthatunk el az egységig és a felszabadulásig. Feltettem neki a kérdést: tudja-e ki szabadította fel a mi területünket? Azt felelte, hogy Anglia, Amerika és Oroszország szabadította fel bennünket. Megkérdeztem, hogy a felszabadításban részt vett-e a jugoszláv hadsereg is, mire ő cinikusan azt felelte, hogy mi számára senkik vagyunk. Megkérdeztem, tudja-e ki szabadította fel Triesztet, az angolok, felelte ő. K. elvtárs megkérdezte tőle, tudja-e, kié Trieszt? Ő azt felelte, hogy Trieszt az angoloké. K. azt felelte neki, hogy Trieszt a miénk, valamennyi jugoszláv, mire ő azt mondta, hogy nem a tietek, hanem a mienk.

T. elvtárs megkérdezte, tudja-e, hogy ki váltotta ki a testvérgyilkos háborút? Ő azt mondta, hogy az oroszok. Én az feleltem neki: talán nem Nedić kezdeményezte a testvérgyilkos háborút? Ő azt válaszolta, hogy Nedićnek ki kellett szolgálnia a megszállókat, mert rá volt kényszerítve. Azt mondta, hogy ő nemzeti szocialista. Megkérdeztem, tudja-e, mi a nemzeti szocialista? E. megismételte, hogy [ő] nemzeti szocialista, és hogy ezzel jobb tőlünk, mert ő a martonosi háborús bűnököt megállapító bizottság megbízottja. E. ezután azt mondta: tehát én fasiszta vagyok. Én azt válaszoltam: te, elvtárs reakciós vagy, aki rombolja a mi demokratikus, föderatív Jugoszláviánkat. Ezután K. elvtárral visszatértünk a laktanyába.”¹⁵⁹

E. Milošt az ügyben 1945. július 6-án hallgatták ki, aki így emlékezett vissza az inkriminált esetre:

„Papp Sándor kocsmájában egy vasutassal ültünk, amikor odajött hozzánk két katona, akiket nem ismertem. Akkor már meglehetősen részeg voltam. A katonaságról beszélgettünk, nem emlékszem pontosan, hogyan volt, de tudom, hogy azt mondtam: ha a mieink visszatérnek a fogságból és az internálásból, akkor erős jugoszláv hadseregünk lesz. Ezután az egyenlőségről beszélgettünk, és én azt mondtam, hogy a fő vétkesek Bácskából Magyarországra menekültek, és ezeket mind le kellene mészárolni, de a többiekre nem mondtam semmit. Nem igaz, de nem is emlékszem [rá], mert valójában csak röviden beszélgettem velük, hogy minden magyart le kell mészárolni.

¹⁵⁹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 200/1945 – E. Miloš martonosi lakos elleni büntetőeljárás.

Trieszt kapcsán azt mondtam, hogy hadseregünk most visszavonul Triesztből, és hogy – állítólag – a béketárgyalások után Trieszt Jugoszláviáé lesz.

Arra, hogy a Nedić-kormányról beszéltem volna, vagyis arról, hogy neki szolgálnia kellett a megszállóknak, nem emlékszem. Arra sem emlékszem, és nem tudok róla, hogy arról beszéltem volna, hogy fiainkat a Drávára vitték elesni.¹⁶⁰

A vallomások alapján a Szabadkai Körzeti Ügyészség E. Milošt a Jugoszláv Népfel-szabadító Hadsereg gyalázásával és rémhírek terjesztésével vádolta meg, de a Zentai Járásbíróság iratanyagában nem található az ellene hozott ítélet.¹⁶¹

Horgoson 1945. július 24-én, vasárnap az AFŽ előadást szervezett, majd azután az ifjúság táncestet tartott. A táncestről hajnali fél egykor hazafelé tartva két tanú – K. Radojica és K. Aleksandar – meghallották, hogy egy udvarban mulatoznak. Belestek a kerítésen és meglátták, hogy Petar V. mulatozik szerbek és magyarok társaságában. K. Radojica vallomása szerint:

„Egyszer csak Pero V. felállt és felkiáltott: nekünk voltak a Karađorđevićok, ők a mieink voltak, és ők kellene nekünk. Ezt olyan hangosan mondta, hogy az utcán is lehetett hallani. Csúfolódtak a testvériség-egységen is.”¹⁶²

A másik tanú, K. Aleksandar ezt mondta a történetkről:

„Egyszer csak Pero azt mondta, hogy K. Veljko [...] úgy szervezte meg az ifjúságot, hogy mindenhol azt kiabálják: Tito, Tito, úgy ahogy az olaszok is [annak idején]: Duce, Duce. Ezután csúfondárosan felkiáltott, hogy éljen a testvériség-egység, amire egyhangúan nevetve kiáltották, hogy »éljen«. Azt [is] bizonygatta az egyik magyar nőnek, hogy a királyságban a magyaroknak olyan jogai lesznek, mint amilyeneket Tito adott nekik.”¹⁶³

A gyanúsított V. Petar horgosi vasutas az OZNA előtt 1945. július 16-án a követ-kező vallomást tette:

„A táncmulatság után, amit 1945. július 24-én tartottak Radics Kálmán vendéglőjében, egy szovjet őrnaggyal, Zoro tanítónővel, N. Dragomir iskolaigazgatóval és feleségével, A. Olga varrónővel és B. Svetozarral elmentünk V.-ék házába és az udvaron üldögél-tünk. Igaz, hogy politikáról beszélünk, és én – amikor a szovjet őrnagy megemlítette Miklós cárt – megemlítettem, hogy nekünk is volt Karađorđevićünk, nem pedig Karađorđevicünk, és hozzátettem, hogy ő 1804-ben kezdte a szerb politikát.

[...] Igaz, hogy Titóról beszélünk, és a szovjet őrnagy azt mondta, hogy Titót na-gyon szeretik a Szovjetunióban. [...] Valóban igaz, hogy egy konferencián, amikor a testvériség-egységről beszéltem, és amikor szavaimra M. Vida diáklány azt felelte: éljen

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 214/1945 – V. Petar horgosi lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁶³ Uo.

a testvériség–egység, azt mondtam neki: rendben van, gyermekem, én is azt mondom, hogy éljen, de amikor mi építettük a testvériség–egységet, te még nem voltál itt. Nem mondtam a magyar nőnek, aki velünk volt a társaságban, hogy a királyságunkban a magyaroknak olyan jogaik voltak, mint amilyeneket Tito adott nekik. Nem állítom biztosan, hogy valaki beszélt-e a magyarok jogairól, de a királyságról egyáltalán nem volt szó.

Igaz, hogy 4-5 hónappal ezelőtt a horgosi vasútállomáson, amikor a katonákat kísérték, akiket büntetésből a frontra küldtek, mert királypártiak voltak, ittas állapotban felkiáltottam, hogy »éljen a király«.

[...] Igaz, hogy Veljko apjával Laza V.-vel, folytatott beszélgetésben azt mondtam: miért nem tanácsolod Veljkónak, hogy ne mondja állandóan a konferenciákon ok nélkül, hogy kivégezzük, [meg] falhoz állítjuk [ezt vagy azt], mert a nép emiatt nem fog jönni az összejövetelekre. Továbbá azt mondtam: »ez [akár] őt is utolérheti.«¹⁶⁴

A V. Petar elleni, államrend elleni vétség ügyében indított büntetőügyi eljárást – az 1945. augusztus 3-án kihirdetett általános amnesztiára és közkegyelemre vonatkozó rendelethez¹⁶⁵ hivatkozva, amelyet Tito javaslatára az AVNOJ Elnöksége hozott meg – a Zentai Járási Népbíróság 1945. augusztus 15-én megszüntette.¹⁶⁶

Az általános amnesztiáról és közkegyelemről szóló rendelet 1. szakasza alapján kegyelemben részesültek a következő személyek:

- ▶ a csetnik- és Nedić-féle alakulatok, valamint a horvát és a szlovén honvédség, továbbá a muszlimán milícia tagjai és a szkipetár¹⁶⁷ fegyveres csoportok tagjai, illetve az egyes politikai szervezetek tagjai,
- ▶ a Jugoszláv Hadsereg katonaszökevényei,
- ▶ azok, akik együttműködtek a megszállókkal művelődési és művészeti téren, amennyiben együttműködésük nem lépte túl rendes tevékenységük kereteit,
- ▶ azok, akik rágalmazták a Jugoszláv Hadsereget és annak tagjait, a néphatalom szerveit és annak képviselőit.

A rendelet 2. szakasza értelmében nem részesültek kegyelemben a következő személyek:

- ▶ az usztasa és a Ljotić-féle alakulatok tagjai, valamint az orosz önkéntes hadtest katonái, kivéve, ha 1942. január 1-jét követően erőszakkal mozgósították őket,
- ▶ a felsorolt valamennyi fegyveres alakulat és szervezet tagjai, amennyiben gyilkosságot, gyújtogatást, nemi erőszakot vagy rablást követtek el,
- ▶ a Kulturbund tagjai, a Gestapo tisztviselői és tagjai, besúgóí és ügynökei,
- ▶ a megnevezett alakulatok, testületek és szervezetek ideológiai vezetői, szervezői és irányítói, valamint azok, akik anyagilag és pénzügyileg

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ Ukaz o opštoj amnestiji i pomilovanju. *Službeni list DFJ*, 1945. 56. sz.

¹⁶⁶ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 214/1945 – V. Petar horgosi lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁶⁷ Kosovói albán.

támogatták ezeknek az alakulatok és szervezetek a működését, a fegyveres alakulatok parancsnoki állománya zászlóalj-parancsnoktól felfelé, a polgári közigazgatás vezetői,

- ▶ azok, akik a felelősségre vonás elől külföldre menekültek.

Az 1. szakaszban felsorolt alakulatok egykori tagjaira csak akkor volt érvényes a közkegyelem, ha a rendelet kihirdetéséig még nem ítélték őket jogerősen el, a Jugoszláv Hadsereg dezertőreire pedig csak akkor, ha egy hónapon belül jelentkeznek a hatóságoknál.

A rendelet 6. szakasza a teljes vagy részleges kegyelemben részesülőkről rendelkezett. Ezek voltak a már jogerősen szabadságvesztés nélküli vagy szabadságvesztéses kényszermunkára ítélt személyek is. Egy évnél rövidebb büntetés esetében szabadlábra helyezték őket, az ennél hosszabb büntetést töltők elzárását pedig részlegesen csökkentették.

K. Dragomir moholi lakosnak is – majdnem – az alkohol okozta vesztét. Ez az inkriminált esemény is kocsmában történt. Maga a vétkes 1945. július 14-én a következőket vallotta az OZNA-nál lefolytatott kihallgatásakor:

„Először Tito marsall gyalázása miatt voltam büntetve. Egy alkalommal, a pravoszláv karácsony másnapján, egy társasággal Bacsí Sándor vendéglőjében ültem, amikor egy ismerősöm – aki tőlem a harmadik asztalnál – felmutatott egy képet, ami Tito marsall képe volt, amelyet én addig nem láttam. Mivel ittas voltam, azt gondoltam – az egyenruha és a sapka miatt – hogy [Hermann] Göring az, és másnap mondták – amikor kihallgattak –, hogy a marsall képe az, azt mondtam »Hitler-párti«. Ezért a szabadkai hadbíróóság 6 hónap börtönre ítélt. Miután kiengedtek, a moholi iparosegyesület írnoka lettem.

A vádat, amely szerint 1945. június 14-én Bacsí Sándor kocsmájában Tito marsall és Sztálin képe az, azt mondtam: »emiatt a két szemét miatt 51 napot ültem a börtönben« teljes egészében visszautasítom.

[...] Úgy gondolom, hogy ez a magyarok bosszúja, mert a felszabadulás első napjaiban a háborús bűnöket vizsgáló bizottság [tagja] voltam, amelyet az emberek tévesen »bírósnak« neveztek. Mivel Moholon – ahogy beszélnek – hozzávetőlegesen 100 magyart kivégeztek vagy [kényszer]munkára hurcoltak, mert erről az egész vizsgálóbizottságot pontosan nem értesítették, ezért valószínű, hogy egyes magyarok úgy vélik, hogy én is bűnös vagyok azoknak a magyaroknak az eltűnésében.”¹⁶⁸

K. Dragomirt is az általános amnesztia mentette meg a börtöntől: 1945. augusztus 16-án megszüntették az ellene indított büntetőügyi eljárást.¹⁶⁹

A néphatalmat és szerveit nemcsak szóbeli, hanem számos esetben fizikai támadás is érte. Egy ilyen eset játszódott le 1945. október 12-én, amikor B. Györgyné – mai szóval élve – családon belüli erőszak miatt fordult a népi milíciához, mivel férje bán-

¹⁶⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 229/1945 – K. Dragomir moholi lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁶⁹ Uo.

talmazta. A kiküldött milicista – K. Gábor – nem találta meg B.-t a házában, hanem a kocsmában. K. felszólítására, hogy kövesse, B. – aki egyébként fuvarozásból élt – azt válaszolta, hogy hazamegy megetetni a lovakat. Amikor a milicista utána ment, az udvarban B. felkapta a vasvillát, és így kiáltott: „Most ráb...tál, csak ha egyszer hazaértem – élve nem fogsz elvinni!” K. milicista fegyvert rántott, B. felesége – három gyermek anyja – pedig segítségért futott. A milicistának sikerült a felbőszült ember kezéből kivenni a villát, de erre az felkapott egy botot, és azzal ütlegelte a hatósági szervet. Ekkor a megtámadott segítségére érkezett két katona, és közös erővel lefoglák B.-t. A fogda felé menet az úton a fogoly ordítva szidta a néphadsereget és a miliciát, és azt kiabálta, hogy ő nem fog együttműködni a partizánokkal, nem fog nekik kukoricát szállítani. A fogdához érve B. megpróbálta megvesztegetni a parancsnokot: 500 dinárt ígért neki, ha szabadon engedi.¹⁷⁰

Másnap – kijózanodását követően – a 35 éves B. vallomást tett:

„Október 12-én délelőtt pálinkát kezdtem inni, amely [tevékenységet] egész nap folytattam. Nem emlékszek semmire, csak a börtönben ébredtem fel, és innen vittek kihallgatásra.”¹⁷¹

B. György büntetőügye ismeretlen módon zárult, az ítélet nincs az ügy iratai között.

A moholi határban lévő Njegoševo¹⁷² telep faluban 1945. október 28-án történt incidens, amelynek során fizikailag is inzultáltak a népi milícia tagját. A faluban erre a napra – vasárnapra – volt elrendelve a kukoricahordás, amit többek között M. Pavle milicistának is felügyelnie kellett. M. aznap délben a szövetkezet előtt összalálkolt G. Tomóval, aki Z. Todor és M. Jovo társaságában volt. A beszélgetés során G. megkérdezte a milicistát, van-e tudomása arról, hogy M. Nikola 1941-ben 12 embert küldött a kivégzőosztag elé. M. azt felelte, hogy ez nem az ő dolga, mire G. „b...om az anyád” szavakkal rátámadt. A milicista tiltakozására, hogy ne szidja az anyát, G. azzal válaszolt, hogy „b...om az anyád, meg az apád is”, majd orron vágta M.-t, és az árokba taszította. Közben megpróbálta elorozni a szolgálati fegyverét. Azonban ez nem sikerült, mert az ott tartózkodók M. segítségére siettek. A helyszínre érkezett S. Gavro, a helyi népfelszabadító bizottság elnöke is, aki hazakísérte G. Tomót. Amikor azonban G. hazaért, elővette puskáját, és megfenyegette őket.¹⁷³

Az ügyben a Szabadkai Kerületi Népbíróság hozott ítéletet: hivatalos személy elleni fizikai és szóbeli támadás, valamint fenyegetés bűncselekménye miatt 4 hónap szabadságvesztés nélküli kényszermunkára ítélet G. Tomót.¹⁷⁴

¹⁷⁰ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 411/1945 – B. György zentai lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² 1941 és 1944 között a falut Istenáldásnak hívták, és a Bukovinából betelepített székelyeknek adott otthont.

¹⁷³ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 435/1945 – G. Tomo njegoševói lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁷⁴ Uo.

U. Piroška, 20 éves magyar nemzetiségű adai háziasszony 1945. november 28-án – az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat követően, közvetlenül a köztársaság kihirdetése előtti napon – az adai moziteremben tett rezsimmelenes kijelentéseket. Több személy jelenlétében – a tanúk vallomása szerint – a következőket mondta:

„...Nekem megvan a kommunisták névjegyzéke, és ha eljön a fordulat, tudom mi a kötelességem. Senki se gondolja, hogy a hadsereg köztársaságot akar – ők a királyt várják vissza. Senki se gondolja, hogy a Népfront győzött. Ha jönnek Horthy seregei, hogy felszabadítsanak bennünket, akkor a szakszervezeti tagoknak végük [lesz].”¹⁷⁵

Az ügyben a tárgyalást 1946. április 18-án tartották meg a Zentai Járási Népbíróságon. A vádlott – aki egyébként szabadlábon volt – azzal védekezett, hogy egyes személyek irigységből, féltékenységből vádolták meg. A bíróság azonban nem fogadta el ezt, és Z. Terézia, valamint N. Piroška vallomása alapján U. Piroškát bűnösnek találta rémhírterjesztés bűncselekményében: büntetése 8 hónap kényszermunkával egybekötött szabadságvesztés volt, melyet a požarevaci börtönben kellett letöltenie.

A büntetés végrehajtását azonban elhalasztották, amit az elítélt édesapja – aki egyébként az Adai Népbizottság hivatalnokja volt – arra használta ki, hogy kegyelmi kérvénnyel forduljon a Szerb Népképviselőház Elnökségéhez. A testület 1947. decemberi határozata értelmében U. Piroška büntetését 4 hónap szabadságvesztésre mérsékeltek.¹⁷⁶

A Zentai Járási Népbíróság előtt 1945 során lefolytatott büntetőeljárások zöme vagyoni elleni bűncselekmény vagy tiltott gazdasági spekuláció volt, csak az ügyek kisebb hányada szólt a polgárok rezsimmelenes megnyilvánulásairól. Ez nem azt ilyen esetek csekély számát jelentette, inkább azt, hogy a legtöbb hasonló ügy felsőbb bírósági hatóság – a Szabadkai Körzeti Bíróság – elé került.

VII. VAGYONELKOBZÁS

A Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége a háború befejezését követően, 1945. június 9-én meghozta a vagyyonelkobzásról és a vagyonelkobzás végrehajtásáról szóló törvényt.¹⁷⁷ A törvény értelmében a vagyonelkobzás a vagyoni teljes vagy részleges államosítása volt bírósági ítélet alapján.

Vagyonelkobzási ügyek lefolytatása a járásbíróságok illetékességébe tartozott: a vagyonelkobzási határozat meghozatalát követően a legrövidebb időn belül, sürgősségi eljárással végezték el az elítélt vagyontárgyainak – ingatlanok és ingóságok – összeírását, leltározását.

¹⁷⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 691/1945 – U. Piroška adai lakos elleni büntetőeljárás.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list DFJ*, 1945. 40. sz. 1946-ban a törvényt megerősítették és kiegészítették: Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni list FNRJ*, 1946. 61. sz.; 1946. 74. sz.

A törvény 28. szakasza a járási népbizottságokra azt a feladatot róta, hogy a törvény meghozatalát követő 90 napon belül az illetékes járásbíróóságoknak megküldjék a háború során kivégzett, megölt, elesett vagy elmenekült, népellenességnek minősülő személyek vagyonának leltárát.

A hadbíróóságok is kötelesek voltak megküldeni ítéleteiket a járásbíróóságoknak, mert ezekben is gyakran esett szó – mellékbüntetésként – vagyoneklobzásról.

A törvény 30. szakasza értelmében a Német Birodalom és állampolgárai, valamint a német nemzetiségű polgárok vagyonának elkobzásáról járási szinten döntött a népbizottság által kinevezett háromtagú bizottság.

A törvény értelmében a vagyoneklobzás alól mentesültek azok a háztartási eszközök – elsősorban ruhanemű, bútor, konyhafelszerelés –, amelyek az elítélt személynek, valamint szűkebb családjának a létfenntartásához elengedhetetlenül szükségesek voltak. Ebbe a kategóriába tartoztak még az iparúzéshez nélkülözhetetlen szerszámok, a földművesháztartás fenntartásához nélkülözhetetlen alapvető szerszámok és eszközök, valamint az ehhez tartozó lakó-, és gazdasági épületek, négy hónapra elégséges élelmiszer és fűtőanyag, családtagonként pedig háromhavi napszámnak megfelelő pénzösszeg.

A Járási Népbizottság Belügyosztálya 1945. szeptember 12-ei keltezésű átiratában megküldte a Zentai Járási Népbíróáságnak annak a 271 személynek a névsorát, akiket vagyoneklobzási eljárás alá kellett vonni a Zentai Járás területéről. Az kísérőlevélben ezt írták:

„A vagyoneklobzásról szóló és a vagyoneklobzás végrehajtásáról szóló törvény 28. szakasza értelmében csatolva küldjük azon személyek névjegyzékét, akiket a Megszállók és Támogatók Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság 718. sz[ámú], 1945. február 2-ai keltezésű ügyiratával háborús bűnössé nyilvánítottak, éspedig: Balázs Géza martonosi születésű [személy] és társai, aki a háború során eltűntek, és akik vagyona ezidáig nem lett elkobozva, azzal a kérelemmel, hogy [hajtsák végre] az esedékes eljárást.”¹⁷⁸

Balázs Gézát azért említették meg név szerint, mert az ő neve volt a jegyzék élén. A bizottság által kimondott „háborús bűnös” státusz nagyon gyenge jogi alapokon állt, hiszen a névjegyzéken szereplő embereket – akiket szinte egytől egyig likvidáltak – nem hogy jogerősen nem ítélték el, de azok még bíróságot sem láttak. Álszent a belügyosztály azon megállapítása is, hogy a névjegyzéken szereplő személyek „eltűntek”, hiszen ennek a szervnek lehetett pontosan tudomása a szerencsétlenek lemészárlásáról.

A gyakorlatban a járási népbizottságok belügyosztályai már ezt megelőzően is egyénekre vonatkozóan utasították a járásbíróóságokat a vagyoneklobzási törvényre hivatkozva, hogy indítsák meg a háborús bűnösnek vagy népellenességnek minősített személyek elleni konfiskálást. A belügyosztály által kibocsátott, vagyoneklobzást kezdeményező iratban feltűntették, hogy a háborús bűnössé nyilvánított személy a háború során „eltűnt” (nestao) vagy „elmenekült” (pobegao), illetve „elhagyta bir-

¹⁷⁸ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróóság. Vp. 1046/1945 – Háborús bűnösök névjegyzéke (spisak ratnih zločinaca).

tokát” (napustio imanje). Ezekben az iratokban azok a személyek, akiket eltűntnek minősítettek – mint később kiderült – szinten kivétel nélkül a megtorlások áldozataivá váltak, vagyis bírósági ítélet nélkül likvidálták őket.

A Zentai Járási Népbírószághoz eljuttatott névjegyzéken¹⁷⁹ 17-es sorszám alatt szerepel Lukács Károly zentai lakos neve. Lukácsot 1944. november 9-én – 64 sorstársával együtt – kivégezték: neve 16-os sorszám alatt szerepel a zentai háborús bűnöket kivizsgáló bizottság által 1944. november 10-én összeállított névjegyzéken.¹⁸⁰

Lukács Károly ügyében a Járási Népbizottság Belügyosztálya 1945. november 9-ei keltezéssel küldte meg a névre szóló vagyonekobbzási indítványt: ebben az iratban azt közlik, hogy a „háborús bűnös” a felszabadulást követően „eltűnt”.¹⁸¹ Az irat tartalmazza Lukács ingatlanjainak pontos helyrajzi számait, valamint a telekkönyvi betét számát, amelyben ezeket vezették, de csatolták hozzá az ingóságok 1945. május 21-én összeállított leltárát is.¹⁸²

Az ügyben a bíróság 1945. december 25-én hozott döntést, amelyben megállapítja, hogy Lukács Károlytól nincs mit elkobozni, mert vagyontárgyai – a vagyonekobbzásról szóló törvény 6. szakasza értelmében – nem esnek a vagyonekobbzás hatálya alá.¹⁸³ A Szabadkai Körzeti Népi Vagyonkezelő Igazgatóság azonban nem törődött bele a bíróság döntésébe, és 1946 januárjában fellebbezést nyújtott be. A fellebbezésnek a Szabadkai Körzeti Népbírószág 1946. február 7-én helyt adott, és újabb eljárás lefolytatását rendelte el.¹⁸⁴

A megismételt eljárásban 1946. február 26-án született döntés, melynek értelmében a bíróság Lukács Károly teljes vagyonát konfiskálta.¹⁸⁵

A bíróság döntésébe most Lukács Károly felesége nem törődött bele, a Városi Népbizottság Belügyosztályához fordult panasszal:

„...A vagyonekobbzásról szóló törvény 2. szakasza értelmében a vagyonekobbzást kizárólag azokban az esetekben lehet kimondani, amelyeket a törvény előlát, és kizárólag azok a hatóságok mondhatják ki, amelyeket a törvény felhatalmaz. A törvény, illetve az AVNOJ 1944. november 21-ei határozata 1. szakaszának 3. pontja a háborús bűnösök és támogatóik vagyonának konfiskációját látja elő, akiket polgári vagy katonai bíróságok vagyonvesztésre ítélték az állam javára.

De a tényleges esetben férjemet nem nyilvánították háborús bűnösnek, nem ítélt el vagyonvesztésre sem polgári, sem katonai bíróság, ezért a döntés törvényellenes és

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ Molnár: 80. számú dokumentum, 246–251.

¹⁸¹ TLZ. F. 127 Zentai Járásbírószág. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A Zentai Városi Népbizottság Belügyosztályának 18270/1945. számú irata.

¹⁸² TLZ. F. 127 Zentai Járásbírószág. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. Lukács Károly ingóságainak 1945. május 21-ei keltezésű leltára.

¹⁸³ TLZ. F. 127 Zentai Járásbírószág. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A járásbírószág Vp. 2143/1945. számú, 1945. december 25-ei keltezésű határozata.

¹⁸⁴ TLZ. F. 127 Zentai Járásbírószág. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A szabadkai Körzeti Bírószág Pž. 91/46. számú, 1946. február 7-ei határozata.

¹⁸⁵ TLZ. F. 127 Zentai Járásbírószág. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A zentai Járási Népbírószág Vp. 2143/1945. számú, 1946. február 25-ei határozata.

semmis, mert azt jogosulatlan szerv a törvényben előírt feltételek nélkül, az említett törvény világos és utasító előírásai ellenére hozta meg.”¹⁸⁶

A fellebbezés kapcsán a Zentai Belügyosztálynak a Szabadkai Körzeti Belügyosztályhoz intézett 1946. május 10-ei keltezésű információjában már közlik a valós tényállást:

„...A megnevezett Lukács Károlyt mint háborús bűnöst likvidálták, ezért javasolni kellett a vagyonekobbzást, amit a Zentai Járásbíróság Vp. 2143/45. számú határozatával elrendelt, ezért a fellebbezés tárgytalan.”¹⁸⁷

Két hónappal később, 1946. július 6-án a zentai Belügyosztály a következőket írta szabadkai feljebbvalóinak:

„...a panaszos férjét, Lukács Károlyt ma háborús bűnössé és népellenességé nyilvánítanak, és mint ilyet elítélnék, ha már nem lenne likvidálva.”¹⁸⁸

Az özvegy – aki közben, 1948-ban holtá nyilvánította¹⁸⁹ férjét – azonban nem adta fel: sorban nyújtotta be a bírósághoz a vagyonekobbzással kapcsolatos fellebbezéseit. Az iratok szerint az ügy 1954-ben zárult azzal, hogy a Zentai Járásbíróság – arra hivatkozva, hogy a vagyonekobbzás még 1945-ben történt, és hogy az özvegy számára 1 éves határidő volt előlátva, hogy a határozat ellen perrel éljen, de ezt elmulasztotta – a fellebbezést ismételtelen elutasította.¹⁹⁰

Az AVNOJ Elnökségének 1944. november 21-ei keltezésű döntése az ellenség vagyonának állami tulajdonba történő átvételéről és a távol lévő személyek vagyona feletti vagyonzárról,¹⁹¹ illetve az 1946-ban meghozott hasonló tartalmú törvény¹⁹² és a vagyonekobbzásról szóló törvény 30. szakasza előírányozta a német nemzetiségű polgárok vagyonának elkobbzását. A döntés, illetve a törvény hatálya alól csak azok a németek mentesültek:

¹⁸⁶ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. Lukács Károlyné szül. Csonka Margitka fellebbezése.

¹⁸⁷ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A Zentai Városi Népbizottság Belügyosztályának U. P. 3844/1946. számú irata.

¹⁸⁸ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A Zentai Városi Népbizottság Belügyosztályának U. P. biz. 420/46. számú irata.

¹⁸⁹ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtá nyilvánítási ügye.

¹⁹⁰ TLZ. F. 127 Zentai Járásbíróság. Vp. 2143/1945 – Lukács Károly zentai lakos elleni vagyonekobbzási eljárás. A Zentai Járásbíróság Vp. 2143/1945. számú, 1954. július 3-ai keltezésű végzése.

¹⁹¹ Odluka Predsedništva AVNOJ-a o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravni nad imovinom neprisućnih lica, i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. *Službeni list DFJ*, 1945. 2. sz.

¹⁹² Zakon o potvrdi i izmenama odluke o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravni nad imovinom neprisućnih lica, i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. *Službeni glasnik FNRJ*, 1946. 63. sz.

- ▶ akik aktívan részt vettek a népfelszabadító mozgalomban és a népfelszabadító háborúban – természetesen a partizánok oldalán,
- ▶ akik már a háborút megelőzően asszimilált szerbek, horvátok vagy szlovének voltak, a háború alatt nem léptek be a Kulturbundba, és nem hangoztatták németiségüket,
- ▶ akik a megszállók követelésére is megtagadták, hogy németnek vallják magukat,
- ▶ akik vegyes házasságban éltek, és magatartásukkal nem gátolták a népfelszabadító mozgalmat, illetve nem voltak a megszállók kiszolgálói,
- ▶ akik mint semleges országok állampolgárai nem viselkedtek ellenségesen Jugoszlávia népeinek felszabadító harcával szemben.

Az adai Zwick Rezső gyógyszerész és neje, Ziegler Erzsébet nem tartozott egyik felsorolt kategóriába sem, habár bácskai németként olyan környezetben éltek, ahol a lakosság közel 90%-a magyar nemzetiségű volt, így nem volt különösebb lehetőségük németiségük kifejezésére. Az 1941-es népszámlálás alkalmával Adán 34 ember, a lakosság 0,25%-e vallotta magát német nemzetiségűnek.¹⁹³ Ennek ellenére a vagyonelkobzásról szóló törvény 30. szakasza értelmében működő Zentai Járási-Városi Konfiskációs Bizottság 1945. november 10-én – 25/1945-ös iktatószám alatt – meghozta döntését a Zwick gyógyszerészár elkobzásáról. A döntésben feltüntették, hogy a gyógyszerészár-tulajdonosok német nemzetiségű jugoszláv állampolgárok, akik „ismeretlen helyen” tartózkodnak. A konfiskálás alá vont személyek tartózkodási helyét a döntéshez csatolt jegyzőkönyv már pontosabban határozza meg: „interniran u logor”, vagyis gyűjtőtáborba internálva. A vagyonelkobzási ügyiratok tartalmazzák az akkurátusan összeállított vagyonleltárt is, amelyen – az ingatlanok mellett – szó szerint minden patikaszert feltüntettek az utolsó szem aszpirinig.¹⁹⁴

Az 50-es évek közepén Zwick Rezsőné megpróbálta visszakövetelni az elkobzott vagyont, a bizottsági döntés törvényességének a felülvizsgálatát kérte. Ennek során a Szabadkai Körzeti Ügyészség a Zentai Járási Belügyi Titkársághoz fordult a Zwick család háború alatt tanúsított magatartásával kapcsolatban, amire a következő válasz érkezett:

„...Zwick Rezső és felesége Ziegler Erzsébet német nemzetiségűek, és a megszállás során is annak vallották magukat. Mivel Adán abban az időben nem létezett Kulturbund, ezért nem voltak annak tagjai Adán, de arról nincs adatunk, hogy az újvidéki [Kulturbundnak], amely legközelebb esett hozzájuk, tagjai voltak-e. A nevezettekhez állandóan nagyobb számú megszálló tiszt járt, és lakásukon találkoztak. A nevezett a megszálló tiszteknek és a fasiszta tisztségviselőknek valamiféle tanácsadója volt.”¹⁹⁵

¹⁹³ A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Budapest, 1998, KSH, 91., 171.

¹⁹⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Dn. 87/1946 – Zwick Rezső ingatlanainak telekkönyvezése az államra.

¹⁹⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. Dn. 87/1946 – Zwick Rezső ingatlanainak telekkönyvezése az államra. A Zentai Járási Belügyi Titkárság 1954. július 20-ai keltezésű, VI. 4372/54. számú ügyirata.

Az iratból kitűnik, hogy a Zwick családot konkrétan nem tudták megvádolni: maradt a megmászthatatlan tény, hogy német nemzetiségűek voltak, ezért visszazáraztatási igényüket a hatóság elutasította.

Az AVNOJ Elnöksége 1945. április 23-án meghozta a tiltott spekuláció és gazdasági szabotázs megakadályozásáról szóló törvényt,¹⁹⁶ amit a jugoszláv Népképviselőház 1946. július 11-én módosított és megerősített¹⁹⁷. A törvény 1. szakaszának értelmében feketekereskedelemnek minősült:

- ▶ a hatóság által megszabottnál magasabb ár alkalmazása,
- ▶ olyan áru vásárlása és viszonteladása, amely a hatályban lévő előírások értelmében tilos volt,
- ▶ áru fuvarozása engedély nélkül a megengedett mennyiségek felett,
- ▶ az élelmiszer-feleslegek és más olyan termékek rejtegetése, amelyek átadását előlátják a hatályos jogszabályok,
- ▶ arannyal és devizával való üzérkedés.

A feketekereskedelem és üzérkedés bűncselekményének vétségéért a törvény 1-től 3 évig terjedő, kényszermunkával egybekötött szabadságvesztést irányozott elő.

A tiltott spekuláció alatt a törvény olyan bűncselekményeket értett, amelyek arra irányultak, hogy áruhalmozással vagy élelmiszerek, illetve más fogyasztási cikkek viszonteladásával aránytalanul nagy anyagi hasznot valósítson meg az elkövető. Tiltott spekulációnak minősült:

- ▶ az áruhalmozás, rejtegetés, visszatartás vagy az árukészlet bejelentésének elmulasztása abból a célból, hogy hiány keletkezzen, amit követően áruba bocsátással aránytalanul nagy anyagi haszon keletkezik,
- ▶ többszörös viszonteladás,
- ▶ a termelők, a közvetítők és az eladók szövetkezése a magas árak fenntartása céljából.

A tiltott spekuláció elkövetőire – bizonyos körülmények között, pl. háborús helyzet – a törvény értelmében akár a halálbüntetés is kimondható volt.

Az adai Vulkan fémárugyár és malom tulajdonosa ellen 1947 márciusában feljelentést tett a tartományi ügyészségnél a vajdasági Fém- és Faipari Igazgatóság. A feljelentésben azt állították, hogy Smiljanski Dušan a felszabadulást követően nem indította be üzemében a termelést, készleteit nem jelentette be előírás szerint, hanem azokból – nyersanyagot, félkész és késztermékeket – eladott, sőt a gépekből is többet áruba bocsátott. Felsőbb utasításra a Zentai Járási Ügyészség több alkalommal is

¹⁹⁶ Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list DFJ*, 1945. 26. sz.

¹⁹⁷ Zakon o potvrdi i izmenama Zakona suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže. *Službeni list FNRJ*, 1946. 56. sz.

kihallgatta Smiljanskit, majd 1947. június 13-án vádindítványt emelt ellene a Zentai Járásbíróságon.

A vád szerint a tulajdonos cselekedeteivel – a fémárugyár be nem indításával, a készletek be nem jelentésével, a nyersanyagok és félkész termékek engedély nélküli áruba bocsátásával – elkövette a tiltott spekuláció és a gazdasági szabotázs bűncselekményét.¹⁹⁸

A büntetőügyben 1947. június 16-a és 26-a között folyt a tárgyalás. Smiljanski nem ismerte el bűnösségét. Azzal védekezett, hogy az üzem csak 1941-ig dolgozott 70-80%-os kapacitással. A háború alatt – nyersanyag hiányában – csak 15-20%-os kapacitással tudott dolgozni. A felszabadulást követően részben nyersanyag-, részben alkatrészhiány miatt nem tudta beindítani a fémárugyár termelését, csak a malomrészleget működtette. De a malom is csak 1946 végéig működött, mivel veszteséges volt, bérbe adta. Állítása szerint a fémárugyár beindításához – nyersanyag és alkatrész beszerzése céljából – többször fordult segítségért az illetékes köztársasági és tartományi szervekhez. De csupán ígéreteket kapott, valamint azt a megnyugtatót: ha segítség hiányában nem tudja beindítani a termelést, akkor nem vonhatják felelősségre. Elmondta továbbá, hogy egyes illetékes személyek jóváhagyták számára, hogy – kizárólag állami vállalatoknak – eladhat bizonyos mennyiséget a rendelkezésére álló nyersanyagból, illetve értékesíthet gépeket, berendezéseket.

A bíróság nem fogadta el a vádlott védekezését, és ítéletében¹⁹⁹ bűnösnek találta tiltott spekuláció és gazdasági szabotázs bűncselekményében: büntetésül a fémárugyár elkobzását mondták ki, amely ezzel állami tulajdonba került.²⁰⁰

A földművesek sorsa sem volt könnyű az 1940-es évek második felében: fizetni kellett a progresszív adót,²⁰¹ és a kötelező beszolgáltatásnak is eleget kellett tenni. Amennyiben mindezt nem tudták megtenni, könnyen illethették őket gazdasági szabotázs vádjával.

Így járt az adai özvegy Kovács Káli Erzsébet, akinek az agrárreform – lévén, hogy 6 gyermeke volt – 66 kataszteri hold földet hagyott. Azonban a kötelező beszolgáltatás kapcsán ehhez a földterülethez mérten is túlságosan nagyra szabták a kötelezettségét. Az 1948–49-es gazdasági évben be kellett szolgáltatnia 10 927 kg kukoricát, 500 kg marhahúst, 300 kg birkahúst, 800 kg sertéshúst. Mivel a kirótt beszolgáltatásnak nem tudott eleget tenni – csupán 8156 kg kukoricát és 97 kg birkahúst adott át – az Adai Helyi Népbizottság Végrehajtó Bizottsága 1949. március 11-én feljelentést tett ellene a Járási Ügyészségnél. Innét pedig már peregtek a dolgok: az ügyészség Kovács

¹⁹⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 473/1947 – Smiljanski Dušan adai lakos elleni büntetőeljárás. A szabadkai Körzeti Ügyészség Zentai járásra illetékes ügyész helyettesének 1947. június 13-ai keltezésű K. 35/47. számú vádindítványa.

¹⁹⁹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 473/1947 – Smiljanski Dušan adai lakos elleni büntetőeljárás. A zentai Járásbíróság 1947. június 27-ei keltezésű K. 473/1947. számú ítélete.

²⁰⁰ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 473/1947 – Smiljanski Dušan adai lakos elleni büntetőeljárás. A Zentai Járásbíróság 1947. október 20-ai keltezésű Vp. 142/1947. számú határozata.

²⁰¹ A progresszív adó az adó olyan fajtája, amelynél az átlagadókulcs (a fizetendő adó és az adóalap hányadosa) nő az adóalap emelkedésével.

Kálinét március 14-én kihallgatta, és március 15-én az elkövetett cselekménynek a „társadalomra való veszélyességére” hivatkozva elrendelte őrizetbe vételét.²⁰²

1949. március 16-án vádat emeltek ellene a Zentai Járásbíróságnál gazdasági szabotázs vádjával.²⁰³

Mivel az előírások szerint a vádlottnak kellett, hogy legyen ügyvédje, felszólították, hogy nevezze meg azt. Kovács Káli Erzsébet ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy mivel sohasem pereskedett, nem ismer ügyvédeket, és nem tud senkit megnevezni. A bíróság hivatalból dr. Kopasz István zentai ügyvédet rendelte ki védőnek.

A bíróság nem késlekedett, március 16-án megtartották a tárgyalást, és meghozták az ítéletet is. Kovács Káli Erzsébetet – aki elismerte, hogy nem szolgáltatta be a rárótt penzumot, de azzal védekezett, hogy azért nem tett eleget, mert nem termett elég – bűnösnek találták tiltott spekuláció és gazdasági szabotázs büntetnének elkövetésében. A bírói tanács ítélete főbüntetésként egy év szabadságvesztés, mellékbüntetésként pedig teljes vagyonelkobzás volt. Az indoklásban kifejtették:

„...A vádlott mindezt osztályérdekeitől vezérelve, saját gazdagodása [céljából] követte el a szegény néprétegek kárára, pont akkor, amikor dolgozó népünk hatalmas erőfeszítéseket tesz az ötéves terv teljesítésére. Pontosan ebben látja a bíróság a cselekmény nagyfokú káros hatását a társadalomra nézve, és véleménye szerint ez [kimeríti a kötelező termék]felvásárlás súlyos szabotálásának [fogalmát].”²⁰⁴

A bíróság – a vádlott egészségi állapota és fizikai munkára való alkalmatlansága miatt – „nagylelkűen” eltekintett attól, hogy Kovács Káli Erzsébetet kényszermunkára ítélje.

Az ügy apropója, hogy a Szerb Népképviselőház Elnöksége 1950. február 4-én – az elítélt kegyelmi kérvényét figyelembe véve – kegyelemben részesítette Kovács Káli Erzsébetet, és elrendelte szabadlábra helyezését.²⁰⁵ Az elkobzott vagyon visszaadásáról – amely ekkor már állami tulajdonba került – azonban szó sem esett: az napjainkig állami tulajdonban van.

A mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatása egészen 1952-ig hatályban volt. Ezzel a kényszerítő eszközzel a rezsim tudatosan élt és visszaélt a parasztsággal szemben: különösen az osztályidegennek deklarált „kulákok” gazdasági ellehetetlenítésére használták előszeretettel ezt a módszert. A kommunista hatalom ezzel több célt valósított meg: egyrészt az állam – a szociális gondok megoldójának szerepében tetszelegve – a lakosság széles rétegeit olcsó élelmiszerrel látta el, másrészt csökkent-

²⁰² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 90/1949 – Kovács Káli Erzsébet adai lakos elleni büntetőeljárás.

²⁰³ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 90/1949 – Kovács Káli Erzsébet adai lakos elleni büntetőeljárás. A járási Ügyészség K. 63/49. számú, 1949. március 16-ai keltezésű irata.

²⁰⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 90/1949 – Kovács Káli Erzsébet adai lakos elleni büntetőeljárás. A Zentai Járásbíróság K. 90/1949. számú, 1949. március 16-ai keltezésű ítélete.

²⁰⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. K. 90/1949 – Kovács Káli Erzsébet adai lakos elleni büntetőeljárás. A Szerb Népszkupstina Elnökségének 241. számú, 1950. február 4-ei keltezésű irata.

hette a parasztság gazdasági erejét, harmadrészt a birtokok elkobzásával és azoknak az állami mezőgazdasági birtokoknak juttatásával újabb, hatalmas lépést tehetett a mezőgazdaság teljes társadalmosítása irányába.

VIII. HOLTÁ NYILVÁNÍTÁS

A II. világháború világszerte óriási emberveszteségeket okozott. Vidékünkön is – ahol közvetlen harci cselekmények nem folytak – sokan veszítették életüket, különösen a polgári lakosság köréből.

A II. világháború során – annak totális jellegénél fogva – a civilek és a katonák sorsa összefonódott: elmosódott a front és a hátszág közötti határ.

Közismert tény, hogy a II. világháborúban a polgári lakosság nagyarányú pusztulását az etnikai, vallási, ideológiai okokból elkövetett megtorlások, népiirtások okozták. Jellemző, hogy a katonák zöme is inkább hadifogságban, nem pedig a harctereken veszítette életét. A katonai és polgári veszteségek aránya az I. világháborúban 75 : 1 volt, míg a II. világháború során ez az arány már 0,8 : 1-re módosult, vagyis több polgári személy veszítette életét, mint katona!²⁰⁶

A háború során eltűnt személyek sorsa nagyon sok esetben nem volt teljesen egyértelmű: nem volt biztos, hogy életüket veszítették-e, vagy esetleg valahol fogságban sínylődnek.

A háborút követő időszakban, már 1945-ben megkezdődtek azok a bírósági eljárások, melyek során – elsősorban a hozzátartozók – a háború során eltűnt személyek holtá nyilvánítását kezdeményezték. A jugoszláv bíróságok 1945 és 1952 között ezeket az ügyeket a peren kívüli eljárásokra vonatkozó törvény alapján folytatták le.

A Zentai Járásbíróságon az egyik első, II. világháborúval kapcsolatos holtánnyilvánítási eljárást a zsidó származású Schuller Istvánné született Schwarz Klára zentai lakos kezdeményezte szintén zsidó származású férje ügyében, aki a háború során eltűnt. Az eljárást kezdeményező beadványban 1945. november 5-én a következő tényállást ismertette a bírósággal:

„Férjemet, dr. Schuller István zentai ügyvédet, [aki] 1907. március 22-én Eszéken született, a megszállók 1942 közepén munkaszolgálatra²⁰⁷ vitték, és a Vöröskereszt jelentése alapján 1943 januárjában a harctéren eltűnt, azóta nem tért vissza és nem jelentkezett. [...] Mivel bizonyos, hogy férjemet – mint munkaszolgálatost – a harctéren megölték, kérem a járásbíróságot, hogy indítsa el dr. Schuller István halálának bizonyítási eljárását, hogy az eltűntnek nevezzen ki eseti gondnokot, a peren kívüli

²⁰⁶ Sipos Péter főszerk.: *Magyarország a második világháborúban*. A–Zs. Budapest, 1997, 94.

²⁰⁷ A munkaszolgálat fegyver nélküli, munkával teljesített honvédelmi szolgálat volt a m. kir. honvédségnél 1939 és 1945 között. A munkaszolgálatos zászlóaljokban olyan személyek szolgáltak, akik származási, politikai, erkölcsi okokból nem szolgálhattak fegyveres alakulatoknál. Az 1942:XIV. törvénycikk értelmében zsidónak minősítettek csak kisegítő munkaszolgálatra voltak alkalmazhatók. A munkaszolgálatosokkal a fronton gyakran életveszélyes feladatokat – pl. aknaszedést – végeztek.

eljárás 236. paragrafusában értelmében adjon fel hirdetményt, majd az eljárás lefolytatását követően hozzon döntést a haláleset bizonyításáról.”²⁰⁸

Az eset érdekessége, hogy dr. Schuller – aki akkor már zentai lakos volt – és Schwarz Klára Budapesten kötöttek házasságot 1936-ban.

Az asszony beadványához – bizonyítékként – csatolta a városi hadigondozó hivatal 1944. február 7-ei keltezésű értesítését, melyben a következőket írták:

„Értesítem, hogy a Magyar Vöröskereszt hozzám beküldött értesítése szerint Dr. Schuller István kmsz.²⁰⁹ 1943. évi I. hóban hadművelleti területen²¹⁰ eltűnt.”

A beadvány alapján a járásbíróóság 1945. november 15-én indította meg a holtánnyilvánítási eljárást: eseti gondnokul dr. Hirsl Aleksandar zentai ügyvédet nevezte ki. Az eseti gondnok azt a feladatot kapta, hogy 1945. február 28-ig tegyen jelentést az eltűnt személy sorsáról.

Az eltűnt dr. Schuller ügyében hirdetmény a *Vajdasági Hivatalos Lap* 1945. december 3-ai számában²¹¹ jelent meg. Dr. Hirsl is jelentést tett, miszerint az eltűnt személyről nem sikerült semmit megtudni.

Az összegyűjtött adatok alapján, a törvényben előlátott határidő leteltét követően a járásbíróóság 1946. március 19-én meghozta döntését:

„Dr. Schuller István felesége, Schwarz Klára zentai lakos indítványa alapján kihirdetjük, hogy bizonyítottnak látjuk, hogy dr. Schuller István zentai ügyvéd, utolsó lakhelye a zentai Pašić u. 12., meghalt, és hogy 1943. január 31-ét nem élte túl.”²¹²

A Zentai Járásbíróóság gyakorlatát vizsgálva leszögezhető, hogy a holokauszt áldozatait 1948-al bezárólag szinte kivétel nélkül holtán nyilvánították.

Az 1944. november 9-én kivégzett zentaiak közül az elsők között kezdeményezték Lukács Károly holtán nyilvánítását. Lukács Károly sorsát húga így beszélte el:

„Károly bátyám 1919. szeptember 14-én született. Apánk, Lukács Dezső úriszabó volt, anyánkat Kaszás Erzsébetnek hívták. Bátyám kiváló sportoló volt: jó úszó és még jobb vízipólós, edzője azt mondta rá: »Bikatüdeje van!« Csakhogy a katonaságnál reumát kapott, haza is engedték idő előtt, így sportpályafutásának befellegzett. Sajnos, a tanu-

²⁰⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. Vp. 1832/1945 – Dr. Schuller István zentai lakos holtán nyilvánítási eljárása. Dr. Schuller István apja Schuller Adolf, anyja Lichtenberger Paula volt.

²⁰⁹ A „közérdekű munkaszolgálatos” rövidítése.

²¹⁰ A szovjet Vörös Hadsereg csapatai 1943. január 12-én törték át a 2. magyar hadsereg Don menti védelmi állásait.

²¹¹ *Službeni list Vojvodine*, 1945. 28. sz.

²¹² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. Vp. 1832/1945 – Dr. Schuller István zentai lakos holtán nyilvánítási eljárása.

lás már nem ment olyan jól neki, a gimnázium IV. osztályában megbukott, így apánk mesterségre fogta, ki is tanulta a szabó szakmát.

A sorsát mégis egy nő pecsételte meg. Már jegyben járt egy igen rendes, jó családból való leánnyal, Reszler Ilonkával, amikor megismerte későbbi feleségét, egy adai varrónőt, akinek addig Petkov Laci »udvarolt«, de a nő elhagyta őt a bátyám kedvéért, noha fél évvel idősebb volt a bátyámnál. Burányék nyomorék lánya, aki a trafikot tartotta, elmondta nekünk, hogy Petkov Laci előttük is fogadkozott: »Megállj, kis Lukács, ezt még megbosszulom rajtad!« Nagyon haragudott Karcsira, de ki gondolta volna akkor, hogy eljön majd az idő a bosszúállásra...

Karcsira egyébként nemcsak Petkov Laci, hanem apánk is megharagudott a házassága miatt. Ő, aki különben szintén nagy hódolója volt a női nemnek, sehogy sem tudott beletörődni fia választásába. »Azt megértem, ha viszonyt folytat vele, de hogy egy ilyen nőt feleségül is vegyen, azt nem tudom megérteni!« – mondogatta, és ki is zavarta a fiát a házából. De később addig könyörgtünk neki, hogy kibékültek, megengedte, hogy fiák a szomszédos Kígyó [ma Ady Endre] utcában levő kisebb házába költözzenek. Kisfiuk is született, de másfél éves korában tüdőgyulladásában meghalt.

Apánkat egy héttel november 1-je előtt tartóztatták le, a bátyámmal egy időben. Én akkor Kolozsvárott voltam a lánynevelő intézetben, igen kalandos módon, Dézsen és Budapesten át sikerült csak később hazakerülnöm. Nővérem később azt mondta: »Ha te akkor itthon vagy, Karcsival nem történik az a dolog!« Ma sem tudom, ezt hogyan értette. Apánk egyébként sosem foglalkozott politikával. Ezt a házbéli személyzettől sem tűrte. Amikor házvezetőnője megkérdezte, hogy beléphet-e a nyilaspártba, apám azt felelte: »De akkor rögtön szedheti a holmiját, mert itt nem tűröm meg tovább!« Apám Huszágh László és Bánffy Boldizsár gyógyszerészekkel együtt volt börtönben, de egy hét után mindannyiukat kiengedték. Kiszabadulásukkor apámnak valaki azt mondta, hogy egy bizonyos összeg ellenében Karcsit is kiengedik. Apánk ekkor már annyira megfélemedezett a Karcsi iránti nehezteléséről, hogy mindent megtett a pénz előteremtésére, még egy értékes perzsaszőnyeget is eladott Barsi Dávid földbirtokosnak, csak hogy a kérdéses összeg összejöjjön. Egy éjszaka kellett a pénzt elvinni egy megadott címre, és bár kijárási tilalom volt, apánk ezt is megtette. Sajnos a fián ez mit sem segített.

Egy alkalommal egy szerb ismerőse, Milićev Dušan bokszoló meghívta vacsorára Huszágh és Bánffy gyógyszerészekkel együtt. »Gyertek el hozzám, mert az éjszaka razzia lesz, jobb, ha nem tartózkodtok otthon!« Nagyon finom kocsonyát készítettek, nem úgy, mint szoktuk, hogy a paprikás zsírt a tetejére öntjük, még az egyébként kákabélú Huszágh gyógyszerész is jól belakott belőle, és a kijárási tilalomra való tekintettel reggelig maradtak. Jól éreztük magunkat. Reggel hazaérve apánk megdöbbenve tapasztalta, hogy az éjszaka kirabolták a házat. Az ablakot belülről nyitották ki, és többek között 18 értékes festményt is elvittek. Persze azt nem állítom, hogy a kocsonyás vacsora és a betörés között összefüggésnek kell lenni, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Milićev többször is jelentkezett apánknál, hogy a kiszabadításáért hálából ingyen készült több rend öltönyt átvegye. Azonfelül apánk valami hölgyismerősétől elhurcolt zsidók által elrejtett szövetekből és bélésanyagokból is vásárolt, s habár azt annak idején kifizette, újra meg kellett téríteni azok ellenértékét. Mindenesetre Milićev úr egyszer

megjelent nála, és arra kérte, hogy ha üzleti könyvébe feljegyezte a neki készített ruhák méreteit, akkor azokat a bejegyzéseket semmisítse meg, mert mindkettőjüknek baja származhat belőle. Apánk ezt a kérést teljesítette is.

Ami pedig a bátyámat illeti, az ő történetének is van egy szomorú epilógusa. Annak az örnek, aki annak idején a pincébe zárt foglyokra vigyázott, varrónő volt a lánya. Egyszer, amikor náluk jártam feltűnt, hogy az apjának a felöltője nagyon hasonlít a bátyáméra. Minthogy a kabátot a mi apánk varrta, és tudtam, hogy neki szokása eltenni a darabokat esetleges későbbi javítások végett, egy óvatlan pillanatban lenyisszantottam egy kicsit a kabát aljából. Otthon a mintát összehasonlítottam az apám által félretett darabokkal. Ugyanaz a drapp színű anyag volt...”²¹³

Lukács Károly holtta nyilvánítását felesége 1948 tavaszán kezdeményezte.²¹⁴ A Zentai Járásbírósághoz eljuttatott beadványban ezt írta:

„1944 végén, közvetlenül a felszabadulást követően férjemet – mint állítólagos háborús bűnöst – a zentai népőrség elvitte az itteni bírósági fogdába, ahol meg is látogattam és rendszeresen élelmiszert vittem neki. Utoljára az említett év november 9-én láttam, amióta máig róla, arról hogy életben van-e, semmilyen tudomásom nincs, és a néphatalmi szerveknek sem jelentkezett.

Mivel valószínű, hogy már nincs életben, kérem a bíróságot, hogy folytassa le férjem halálesetének a bizonyítási eljárását, és halálának időpontjául 1944. november 10-ét határozza meg.”²¹⁵

A beadványhoz csatolta a Városi Népbizottság Általános Osztályának 1948. március 15-ei keltezésű, 7500/1948-as iktatószámú bizonylatát, melyben a hivatal a következőket írta:

„...hogy a kérvényező törvényes férje, Lukács Károly, [aki] 1919. szeptember 14-én Zentán született, utolsó lakhelye Zentán, az Uros cár 10. [alatt volt], és akit a néphatalmi szerv népellenességgé nyilvánított, még 1944. november 10-én eltűnt Zentáról, és ettől a naptól kezdve máig nem adott magáról életjelt, valamint nem jelentkezett a néphatalmi szerveknek.”²¹⁶

Noha a Népbizottság tudatában volt – hiszen 1944. november 10-én maga állította össze a kivégzettek névjegyzékét –, hogy Lukácsot 1944. november 9-én 64 sorstársával együtt a Tiszába lőtték, nem mondta ki az igazságot.²¹⁷

²¹³ Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. Újvidék, 1997, 80–82.

²¹⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye.

²¹⁵ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye. 1. számú irat.

²¹⁶ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye. 11. számú irat.

²¹⁷ Molnár: 80. számú dokumentum, 246–251. Lukács Károly neve 16. sorszám alatt.

A bíróság az ügyben 1948. április 8-án hallgatta meg a tanúkat. A meghallgatáson Popov Jovan 43 éves városi hivatalnok a következő vallomást tette:

„A felszabadulást követően a polgárok egy csoportja be volt zárva a néphatalmi szervek részéről azzal a gyanúval, hogy a megszállás során bűncselekményeket követtek el. Tudok róla, hogy a foglyok között volt a kérelmező férje, Lukács Károly és Szabó Imre is. Ezt onnan tudom, mert abban az időben börtönőr voltam. A hatóságok akkor egyes rabokat áthelyeztek a rendőrségi fogdából a bírósági fogdába, de azt nem tudom, hogy kit mikor helyeztek át, vagy engedtek ki, mert különösen éjszakánként nem voltam szolgálatban, hanem odahaza [tartózkodtam]. Mivel sok rabot átvittek a bírósági fogdába, nem tudom, hogy Lukács Károly és Szabó Imre köztük voltak-e, és ha átvitték is őket, nem tudom, hogy mi történt velük, mert a bírósági fogdában más örök voltak. Amennyire tudom, a bírósági fogda egyik őre akkor Čonić Mirko volt.”²¹⁸

Egy másik tanú, a 43 éves Branovački Danilo, a városi népbizottság hivatalnoka a következőket vallotta:

„Lukács Károly és Szabó Imre eltűnésének idején nem voltam hivatalnok, de különböző forrásokból hallottam, hogy egy csoport 1944. október végén és november elején be volt zárva a szerb lakosság ellen a megszállás alatt elkövetett cselekmények miatt. 1944. november 9-ről 10-re [virradó] éjjelen a csoportot, amelyhez Lukács Károly tartozott, a börtönből ismeretlen helyre vitték, de [azt] nem tudom, hová. Később az egész csoportot a háborús bűnöket vizsgáló bizottság háborús bűnössé nyilvánította, és vagyonukat elkobozták. Mivel ebből a csoportból senki nem tért vissza, általános nézet és arról beszéltek, hogy a megnevezett Lukács Károlyt a többi háborús bűnossal együtt likvidálták. Erről nincs közvetlen tudomásom, csak közvetett a városban beszéltekből. Tudom, hogy ebben a csoportban Lukács Károssal volt Szabó Imre is, és amit az előzőre vonatkozóan kijelentettem, vonatkozik Szabó Imrére is.”²¹⁹

A harmadik tanú a 37 éves Panić Aleksandar kereskedő volt, aki a következőket nyilatkozta:

„Tudom, hogy a felszabadulást követően a kérvényező férjét, Lukács Károlyt a néphatalom bezáratta, mert állítólag 1941-ben megölt egy jugoszláv katonát. A fogságban 10 vagy 15 napot volt, és egy éjszaka elvitték, azt nem tudom, hogy ki és hová. Később hallottam, hogy Szabó Imre is együtt volt vele, és hogy együtt vitték őket el a fogdából. Tudom, hogy abban az időben fontos tisztségviselők voltak a népbizottságban Milić Milán – aki most Versecen van – és Petkov Vladimir – aki Újvidéken van –, ők mondhatnának kézzelfoghatót ezeknek az embereknek a sorsáról.”²²⁰

²¹⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye. 4. számú irat.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ Uo.

Mint a vallomásokból kitűnik, a tanúk valószínűleg nem mondtak el mindent, amiről tudomásuk lehetett.

A járási belügyosztály a bíróságnak küldött, 1948. május 12-ei keltezésű információjában azt közölte, hogy Lukács Károly a hatályos jogszabályok értelmében nem vesztette el jugoszláv állampolgárságát, és hogy a belügyosztály nem fogja kezdeményezni Lukács állampolgárságának megvonását.²²¹

A begyűjtött adatok alapján és a peren kívüli eljárásról szóló törvényben előírt határidő leteltét követően a Zentai Járásbíróság holtta nyilvánította Lukács Károlyt, a haláleset időpontját pedig 1944. november 10-ére vélelmezte. A döntés magyarázatában a bíróság a következőképpen indokolt:

„A lefolytatott bizonyítás során bebizonyosodott, hogy a megnevezettet a felszabadulást követően a néphatalom szervei mint háborús bűnöst, letartóztatták, és hogy 1944. november elején nyoma veszett. [...] Halálának napjául 1944. november 10-e lett meghatározva, mert a bizonylatban ez a nap van feltüntetve eltűnésének napjául, és mert ezt a napot megelőző [napon] látták utoljára életben.”²²²

A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság képviselőháza 1952. március 31-én megtartott ülésén hozta meg az eltűnt személyek holtta nyilvánításáról és halálesetének bizonyításáról szóló törvényt,²²³ amelynek életbe lépését követően az eljárásokat már e jogszabály alapján folytatták.

A törvény 1. szakaszának 4. pontja kimondta, hogy holtta nyilváníthatók mindazok a személyek, aki a háború során a háborús cselekményekkel kapcsolatban tűntek el, és akinek hollétéről az ellenségeskedések befejezését követő egy éven belül nem érkezett hír.

A törvény 2. szakasza értelmében a holtta nyilvánítást kezdeményezhette az a személy, akinek ez jogi érdekében állt.

A holtta nyilvánítási eljárást az a járásbíróság folytatta le, amelynek illetékességi területén az eltűnt személy utolsó állandó lakhelye volt. Az ügyben beterjesztett beadványnak tartalmaznia kellett mindazokat az adatokat és tényeket, amelyek fontosak lehettek a bíróság döntésének meghozatalához.

Amennyiben a bíróság indokoltnak találta a holttan nyilvánítási eljárás megindítását, hirdetést adatott fel, amelyet a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság hivatalos közlönyében kellett megjelentetni. Ebben felhívták az eltűnt személyt vagy bárkit, aki tudott annak sorsáról, hogy három hónapon belül jelentkezzen, és a birtokában lévő információkat ossza meg az eljáró bírósággal.

Amennyiben a három hónap elteltével nem merült fel olyan tény, amely megcáfolta volna az állítást, hogy az illető személy meghalt, a bíróság döntést hozott a holtta nyilvánításról.

²²¹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye. 7. számú irat.

²²² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 156/1948 – Lukács Károly zentai lakos holtta nyilvánítási ügye. 9. számú irat.

²²³ Zakon o proglašenju nestalih lica za umrla i o dokazivanju smrti. *Službeni list FNRJ*, 1952. 24. sz.

A végzésben a bizonyítékok alapján megállapították a haláleset vélelmezett dátumát, illetve azt a dátumot, amelyet az illető személy nem élt túl. Amennyiben a betérjesztett és beszerzett bizonyítékok alapján a haláleset pontos időpontja nem volt megállapítható, akkor a törvény 1. szakaszában leírt időhatárokat követő első napot – a II. világháború esetében 1946. május 16-át – tüntették fel a haláleset időpontjaként.

A jogerős végzést továbbították az illetékes anyakönyvi hivatalnak, hogy a haláleset ténye ennek alapján a halotti anyakönyvbe is bekerüljön. Csak a halotti anyakönyvbe való bejegyzést követően volt lehetséges megindítani hagyatéki eljárást.

Abban az esetben, ha a holtta nyilvánítást követően bebizonyosodott, hogy az illető személy életben van, vagy nem a megállapított időpontban vesztette életét, a bíróság döntését hatályon kívül helyezhette vagy módosíthatta.

1944 októberében a Bácskában is megtörtént a hatalomváltás, de a háború még Jugoszlávia-szerre folytatódott. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg harcosok utáni igényét kezdetben erről a területről is elsősorban önkéntesek toborzásával oldották meg, majd áttértek a sorozásra. A kezdeti időszakban a partizánhadsereg csak a délszláv nemzetek fiára számított, de decemberben már – a testvériség-egység jelszava alatt megkezdtek a nemzeti kisebbségek sorozását is. A hatalom azt hangoztatta, hogy minden itt élő nemzetnek ki kell vennie a részét az ország felszabadításából. Különösen vonatkozott ez a magyarságra, akik csak hajszal híján kerültek el, hogy a németekkel együtt kollektívan „bűnös nemzetet” nyilvánítsák őket. A tömegvilkosságokat követően a fejük felett lebegett a teljes kitelepítés lehetősége. Hogy ezt elkerüljék, meg kellett hozni az áldozatot – a véráldozatot. A jugoszláv hadvezetés eldöntötte, hogy szerveznek magyarokból álló katonai alakulatot is Petőfi brigád néven.²²⁴ A brigádban számos Tisza menti, köztük zentai is harcolt. Noha a magyar nemzetiségűekből összeállított partizánalakulat „történetét” már 1968-ban megírták,²²⁵ az alakulatban uralkodó valós állapotokról csak az 1990-es – ismét háborús – években lehetett nyíltan beszélni:

„...a toborzás egyes helyeken körülbelül olyan mértékben folyt önkéntes alapon, mint a napjainkban zajló »önkéntes«-fogás. Azt, hogy a »baráti meggyőzés« nemleges válasz esetén kilátásba helyezte – és kilátásba helyezi most is – a kiköltöztetést, a vagyonekbevitelt, a munkahely elvesztését. Elbeszélésük szerint az egyik nagy észak-bácskai magyar faluban például a kocsmába terelték össze a frontra kiszemelt javakorbéli férfiakat, ott néhány napig étlen-szomjan tartották őket, s aki ezek után »önként« jelentkezett, mindjárt kapott enni és inni. Fegyvert és lőszert már nem: majd lesz az ellenségnek, vigasztalták őket, attól el lehet venni. A frontról sebesülten hazakerült egyik brigádtag például elmondta: az egyik roham előtt fegyver híján napraforgószárat nyomtak a kezükbe, hadd higgye az a fránya német, hogy puskát szorongatva rohamoznak a hajnali szürkületben. Természetesen golyófogónak jók voltak így is.»²²⁶

²²⁴ A magyar nyelvű katonai terminológiában a brigád megfelelője a dandár. A hivatalosan 1944. december 31-én megalakult brigád hadrendileg a XV. számot viselte, és a 3. jugoszláv hadsereg 16. hadosztályához tartozott. Az alakulat részt vett a Bolmányánál vívott harcokban. Itt olyan súlyos veszteségeket szenvedett, hogy 1945. március 31-én feloszlatták, életben maradt legénysége más alakulatokhoz került.

²²⁵ Bővebben lásd Baki Ferenc – Vébel Lajos: *A Petőfi-brigád*. Újvidék, 1968.

²²⁶ Botlik József – Csorba Béla – Dudás Károly: *Eltévedt mezsgyékövek*. Budapest, 1994, 188–189.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a magyar hadköteleseket csak a Petőfi brigádba sorozták: ez különösen jellemző volt 1945 tavaszán, amikor már nem létezett az önálló, magyar nemzetiségiekből álló alakulat.

A háborút követően a jugoszláv hadsereg katonáinak a sorsa sem volt egyértelmű: sokakat közülük is eltűntként vezettek a nyilvántartásokban. A hozzátartozók közülük – néhány év elteltével – többeket holtta nyilvánítottak. Így járt el a magyar kanizsai Almási Franciska is, akinek férje 1945-ben a jugoszláv hadsereg tagjaként a horvátországi harcokban tűnt el. A bírósághoz 1951-ben eljuttatott beadványban, amellyel az eljárást kezdeményezte, a következőket közölte:

„Almási Lajos magyar kanizsai munkás, [aki] 1922. szeptember 16-án született Magyar kanizsán [...] 1945. március 9-én bevonult a 3. jugoszláv hadsereg VI. vajdasági brigádjának III. zászlóaljához, és bevonulása napja óta életjelt nem adott magáról, a mai napig nem jelentkezett, nem ismeretes tartózkodási helye – eltűnt.”²²⁷

Állításainak igazolásául – a születési és a házasságkötési anyakönyvi kivonatok mellett – a beadványhoz csatolta a Magyar kanizsai Városi Népbizottság Anyakönyvi Hivatala által kibocsátott bizonylatot, amely teljes mértékben alátámasztotta a beadványban közölteket.²²⁸

Az ügyben eseti gondnokká a Járási Népbizottság Végrehajtó Bizottságának Népjóléti Ügyosztálya 1951. december 3-án nevezte ki dr. Keczei Mészáros Ferenc ügyvédgyakornokot.²²⁹

A Járási Belügyosztály 1952. február 15-ei keltezéssel meglepő tartalmú jelentést küldött a járásbíróságnak, mely szerint Almási Lajos életben van, és Ausztráliában él. Azt is közölték, hogy az ügy számukra nem teljesen világos, ezért az adatok pótlását kéri.²³⁰

Az ügyben az első meghallgatást a bíróság 1952. július 31-én tartotta: a beérkezett adatok alapján a bíróság Almási Franciskának 30 napot adott, hogy a belügyosztálytól kapott információval szemben bizonyítékokat szerezzen be, amivel igazolni tudja a beadványában előadottakat.²³¹

Az özvegy az előírt határidőn belül pótolta a kért iratokat: a bírósághoz eljuttatta a 3. jugoszláv hadsereg rokkantügyi bizottságának végzését, amiben elvetik jogosultságát a rokkantnyugdíjra. Azonban az irat egyértelműen leszögezi, hogy Almási 1945. május 8-án – mint a jugoszláv hadsereg katonája – elesett Kaproncánál [Koprivnicánál].²³²

²²⁷ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 1/1. számú irat.

²²⁸ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 1/3. számú irat.

²²⁹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 3/6. számú irat.

²³⁰ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 4/7. számú irat.

²³¹ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 5/8. számú irat.

²³² TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyar kanizsai lakos holttanvilvántási ügye. 6/10. számú irat.

Ennek fényében a járásbíróóság újfent a belügyosztályhoz fordult, amely 1952. október 3-án a következő információt adta:

„...az újabb ellenőrzés után olyan adatokhoz jutottunk, [melyek szerint] a megnevezett a II. világháború során mint a jugoszláv hadsereg katonája tűnt el. Ennek alapján nem vonatkozik rá az állampolgárság megvonásáról szóló törvény, illetve nem lett népelenségé nyilvánítva. Korábbi jelentésünket tekintsék érvénytelennek.”²³³

Mindennek értelmében a Zentai Járásbíróóság 1953. augusztus 13-án – közel két évvel az eljárás megindítását követően – meghozta végzését Almási Ferenc holttanyilvánítási ügyében, és a haláleset időpontjául 1945. május 8-át határozta meg.²³⁴

IX. AZ EGYHÁZAK ÉS A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA HATALOM KAPCSOLATA

Az új jugoszláv kommunista hatalom és az egyházak közötti kapcsolatokat már a kezdetektől feszültségek jellemezték. Ez lényegében arra volt visszavezethető, hogy az egyházak a II. világháború során nem a népfelszabadító mozgalmat, hanem a vele szemben álló hatalmakat – a katolikus a Független Horvát Államot, a pravoszláv a Nedić-kormányt és a csetnikeket – támogatták, de a kommunisták azzal is vádolták az egyházat, hogy „együtműködött” a megszállókkal is. Ennek következtében 1944–45-ben – a megtorlás során – számos egyházi személyt megöltek a partizánok. Az esetek jelentős hányadában a papokat, lelkészeket – a legszörnyűbb kínzásokat követően – úgy fosztották meg életüktől, hogy „bűnösségüket” bírósági eljárás során nem igazolták.²³⁵

A bácskai Tisza mentén 1944 őszén a partizánterror áldozata lett Virág István horgosi, Werner Mihály martonosi, Szabó Dénes tóthfalusi, Varga Lajos moholi, Takács Ferenc péterrévei és Petrányi Ferenc óbecse-belvárosi plébános.²³⁶

A kommunista hatalom már a kezdetektől ellenséggé tekintett az egyházakra: bennük látta azt a tényezőt, amely a vallási különbözőségek kiemelésével különbséget tesz a Jugoszláviában élő nemzetek között, ezzel a nacionalizmust és a sovinizmust táplálja, ami szöges ellentétben állt a testvériség–egység hatalom által meghirdetett eszméjével. Noha az új Jugoszlávia nem volt deklaráltan ateista állam, de – különösen a kezdeti szakaszban – erős volt a rezsim vallásellenessége: minden erővel igyekezett visszaszorítani az egyházak befolyását az élet minden terén.

²³³ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyarkanizsai lakos holttanyilvánítási ügye. 8/12. számú irat.

²³⁴ TLZ, F. 127 Zentai Járásbíróóság. R. 37/1953 – Almási Lajos magyarkanizsai lakos holttanyilvánítási ügye. 15/19. számú irat.

²³⁵ Tari János: Ha minden inog, marad a hit; Ehrmann Imre: Nyugat- és dél-bácskai papi sorsok 1944/45-ben. In Csorba Béla – Matuska Márton – Ribár Béla szerk.: *Rémuralom a Délvidéken*. Újvidék, 2004.

²³⁶ Csorba–Matuska–Ribár: i. m. 169–182.

A JKP-nak a valláshoz fűződő hozzáállását talán egy korabeli gyermekversike illusztrálja a legjobban:

*Petokraka sa pet roga, ja se borim protiv Boga,
ne borim se protiv Hrista, on je bio komunista.*²³⁷

1945 első felében az egyházak és a hatalom között egyfajta status quo állt be: a politikai passzivitás különösen a pravoszláv egyházra volt jellemző, a katolikus egyház – különösen annak horvát képviselői dr. Alojzije Stepinac zágrábi érsekkel az élükön – azonban továbbra is bizonyos politikai aktivitást fejtettek ki a hívek között.

A katolikus egyház és a kommunista hatalom korrektnek mondható kapcsolatának időszaka – amelynek során 1945. június 2-án Tito Zágrábban találkozott a horvát katolikus egyház vezetőivel – azonban hamarosan megszakadt. Az okot az agrárreformról szóló, 1945. augusztus 23-án elfogadott törvény²³⁸ szolgáltatta, amely kilátásba helyezte az egyházi földbirtokok államosítását. Az, hogy az ideiglenes nemzetgyűlés nem vette figyelembe a katolikus püspöki kar – egyébként késve beérkezett – módosítási észrevételeit, még hevesebb tiltakozásra készítette a klérust: 1945. szeptember 22-én pásztorlevelet fogalmaztak meg a kommunista hatalom egyházellenes erőszakos cselekményeivel kapcsolatban. A pásztorlevél közzétételének következtében a kommunista hatalom és a katolikus egyház közötti – amúgy sem felhőtlen – kapcsolatok visszafordíthatatlanul elmérgesedtek.²³⁹

Titónak a pásztorlevélről megfogalmazott véleményét, illetve az arra adott éles hangvételű, támadó, fenyegető válaszát valamennyi Jugoszláviában megjelenő napilap – így magyar nyelven az újvidéki *Magyar Szó*, a vajdasági Népfrent lapja is – leköszölte. Tito rámutatott, hogy a pásztorlevél aláírói az új Jugoszlávia ellenségei. Tito szerint:

„...Két dologra hivatkoznak leginkább a püspök urak pásztorlevelükben: a papság üldözésére és az agrárreformra, amelyet ők nem agrárreformnak neveznek, hanem az egyház vagyona elvételének. Pásztorlevelükben a püspök urak olyan messzire mennek, hogy a vérszomjas usztasa gyilkosokat, akik véletlenül lelkészek voltak, azonosítják az egyház üldöztetésével. A püspök urak hősiiesen arról beszélnek, hogy készek a harcra, akkor is, ha életükkel kell fizetniük. Ki ellen készülődnek a harcra? Természetesen a néphatóságok ellen, a népfelszabadító harcok vívmányai ellen, az új demokratikus Jugoszlávia ellen – más szóval Jugoszlávia népeinek hatalmas többsége ellen.”²⁴⁰

²³⁷ Dorđević, Mirko: *Kišobran patrijarha Pavla. Kritika palanačkog uma* [online]. Beograd, 2010, Peščanik. [Http://pescanik.net/wp-content/PDF/mirko_djordjevic-kisobran_patrijarha_pavla.pdf](http://pescanik.net/wp-content/PDF/mirko_djordjevic-kisobran_patrijarha_pavla.pdf) Magyarul: „Ötágú csillag, Isten ellen harcolok, nem harcolok Krisztus ellen, ő is kommunista volt.”

²³⁸ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. *Službeni list DFJ*, 1945. 64. sz.

²³⁹ Vékás: i. m. 70.

²⁴⁰ A pásztorlevélről. *Magyar Szó*, II. évf. 248. szám, 1945. október 26. 1.

A továbbiakban ecseteli, hogy egyes papok, szerzetesek a háború alatt – különösen Hercegovinában – nyíltan a megszállók oldalára álltak. Ezeket az egyházi személyeket utolérte a „forradalmi igazságszolgáltatás” keze: „...Ezek természetesen az usztasákkal és németekkel együtt pusztultak el, és ezt nevezik most a püspök urak az egyház üldözésének.”²⁴¹

Boncolgatja az egyház szerepét a bosznia-hercegovinai háborús eseményekben is: „...Miért éppen Bosznia és Hercegovina adták a legtöbb usztasa vezért és gyilkost? Pavelić és a hozzá hasonlók közül sokan olyan iskolába jártak, amelyeket szerzetesek irányítottak. A boszniai és hercegovinai szerzetesiskolák és gimnáziumok ültették el a gyűlölködést a horvátokban, szerbek és mohamedánok ellen. A Ferenc-rendiek és a szerzetesek iskolái rettenetes gyűlölködést ültettek el a horvát nép szívében Boszniában és Hercegovinában: azt a rettenetes gyűlölködést, melynek eredményei kiteljesedtek abban a gonosztevőben, akit Pavelićnak neveznek. Bosznia és Hercegovina nagyszerű népét félrevezették és bujtogatták olyan gonosztettekre, amelyekre népeink, amíg a világ világ, emlékezni fognak. Sokan a félrevezetettek közül a nép igazságszolgáltatása elé kerültek, ilyeneket akarnak most védeni a püspök urak.”²⁴²

A továbbiakban rámutat a pásztorlevél „romboló” hatására, amely véleménye szerint „házánk megnyugvását akadályozza”, mert „...gyűlölködést szít népeink között, különösen akkor, ha usztasa meggyőződésű lelkészek olvassák föl. Nyugalanságot kelt népeink soraiban, ha időben nem akadályozzuk meg ezt a káros propagandát.”²⁴³

A továbbiakban kiemeli: nem igaz, hogy Jugoszláviában üldözik az egyházat: „Hogy Jugoszláviában semmiképpen sem üldözik az egyházat, legjobb bizonyíték, hogy a pásztorlevél szerzői szabaddalbon vannak, és eddig senki sem akadályozta meg destruktív működésüket.”²⁴⁴

Feltételezi, hogy az országban tevékenykedő katolikus papság nem minden tagja gondolkodik úgy, ahogy az a pásztorlevélben meg van fogalmazva:

„Tudom, hogy ezek belátták a múlt rettenetes hibáit, és meg vannak győződve arról, hogy az egyháznak most még inkább, mint bármikor, az a kötelessége, hogy békét és testvériséget hirdessen a népek között. Tudom, hogy sok lelkészt és szerzetest mélyen érintett népeink szerencsétlensége, és tudom, hogy ezek együtt akarnak haladni népeinkkel.”²⁴⁵

Közli, hogy a katolikus egyház vezetésével folytatott tárgyalásokon hangot adott annak az óhajának, hogy az egyház lojális maradjon az új rezsimhez, valamint hogy békés úton szándékozik rendezni az egyház és az állam viszonyát. Ezzel kapcsolatosan olyan kijelentést is tett, hogy nem nyúlnak a vallásszabadsághoz, és nem akadályozzák az egyház olyan irányú tevékenységeit, amelyek hasznosak a nép számára. Végezetül ezt írta:

²⁴¹ Uo.

²⁴² Uo.

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ Uo.

²⁴⁵ Uo.

„...Nem szeretném, ha fenyegetésnek vennék, de köteles vagyok felhívni a figyelmet arra, hogy vannak olyan törvények, melyek megtiltják a sovinizmust és a viszálykodás szítását, valamint a nagy felszabadító háború vívmányainak veszélyeztetését. Ezeket a törvényeket tiszteletben kell tartani minden olyanak, aki jót kíván hazájának.”²⁴⁶

Tito pásztorlevél-kritikájában nem kevesebbel vádolta meg a horvát katolikus egyházat, mint azzal, hogy kezdeményezője volt a jugoszláv térségben 1941 és 1945 között dúló polgárháborúnak, és hogy a horvát usztrasák által elkövetett háborús bűncselekmények fő ösztönzője volt. Noha az éles retorikájú kirohanás elsősorban a horvát klérus ellen irányult, figyelmeztetés volt ez a Jugoszlávia területén működő valamennyi egyháznak.

Az állam különválasztását az egyháztól az 1946. január 31-én hatályba lépett jugoszláv alkotmány 25. szakasza is megerősítette.²⁴⁷

Az ügy folytatásaként Stepinac érseket 1946. szeptember 18-án letartóztatták, majd hamarosan bíróság elé állították. Az ellene lefolytatott koncepciók per végén 16 év börtönbüntetésre ítélték. Öt év raboskodás után – a katolikus egyház és a Nyugat felé tett gesztusként – 1951. december 5-én szabadon engedték. Egyházi megbízatást ezután már nem kapott, 1960-ban hunyt el.

Feltehetően a Stepinac-ügynek tudható be, de némileg meglepő, hogy a Vatikán és Jugoszlávia diplomáciai kapcsolatai – Stepinac érsek szabadlábra helyezését követően – csak 1952-ben szakadtak meg: ezzel a szocialista országok közül utolsóként – az elkövetkező 14 évre – Jugoszlávia is megszakította hivatalos kapcsolatait a pápai állammal.

A jugoszláv kommunista hatalom megtett mindent annak érdekében, hogy csökkentse a vallás hatását a néptömegekre, illetve hogy visszaszorítsa az egyházak tevékenységét. A vallás és az egyházak elleni ideológiai harcban a „forradalom öklei”, a Jugoszláv Kommunista Párt és pártbizottságai jeleskedtek.

A zentai járási pártbizottság ülésein is többször szóba került az egyházak tevékenysége elleni fellépés, az 1952. február 20-ai összejeövetelen a következő hangzott el:

„...Miután elfogadták a napirendet Farkas [Nándor] elvtárs megtartja beszámolóját az első napirendi ponttal kapcsolatban. Kiemeli, hogy az egyház az egyházi kerteken kívül is tevékenykedik. Befolyása az ifjúságra – különösen falun – erős. A párttagok egy része – a velük folytatott munka gyengesége miatt – is az egyház befolyása alatt áll. Az egyházi bizottságok munkája egyre aktívabb. Az egyházi bizottságokban [tevékenykedő] reakciós elemek – átvéve módszereinket – az egyházi tervek megvalósításán munkálkodnak. Szélesebb alapokat keresve ifjúsági énekkarokat szerveznek, mi [pedig] az egyházat nem kezeljük politikai kérdésként. A szekták összefonódnak a reakciós elemekkel. Farkas elvtárs szerint erre azért kerülhetett sor, mert a kulturális élet [színvonala] – különösen falun – leesett. Olyan illúzió létezik, hogy hanyatlás [állt be] a szocializmus építésében,

²⁴⁶ Uo.

²⁴⁷ Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije. *Službeni list FNRJ*, 1946. 10. sz.

[és hogy] közeledés [tapasztalható] a Nyugathoz. Nem fokozódott a harc a tanítók és tanárok templomba járása ellen, az egyházi ünnepek – amelyeket az egyház erőltet – [megünneplése] ellen. [Farkas] úgy gondolja, hogy előbb a párttagok egyház-iránti hozzáállását kell letisztázni. A párttagoknál fokozni kell az egyház-ellenes ideológiai harcot. Kitartóan kell küzdeni a maradiság, és a sötétség ellen. A fiatalabb párttagoknál óvatosan és nevelően kell hatni, de ez nem jelenti azt, hogy bele kell törődni abba, ha az egyház befolyása alá kerülnek. Harcot kell folytatni a tömegszervezeteken [keresztül] oktatási-művelődési téren, az egyházat pedig rákényszeríteni, hogy húzódjon vissza az egyházi keretek közé. A vitán keresztül – emelte ki Farkas elvtárs – beigazolódt, hogy a művelődési egyesületeken keresztül [folytatott] nevelés gyenge. Az iskolai tudományos ismeretterjesztő előadások szintén gyengék. Az oktató-személyzet magára van hagyatva: a szaktantárgyakon kívül nem oktatnak, nem kapcsolódnak be a tömegszervezetek munkájába, templomba járnak. A pártszervezetek, a Népfront és az ifjúsági szervezet átengedik a kulturális tevékenység [szervezését] két-három tanügyi munkásnak.”²⁴⁸

A járási pártbizottság következő, 1952. március 8-án megtartott ülésén is napirenden volt az egyházak tevékenysége:

„...Farkas elvtárs az első [napirendi] pont kapcsán az egyház[ak] Moholon és Zentán kifejtett munkájáról, és [annak] hatásáról beszélt. Kiemelte, hogy egyes elvtársaknál érződik az egyház hatása: Pajić Slavko pappal temettette el az apját, még a keresztet is megcsókolta, Tóbiás, a moholi helyi pártszervezet tagja, amikor a lánya férjhez ment, volt a templomban, a moholi Vlajković és az oromi Berecz templomban esküdtek. Ezekben az esetekben tapasztalható a papok erős hatása a párttagokra annak érdekében, hogy a párttagok tekintélyüket veszítsék. Farkas elvtárs kiemeli [annak] fontosságát, hogy az ilyen és hasonló jelenségek ellen a párttagok nevelő, kulturális és ideológiai felzárkóztatását kell foganatosítani. Az egyházi bizottságok tagjai többé-kevésbé ellenségek. Tevékenységük néha nyílt, néha rejtett. A katolikus egyházi bizottságok egyes tagjai különböző sovinszta jellegű pártok – Magyar Párt, Imrédy[-féle] párt – tagjai voltak. Zentán például Cetina Žarko, Manojlović és különböző volt polgármesterek most az egyház bizalmasai. Jellemző, hogy ezeket a bizottságokat még a háború előtt választották meg, és azóta nem volt tisztújítás. Programjuk a változás el nem ismerése, és a konzervatív felfogások magasztalása. Adán például a pravoszláv egyház eltéríti a népet attól, hogy megnézze a *Lázadók* [című] színdarabot. A diákok szüleit azzal provokálják, hogy a diákoknak azt mesélik, hogy szüleik követelik a hittanórákat. Különösen Moholon aktívak az apróburzsoá elemek, mint az iparosok, [akik] többek között azt beszélnek: nekünk Isten rendelte el, hogy templomba járjunk. Egy jellemző példa a felsőhegyi katolikus pap esete, aki nem esket, keresztel, ha nincs kifizetve az egyházi adó. A nép az egyház és a klérus ilyen és hasonló eljárásait elégedetlenséggel veszi tudomásul. Farkas elvtárs úgy véli: az ilyen nézetkülönbségeket kell kihasználni [arra], hogy kompromittáljuk őket a nép előtt.”²⁴⁹

²⁴⁸ TLZ, F. 134 Kommunista Szövetség Járási Pártbizottsága, Zenta. 22. doboz: A járási pártbizottság 1952. február 20-án megtartott III. ülésének jegyzőkönyve. 3–4.

²⁴⁹ TLZ, F. 134 Kommunista Szövetség Járási Pártbizottsága, Zenta. 22. doboz: A járási pártbizottság 1952. március 8-án megtartott IV. ülésének jegyzőkönyve. 5–6.

A vitát követően a pártbizottság az egyházak tevékenységével kapcsolatosan meghozta a következő határozatokat:

- „1. A legrövidebb időn belül megtartani a Népfront Járási Bizottságának plénumát, amelyen nyilvánosságra kell hozni a klérus ellenséges tevékenységére vonatkozó adatokat. Megkezdeni a küzdelmet a tömegekkel az egyházi bizottságok, és a papok ellenséges tevékenysége ellen – ehhez össze kell gyűjteni erre a tevékenységre vonatkozó lehető legtöbb adatot. A plénumot követően a Népfronton keresztül konferenciákat tart a településeken.
2. A pártszervezetben összeállítani egy tudományos-marxista előadás-sorozatot.
3. A munkásegyletek tartsanak tudományos előadásokat, a Párt pedig szervezze meg, hogy a tömegek [látogassák] ezeket az előadásokat.
4. Megszervezni a lapterjesztést, ami jelentős dolog a néptömegek nevelésében. Elárúsítónálzatot kell szervezni.
5. A tanügyi munkásokkal – a tanítói egyesületen keresztül – folytatott ideológiai munkának különös figyelmet kell szentelni.
6. Az oktatási-művelődési tevékenységgel kapcsolatban össze kell hívni a város művelődési dolgozóinak tanácskozását.
7. Közigazgatási rendszabályokkal gátolni a papság tiltott cselekményeit, amelyek ellentétesek az alkotmánnyal és más előírásainkkal.
8. A Népi Ifjúságnak külön tanácskozást tartani a kérdéssel kapcsolatban.
9. A párttagokkal településenként tanácskozásokat tartani a kérdéssel kapcsolatban. Az előadásokat úgy tartani meg, hogy a párttagok tiszta képet kapjanak arról, milyen módon tevékenykedik az egyház a haladás ellen.”²⁵⁰

A kommunista rezsimnek érdekében állt, hogy – a konszolidáció, valamint a nyugati országokkal kialakuló kedvező gazdasági-politikai kapcsolatok jegyében – a számára lehető legkedvezőbb módon rendezze kapcsolatait az egyházakkal. Ennek céljából a jugoszláv képviselőház 1953. május 22-én elfogadta a vallási közösségek joghelyzetéről szóló törvényt,²⁵¹ amelynek tervezetét maga a nagyhatalmú belügyminiszter, Aleksandar Ranković terjesztette a képviselők elé.

A törvény elfogadásával – látszólag – befejeződött az egyházak ellen folytatott hadjárat.

A törvény részletesen ismertette az állampolgárok vallásszabadságra vonatkozó alkotmányos jogait, a vallási közösségek jogait és kötelezettségeit, az állami szervek jogait és kötelezéseit a vallási közösségek jogainak védelmében, valamint a polgárok lelkiismereti szabadságával és vallásgyakorlásával kapcsolatosan. A törvény a lelkiismereti szabadságot és a vallási meggyőződést a polgárok magánügyévé nyilvánította.

²⁵⁰ TLZ, F. 134 Kommunista Szövetség Járási Pártbizottsága, Zenta. 22. doboz: A járási pártbizottság 1952. március 8-án megtartott IV. ülésének jegyzőkönyve. 6.

²⁵¹ Zakon o pravnom položaju verskih zajednica. *Službeni list SFRJ*, 1953. 22. sz.

Megerősítette az állam és az egyház különállását. Lehetővé tette vallási közösségek alapítását külön engedélyeztetés nélkül: elég volt csak a megalakulást követően a tényről értesíteni az illetékes állami szervet, valamint a belügyosztályt.

A törvény értelmében a vallási közösségek egyenrangúak voltak, maguk határozták meg belső felépítésüket, maguk választották vezetőségüket, nevezték ki lelkészeiket.

A hittan szabadon oktatható volt az egyházi létesítményekben.

Lehetővé vált egyházi létesítmények építése: erre azonban pénzhány miatt sokáig nem kerülhetett sor. Azonban az 1950-es évek közepétől kezdődően állami pénzen sor került néhány – jellemzően pravoszláv – kolostor tatarozására.

A törvény lehetővé tette a szertartások lefolytatását a vallási intézményekben, a templomkertekben és temetőben, de meghatározták azokat a szertartásokat is, amelyeket magánházaknál, illetve – a házirend tiszteletben tartása mellett – a kórházakban, szociális intézményekben is el lehetett végezni. Az állami szervek jóváhagyásával egyházi felvonulásokat, összejöveteleket meg lehetett tartani köztereken is.

Lehetővé vált az egyházi sajtó terjesztése is, a sajtóterjesztésre vonatkozó általános előírások betartása mellett.

A törvény 5. szakasza tiltotta, hogy az egyházi szertartásokat, a hittant, az egyházi sajtót politikai célokra, valamint vallási türelmetlenség keltésére és diszkriminációra használják fel: az 1951-ben életbe lépett szövetségi büntetőtörvénykönyv²⁵² alapján az ilyen megnyilvánulásokat szigorúan szankcionálták.

A törvény értelmében a vallási közösségek jogi személyeknek minősültek, és előlátta azok pénzelési lehetőségeit is: ezt jellemzően a hívők önkéntes adományai, a szertartásokért kapott térítmény, a bérbe adott ingatlanok bérleteiből befolyó pénz, valamint a külföldről érkező adományok képezték. Elméletileg lehetőség volt arra is, hogy az egyházak a társadalmi-politikai közösségektől, vagyis az államtól is pénzhez jussanak.

A törvény 9. szakasza lelkészi egyesületek megalakítását látta elő, amire az egyházak nem tekintettek jó szemmel. Ezzel kapcsolatosan 1953. május 29-én a következő újságcikk látott napvilágot:

„Ismeretes, hogy a Vatikán azokat az imperialistákat támogatja, akik még mindig azt hiszik, hogy joguk van az uralomra Jugoszláviában, s a katolikus egyház irányítása terén azon fáradozik, hogy kiélezze a viszonyt az egyház és az állam között.

Az alsó papság egy része azonban belátja az ilyen tevékenység káros voltát, és nem kíván eszköz lenni egy imperialista politika kezében, nem kíván népe ellen tevékenykedni. Másfelől ez a papság – a többi egyház papjaival együtt – arra a meggyőződésre jutott, hogy lehetséges másfajta viszony is az állam és az egyház között, s tevékenységet fejt ki a néphatóságokkal való együttműködés irányában, lelkész-egyesületeket alakít abból a célból, hogy rendezzék a viszonyt az egyház és az állam között a néphatósággal való együttműködés útján, mind a vallási ügyek normálisabb végzése, mind pedig a papság anyagi érdekeinek védelme, társadalombiztosítása szempontjából.

²⁵² Krivični zakonik FNRJ. *Službeni list FNRJ*, 1951. 13. sz.

A hívők nagy része, mint ahogyan azt Aleksandar Ranković, a Végrehajtó Tanács alelnöke is mondta a szkupstinában, meglepéssel fogadta az alsó papságnak ezt a kezdeményezését. S köszöntötte is az egyházak joghelyzetéről szóló törvény megszavazását.

Mindez azonban nem egy püspök részéről ellenállásba ütközött, és ezek a püspökök nem törődve azzal, hogy így maguk ellen hangolják a hívőket, valamint hogy ezzel nem csak hazánk alkotmányos és egyéb rendelkezéseivel, de – dr. Salis püspök kijelentése szerint – az egyházi előírásokkal is szembeálltak, mindezzel nem törődve durva intézkedéseket foganatosítottak az olyan papok ellen, akik nem követik a Vatikán hazánk-ellenes, imperialista politikáját.

Hogy ez hogyan tükröződik vissza majd [a] gyakorlatban, azt még nem tudni, hisz a Szlovén Népköztársaságban a papság több mint 60%-a, Bosznia-Hercegovinában a papok 80%-a lépett be az egyesületekbe. Isztriában igen kevés azok száma, akik nem léptek be. Horvátországban és Szerbiában pedig már szintén megalakultak a kezdeményező-bizottságok, hogy létrehozzák a hasonló katolikus papegyesületeket.

Viszont – ismétljük – ismeretes a tény, hogy mennyire nem tetszik ez néhány püspöknek. Az alábbiakban erre vonatkozóan Budánovich püspök jellegzetes levelét idézzük:

»A Bácskai Apostoli Adminisztrúra Ordináriusának rendelete, amelyet 1953. április 23-án hirdetett ki a B. A. A. egyházi hatóságának területén.

Mivel a kezdeményező-bizottság óhajára meg kell szervezni az egyházközösség területén a papok közjogi szervezetét, noha a B. A. A. egyetlen papja sem kérte, sem kapott engedelmet rá, hogy nevét adja a hozzájáruláshoz, az ordinárius indítva érzi magát, hogy az ordinárius 485/53 számú rendeletével kapcsolatban figyelmeztesse a papokat, hogy ezzel engedetlenséget követnek el az egyházi jogszabályok ellen.

Ha a B. A. A. papjai közül valaki az ordinárius engedelmé nélkül részt vesz a papok szervezetének megszervezésében, szóban vagy írásban kinyilvánítja együttérzését, nevét adja vagy kapcsolatban marad vele, noha helytelennek tekinti, az ellen felfüggesztési eljárás indul. A B. C. 360 szerint a [leg]közelebbi parochium viciniorum végzi az igazságszolgáltatást az ügyben.

Ez a rendelet vonatkozik a papokra is.

Szabadka, 1953. április 28-án, május 4-én tétetett postára.

Budánovich s. k. a B. A. A. püspöke»²⁵³

A törvényben foglaltak ellenére a rezsim és az egyházak között továbbra is fennállt a kölcsönös bizalmatlanság állapota, aminek következtében az egyházak és a papság az elkövetkező időszakban is – egészen az 1980-as évek végéig – a jugoszláv állam-biztonsági hatóságok megkülönböztető figyelmét „élvezhették”.

Jugoszlávia és a Vatikán között a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló egyezményt 1966-ban írták alá: ezzel Jugoszlávia lett az első szocialista ország, amely normalizálta viszonyát a papai állammal. 1971. március 29-én Tito elnök is ellátogatott a Vatikánban, ahol találkozott VI. Pál pápával.

²⁵³ Egy sokatmondó okmány. *Magyar Szó*, X. évf. 1953. május 29. 146. (2635.) sz. 1.

X. ÖSSZEÜTKÖZÉS SZTÁLINNAL ÉS A TÁJÉKOZTATÓ IRODÁVAL 1948–49-BEN

Az 1945 novemberében megtartott választásokon szerzett elsöprő győzelmet követően – a „Nagy Testvér”, a Szovjetunió hathatós támogatásának tudatában – már senki és semmi nem kérdőjelezte meg a Jugoszláv Kommunista Párt egyeduralmát.

A Szovjetunió és Jugoszlávia kapcsolatai olyan jól alakultak, hogy 1945. június 12-én törvénybe foglalták a két ország között 1945. április 11-én aláírt barátsági, kölcsönös segélyi és együttműködési szerződést.²⁵⁴

A szovjet–jugoszláv kapcsolatok erősödését elősegítette a nyugati hatalmak – főleg a trieszti kérdés kapcsán – Jugoszláviára nehezedő gazdasági nyomása. Ennek következtében Jugoszlávia teljesen a Szovjetunióból érkező gazdasági segítségre rendezkedett be.

Sztálin azonban – a többi kelet-európai országhoz hasonlóan – arra törekedett, hogy Jugoszláviát is politikailag és gazdaságilag alárendelje a Szovjetuniónak. Ezt kezdetben – 1946 augusztusától – gazdasági segítség címen vegyes társaságok létesítésével, illetve polgári és katonai szakértők kiküldésével próbálták elérni. Mindez azért történt, hogy az országot mindinkább a Szovjetunióhoz láncolják, és ellenőrzés alatt tarthassák annak gazdasági fejlődését. Ezek a lépések egyértelműen a szovjetek befolyását voltak hivatottak erősíteni.²⁵⁵

Az 1946 októberében polgárháborúvá kieleződő görög válságban a szovjetek és a jugoszlávok egyaránt a görög kommunistákat támogatták.²⁵⁶

Politikai síkon a konfrontációt a Jugoszlávia, Bulgária és Albánia között fennálló államközi kapcsolatok alakulása képezte. Sztálin kezdetben – 1945-ben – ellenezte a három ország szorosabb együttműködését, különösen a jugoszláv–bolgár államszövetség megalakításának lehetőségétől idegenkedett. 1948 februárjában viszont már ő maga volt az, aki szorgalmazni kezdte a három ország államszövetségének létrehozását.

A JKP legfelsőbb vezetősége azonban ekkorra már visszatáncolt az ötlettől: 1948. március 1-jén tartott ülésén – arra hivatkozva, hogy mindez veszélyeztetné Jugoszlávia egységét, gazdasági fejlődését és szuverenitását – visszautasította ezt a indítványt.

Ennek az lett a következménye, hogy a szovjet tanácsadók 1948. március 18-án és 19-én távoztak az országból azzal a kifogással, hogy „ellenségekkel vannak körülvéve”. Titóék levélben tiltakoztak ezen eljárás ellen.

A levélre 1948. március 27-én érkezett meg a SZK(b)P Központi Bizottságának válasza, amelyben „szovjetellenes légkör” teremtésével, valamint opportunizmussal vádolták a JKP vezetőségét.²⁵⁷

A vádakot a JKP Központi Bizottsága 1948. április 12-én és 13-án megtartott plenáris ülésen vitatatta meg. A kimerítő vitát követően megfogalmazták a SZK(b)P legfelsőbb

²⁵⁴ Zakon o ugovoru o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji između Jugoslavije i Saveza Socijalističkih Republika. *Službeni list DFJ*, 1945. 40. sz.

²⁵⁵ Čolaković, Rodoljub szerk.: *A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története*. Újvidék, 1963, 486.

²⁵⁶ Jugoszlávia a Szovjetunióval való szakítást követően – 1949. június 23-án – nyugati segítség fejében lezárta a jugoszláv–görög határt.

²⁵⁷ Čolaković: i. m. 487.

vezetőségéhez intézett válaszlevelet. Ebben a vádak cáfolása mellett hangsúlyozták, hogy alapvetően a két párt másként értelmezi a szocialista országok közötti viszonyokat, hogy a szocializmus építésének sajátos feltételei vannak az egyes országokban, és hogy a szocialista országok közötti együttműködés során elengedhetetlen a függetlenség és az egyenjogúság kölcsönös tiszteletben tartása.²⁵⁸

A megfogalmazott válasszal Andrija Hebrang²⁵⁹ – aki gazdasági miniszteri minőségében 1945-ben megkötötte, az ekkor már jugoszláv szempontból hátrányosnak minősített szovjet–jugoszláv gazdasági megállapodásokat²⁶⁰ – és Sreten Žujović²⁶¹ KB-tag nem értett egyet. Hamarosan mindkettőjüket – mivel kapcsolatokat ápoltak a belgrádi szovjet nagykövetséggel – kizárták a pártból,²⁶² és letartóztatták őket.

Hebrang – aki egyébként Tito esetleges bukása esetén Sztálin jelöltje volt a JKP élére – a hivatalos verzió szerint 1949. június 11-én öngyilkosságot követett el a börtönben, ahol őrizték.

A JKP vezetőségéhez 1948. május elején újabb levél érkezett. A korábbi vádak megisméltése mellett a SZK(b)P KB ebben már elvitatta a JKP-nek és jugoszláv népnek a népfelszabadító háborúban és az ország felszabadításban szerzett érdemeit. A szovjetek továbbá követelték, hogy a felmerült vitás kérdéseket a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának legközelebbi összejövételén vitassák meg.

A JKP vezetősége ezt elvetette, és elzárkózott képviselőinek kiküldésétől a Tájékoztató Iroda tanácskozására.

A SZK(b)P KB ezt követően is folytatta a „levélháborút”: május 22-én újabb levél érkezett a jugoszlávokhoz, amelyben keményen bírálták a JKP KB-t, mert visszautasította képviselőinek elküldését a Tájékoztató Iroda összejövételére. Ezt az álláspontot a jugoszláv vezetésnek a „nacionalizmus pozíciójára való áttéréseként” értékelték. Közölték, hogy a JKP-ben uralkodó állapotokat mindenképpen megtárgyalják tekintet nélkül arra, hogy annak ott lesznek a képviselői vagy sem.²⁶³

Ilyen körülmények között a JKP KB 1948. május 20-án döntött arról, hogy 1948. július 21-re összehívják a párt V. kongresszusát. A sajtóban a következő tájékoztató jelent meg:

„Jugoszlávia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1948. május 20-ai ülésén elhatározta:

I.

1948. július 21-ére összehívják Belgrádba a JKP V. kongresszusát.

²⁵⁸ Čolaković: i. m. 488.

²⁵⁹ Hebrang, Andrija (1899–1949) horvát származású jugoszláv forradalmár, politikus.

²⁶⁰ Čolaković: i. m. 486.

²⁶¹ Žujović, Sreten (1899–1976) szerb származású jugoszláv forradalmár, politikus.

²⁶² Jugoszlávia Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata Hebrang Andrija és Žujović Sreten kizárásáról Jugoszlávia Kommunista Pártjából. *Magyar Szó*, V. évf. 1948. július 1. 156. (1093.) sz. 2.

²⁶³ Čolaković: i. m. 489–491.

II.

A plénum a következő kongresszusi napirendet állapította meg:

1. A JKP Központi Bizottságának politikai jelentése: a.) A JKP fejlődése és harca, b.) A JKP szerepe Jugoszlávia forradalmi átalakításában, c.) Jelentés a JKP KB munkájáról – előadó Josip Broz Tito elvtárs.
2. Jelentés a JKP szervezési pártmunkájáról – előadó Aleksandar Ranković elvtárs.
3. Jelentés az agitációról és a propagandáról – előadó Milovan Đilas elvtárs.
4. Beszámoló Jugoszlávia nemzetközi és belső helyzetéről, és a JKP harca a szocializmus felépítéséért – előadó Edvard Kardelj elvtárs.
5. Beszámoló a szocialista gazdaság felépítéséről Jugoszláviában – előadó Boris Kidrič elvtárs.
6. A JKP programjának javaslata – előadó Moša Pijade elvtárs.
7. A JKP szabályzatának javaslata – előadó Blagoje Nešković elvtárs.
8. Jugoszlávia Kommunista Pártja Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának megválasztása.

III.

A plénum a következőképpen határozta meg az V. kongresszus kiküldöttjeinek választását: minden 200 tag után egy kiküldöttet választanak. A kiküldöttek választása a járási, városi, illetve körzeti értekezleteken titkos szavazással történik. A kommunisták a hadsereg pártszervezeteiben ugyanezen eljárás szerint választják meg kiküldötteiket.”²⁶⁴

1948. június 20-a és 28-a között Bukarestben megtartották a Tájékoztató Iroda második tanácskozását, amelyen elfogadták a JKP-t elítélő határozatot. Ebben azzal vádolták meg, hogy „kulákpárt” lett, hogy vezetői „kispolgári nacionalisták”, akik „szovjetellenes politikát” folytatnak, hogy a pártot beolvasztják a Népfrontba. Egyben felhívták a marxizmus–leninizmushoz hű JKP-tagokat, hogy váltsák le az „opportunistá” vezetőséget, és állítsák vissza a párt „valódi” kommunista jellegét.

A JKP KB megtárgyalta az üzenetet, és elutasította a vádakot. A határozattal kapcsolatos elutasító állásfoglalását a sajtóban is közzétették: magyar nyelven újvidéki *Magyar Szó* 1948. július 1-jei számának címdalán jelent meg.²⁶⁵

A Tájékoztató Iroda határozata országszerte nagy felháborodást váltott ki, a JKP KB-hez „záporoztak” a támogató táviratok, a Zentai járási pártbizottság is megnyilvánult:

²⁶⁴ Jugoszlávia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága összehívta az V. kongresszust. *Magyar Szó*, V. évf. 1948. május 27. 125. (1052.) sz. 1.

²⁶⁵ Jugoszlávia Kommunista Pártja Központi Bizottságának nyilatkozata azzal kapcsolatban, amelyet a kommunista pártok Tájékoztató Irodája a JKP belső helyzetéről hozott. *Magyar Szó*, V. évf. 1948. július 1. 156. (1093.) sz. 1.

„A JKP Központi Bizottságához továbbra is nagy tömegben érkeznek az üdvözlő táviratok, amelyekben párttagok és párton kívüliek elkeseredetten tiltakoznak a Tájékoztató Iroda igazságtalan és alaptalan vádjai ellen. A többi között a zentai járási pártbizottság plenáris üléséről is táviratot intéztek a Központi Bizottsághoz. Elkeseredéssel visszautasítják a Hebrang és Žujović rágalmain alapuló képtelen vádakát és megállapítják:

Pártunk és Központi Bizottságunk a Bolsevik Párt, a Szovjet Szövetség és a Szovjet Hadsereg iránti szeretetben és hűségben nevelt bennünket. Annál inkább elkeserítenek bennünket a Bolsevik Párt Központi Bizottságának vádjai. Különösen alaptalan és helytelen állítás, hogy a Központi Bizottságunk nacionalista politikát folytat. Ezt az állítást teljesen megdönti a szerbek, magyarok és más nemzeti kisebbségek testvérisége és egysége járásunkban. Hála Központi Bizottságunk bölcs vezetőségének, a mi állásfoglalásunk továbbra is helyes marad a szomszédos és testvéri kommunisták pártok iránt. A rágalmak nem ingathatnak meg bennünket meggyőződésünkben, hogy Pártunk és Központi Bizottságunk politikája helyes, és célra vezető.”²⁶⁶

A szovjet és a jugoszláv pártvezetőség pengeváltása nem maradt visszhang nélkül a jugoszláv pártberkekben: már a meghirdetett V. kongresszus előtt is gyakran előforduló téma volt ez a pártbizottságok ülésein. 1948. július 9-én Zentán megtartották a három szomszédos járás – Topolya, Törökkanizsa és Zenta – járási pártszervezeteinek együttes ülését. Az ülésen áttanulmányozták a szovjet és a jugoszláv pártvezetőségek közötti levélváltást, valamint a Tájékoztató Iroda határozatát. Az ezt követő vita után Sóti Pál, a vajdasági Tartományi Bizottság tagja, a következőket mondta:

„Ezeket az iratokat át kell dolgozni minden pártszervezetben. [...] Mindenki számára ismeretes, hogy szervezeteinkben bírálattal és önbírálattal [folytatjuk a] harcot. El kell különíteni a dolgokat a lényeges kérdésektől, és megnézni, hogy a bírálat, amelyet a rágalmazásban megfogalmaztak, segít-e Pártunkon. Mi úgy láttuk, hogy ez a bírálat nem volt elvtársi. Helyes az elvtársak [azon] meglátása, hogy az SZK(b)P miért nem hozta elő már korábban megjegyzéseit, amelyeket a most [megfogalmazott] vádokban felhoznak ellenünk. A SZK(b)P-nek már korábban rá kellett volna mutatni hibáinkra, ha voltak. [...] Senki sem kényszeríthet rá bennünket olyan beismerésre, hogy a Vörös Hadsereg szabadított fel bennünket, mert ezt a tényt ismeri az egész világ. Amikor a Vörös Hadsereg megérkezett, nekünk már hatalmas, [jól] szervezett és felszerelt hadseregünk volt, hatalmas felszabadított területek voltak a népfelszabadító bizottságok hatalma alatt. Tény az is, hogy nem a Vörös Hadsereg segítette hatalomra Pártunkat, mert nekünk már a megszállt területeken is meglehetősen erős pártszervezeteink működtek. Nem ismerhetjük el azt, amit a vádokban követelnek tőlünk, és ami nem felel meg az igazságnak. [...] Ami a demokrácia [kérdését] illeti: egy pártba nem lehet demokráciát bevezetni, ha az emberek nem tudnak élni vele. Ez az oka annak, hogy nálunk az embereket nem választották meg. Pártunkban sok fiatal tag van, és ők nem tudnák irányítani Pártunkat, ha vezetővé válnának. Akik most irányítják Pártunkat, a

²⁶⁶ A vajdasági magyarok visszautasítják a nacionalista elhajlás vádját. *Magyar Szó*, V. évf. 1948. július 5. 159. (1096.) sz. 1.

párttagok [leg]nagyobb bizalmát élvezik. [...] Ami a Népfrent kérdését illeti, mindenki tudja, milyen a Népfrentünk, és hogy lehet-e mindenki a front tagja. Ami Tito elvtárs Népfrenttal kapcsolatos beszédéből kiragadott idézeteket illeti, nem marxista, és nem kommunista [módszer az], hogy azzal vádolnak bennünket, hogy Pártunk beolvad a Népfrentba. Pártunk adja a programot, amit a Népfrent is elfogad, tehát hogy lehetne a Pártnak más programja, mint a frontnak. [...] Ugyanígy nem tagadhatjuk a parasztság [szerepét], amely a népfelszabadító háborúban és a szocializmus építésében is hatalmas szerepet játszott. A parasztság az oszlop, de ez nem jelenti azt, hogy Tito elvtárs tagadta volna a munkásosztály szerepét. [...] A megszállást követően egyetlen kommunista párt vezetősége nem maradt országában, kivéve a mi vezetőinket. Senki sem vádolhat bennünket azzal, hogy nem értjük a marxizmust–leninizmust. Ez az elmélet nem dogma, mert alkalmazni tudtuk saját viszonyainkban. Egészen 1944-ig magunk voltunk ebből a szempontból, nem kaptunk kézzelfogható segítséget a szovjetektől, csak erkölcsit. Mi a demokratikus országok tömbjéhez tartozunk, és nem lehetünk elkülönítve a Szovjetuniótól, és más demokratikus országoktól. A Szovjetunióba vetett hitünket nem irthatja ki senki, [és] semmilyen levél.”²⁶⁷

Ilyen előzményeket követően, 1948. július 21-e és július 28-a között tartották meg – 20 évvel a IV. után – Belgrádban a JKP V. kongresszusát. A kongresszuson, amely a II. világháború befejezését és a hatalomátvételt követően az első igazán nagyszabású pártrendezvény volt, 2344 küldött vett részt, akik 468 175 tagot, és 51 612 tagjelöltet képviseltek. A kongresszuson – amelyet a rádió élő adásban közvetített – a fő téma a Tájékoztató Iroda határozatának megvitatása volt. A kongresszusi küldöttek egyhangúlag támogatásukról biztosították a JKP KB-t a Jugoszlávia „függetlenségének megóvásában” kifejtett küzdelmében, amivel megerősítették a párt egységét. Elvetették a Tájékoztató Iroda vádjait, és kötelezték a jugoszláv pártvezetőséget, hogy tegyen meg mindent a nézeteltérések áthidalására – erre azonban csak Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után kerülhetett sor. A kongresszus végén megválasztották a párt új, 63 tagú központi bizottságát, főtítkárrá pedig ismét Josip Broz Titót választották meg.²⁶⁸

A kongresszus döntései azonban azt is lehetővé tették, hogy a Párt leszámoljon belső ellenzékével, a Sztálinhoz és a Szovjetunióhoz továbbra is feltétlenül hűséges párttagokkal, az ún. „IB”-sekkel.²⁶⁹ A JKP-ból való kizárás számított talán a legenyhébb büntetésnek, mert az embereknek a zömére – különböző valós vagy koholt vádak alapján – börtönbüntetés is várt. 1949 közepén Goli otokon – a Kvarner-öbölben található szigeten – külön börtönt és egyben munkatábor hoztak létre a politikai foglyok, főleg az IB-ek számára. A megerőltető kényszermunkát végző rabok sajátos ideológiai-politikai „átnevelésen” is átestek, amelyet talán legjobban a tábor bejáratánál olvasható jelmondat foglalt össze: „Mi gradimo Goli otok, Goli otok

²⁶⁷ TLZ, F. 134 Kommunista Szövetség Járási Pártbizottsága, Zenta. 22. doboz. A zentai, a törökkanizsai és a topolyai pártbizottságok 1948. július 8-án, Zentán megtartott pártértekezletének jegyzőkönyve.

²⁶⁸ Čolaković: i. m. 494–499.

²⁶⁹ Az elnevezés a Tájékoztató Iroda szerbhorvát elnevezéséből, a Informbíróból – magyarul rövidítve Kominformnak hívták – ered.

gradi nas.”²⁷⁰ A börtönszigeten 1956-ig főleg politikai foglyokat őriztek, ezt követően viszont – 1988-as bezárásáig – inkább köztörvényes bűnözőket.²⁷¹

Az 1949. június 12-én Zentán megtartott pártértekezleten Farkas Nándor járási párttitkár a Tájékoztató Iroda határozata által okozott gondokról beszélve megnevezte a Zentai járásban leleplezett „IB-seket” is:

„Bel[politikai] helyzetünk a szocializmus építéséért folytatott küzdelem, és azok a rágalmak és hazugságok elleni harc hevében folyik, amelyek a Tájékoztató Iroda által tömörített demokratikus országok vezetőségétől erednek. A Tájékoztató Iroda álláspontja nemhogy csupán ellenséges a szocializmus építésének irányába hazánkban, hanem teljesen téves ideológiai alapú, amely [téves alapon] vannak a SZK(b)P és egyes [más] kommunista pártok [is]. A bolsevik és más kommunista pártok minden rágalma arra irányul, hogy szocialista építőmunkánkat fékezzék, de [mind]ez a Szovjetunió bolsevik pártjának és a demokratikus országok kárára megy, mert olyan rágalmakat és hazugságokat mondanak országunkra, amelyek az egyenlőtlen viszonyokon alapulnak, amit a SZK(b)P erőltet. Vagyis arra törekszenek, hogy különbséget szítsanak egyes kommunista pártok, és szocialista országok között. Pont ebben rejlik pártunk és Tito elvtárs hősies magatartása, mert a kommunista pártok és a szocialista országok közötti egyenlőségért harcolnak. A Tájékoztató Iroda határozatai a rágalomhadjárat ellenére sem rengették meg pártunk egységét. Tito elvtárs a Népfront III. kongresszusán azt mondta, hogy a képtelen rágalmak időszaka, amely egy éve tart, eltávolította [sora-inkból] az ingadozókat és országunk árulóit, akik – mivel mi a szocializmust építjük – a szocializmus és általában a munkásmozgalom ellenségei lettek. Ha elemezzük ezeknek az ingadozó árulóknak [a jellemét], rájövünk, hogy ezeknek az embereknek semmi közük nem volt Pártunkhoz: járásunkban az 1150 párttagból csak négyen voltak árulók.

Tény azonban, hogy Pártunknak ébernek kell lennie az ingadozók irányába. A mai ideológiai-politikai küzdelemben pártunk nem engedheti, és nem [is] engedi meg ingadozásokat. Egyes településeken pártszervezeteink nem voltak elég éberek: az ilyen liberális hozzáállás oda vezetett, hogy egyesek csoportokat akartak létrehozni. Így például Szép János és Szép Matild Zentáról, valamint Szorcsik János kevi párttag, akik kezdetben a Tájékoztató Iroda határozata ellen nyilatkoztak, és szóban végig a határozat ellen voltak, megpróbálták egyes párttagokat provokálni és Tájékoztató Irodás csoportot szervezni.

Farkas elvtárs ezután rámutatott [arra], hogyha a múltba nézünk, látjuk ennek a három személynek a tevékenységét. Akkor látjuk, hogy Szorcsik János elsősorban 26 holdas kulák volt, aki a megszállás alatt a munkásokat a csendőrökkel kergette a birtokára dolgozni, hogy abban az időben a templomban térdepelt. Amikor belépett

²⁷⁰ Magyarul: „Mi építjük Goli otokot, Goli otok épít bennünket.”

²⁷¹ Butković, Jelena: Goli otok – logor u kojem se lomilo ljude [online]. *Sušačka revija*, 60. sz. <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=60&C=5> E forrás közlése szerint a börtönszigetet 16 400 fogoly járta meg.

a parasztszövetkezetbe és elnöke lett, akkor annak szétverésén munkálkodott. Hogy bátorított egyes kulákokat, mint Kocsis P. Márton, a szövetkezet rombolására. Hogy mint ilyen, kritizálhatta Tito elvtárs munkáját, és olyan híreket terjesztett, hogy a JKP talán letért a [párt]vonalról, amivel zavart keltett a párttagok között. A kevi pártszervezet tanácskozásán Szorcikkal kapcsolatosan még jobban beigazolódott különösen ellenséges hozzáállása a parasztszövetkezethez, amiről legtöbbit a jelen lévő kevi elvtársak mondhatnak.

Ezután Szép Jánosról és Szép Matildról volt szó, akik a megszállás során nem fejtették ki következetességüket a munkás[osztály] iránt [azzal, hogy] szerveztek [volna] valamilyen akciót a Szovjetunió fasiszta támadás elleni harcának segítésére. [Ellenkezőleg], Szép Matild együttműködött a megszállókkal. Ezenkívül Szép Matild szabálytalanul járt el 1947-ben, a gabonafelvásárlás [idején], amikor egyformán terhelte a szegény parasztokat és a középbirtokosokat a gazdag parasztokkal. Még fizikailag is egyformán leszámolt mindenkivel. Most pedig azt mondja, hogy Pártunk letért a kulákok elleni osztályharc vonaláról azért, mert neki megtiltották, hogy továbbra is fizikailag leszámoljon a szegényekkel? Holott mindenki számára ismeretes, hogy tilos volt minden fizikai bántalmazás és pofozás, amit ő [előszertettel] eszközölt. Ezen a példakön látszik, hogy párttagjaink nem voltak kellően éberek. Ezért minden párttagnak kötelessége, hogy elmagyarázza a munkásosztálynak, és az egész munkásnépnek, hogy mi Pártunk célja, valamint hogy a Tájékoztató Iroda határozatának célja szocialista építésünk aláírása. Hogy ezt elégségesen és szabályosan meg tudjuk magyarázni a dolgozó tömegeknek, szükséges, hogy a párttagok bekapcsolódjanak a Népfront [munkájába]. Eddig megtörtént, hogy egyes párttagok nem voltak aktívak a Népfront alapszervezeteiben, ahol aktivizálni kellett volna magukat a Tájékoztató Iroda határozatainak magyarázatán. Volt rá eset, hogy a Népfront szervezetei, de a egyes pártalapszervezetek sem tartottak rendszeresen üléseket, ami károsan hatott a Népfront szervezeteire, de a párttagok ideológiai munkájára is. Hiányosság az is, hogy a néphatalom rendeleteit és más intézkedéseit nem hozzák kellőképpen nyilvánosságra. A Népfront szervezeteinek és a pártalapszervezeteknek napi szinten ismerniük kell a politikai helyzetet, hogy le tudják leplezni a Tájékoztató Iroda ideológiai oldalát.”²⁷²

Jugoszlávia és a Szovjetunió kapcsolatai csak Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követően kezdtek el javulni. A kapcsolatok jelentős javulásához vezetett Hruscsov 1955 májusában Belgrádba tett látogatása, ahol július 2-án aláírták az ún. belgrádi deklarációt: ebben a szovjetek elismerték, hogy a JKP-ellenes sztálini támadás hiba volt. A szovjet–jugoszláv kapcsolatok azonban csak az 1956. június 20-án aláírt moszkvai deklarációt követően rendeződtek közmegegyezésre.

²⁷² TLZ, F. 134 Kommunista Szövetség Járási Pártbizottsága, Zenta. 22. doboz. Az 1949. június 18-án megtartott járási és városi pártértekezlet jegyzőkönyve.

XI. A JUGOSZLÁV GAZDASÁG FEJLŐDÉSE
1947 ÉS 1952 KÖZÖTT: A TERMELŐ PARASZTSZÖVETKEZETEKTŐL
A FÖLDMŰVES-SZÖVETKEZETEKIG

1947 áprilisában a legfelsőbb jugoszláv vezetés javaslatára a szövetségi képviselőház megszavazta a nagyra törő öt éves tervet, aminek 1951-re kellett megvalósulnia.²⁷³ A terv előirányozta az ország gazdasági és műszaki lemaradásnak megszüntetését, gazdasági és véderejének fokozását, a gazdaság szocialista szektorának megerősítését, az új gazdasági viszonyok megszilárdítását, valamint a lakosság általános jólétének emelését.

A kitűzött célok megvalósítása érdekében előlátták az iparosítást és villamosítást, a nehézipar kialakítását, valamint a többi gazdasági ág fejlesztését beleértve a mezőgazdaságot is: korszerű termelési módszerek alkalmazását, új mezőgazdasági kultúrák és minőségesebb állatfajták meghonosítását tűzték ki célul. A parasztokat szakmai segítséggel, valamint munkájukhoz szükséges ipari termékekkel kívánták ellátni.

Az ipari termelést az 1939-es szint ötszörösére, a mezőgazdaságit pedig a másfélszeresére szerették volna emelni.

A terv előlátta a termelékenység növelését, az önköltség csökkentését, a munkásosztály szakképzettségének emelését is. Az öt éves terv a közoktatás, a művelődés és az egészségügy terén is előirányozta az intézményhálózatok kiépítését: e szegmensének sarkalatos pontját az írástudatlanság felszámolása képezte.

Az agrárreformot követően – a szövetségekről szóló általános törvény²⁷⁴ alapján – már 1946-ban megkezdődött a termelő parasztszövetkezetek létrehozása.

1947 végére megszervezte 779 termelő parasztszövetkezet alakult, amelyekhez 40 590 háztartás és 210 986 hektár termőföld tartozott.

A termelő parasztszövetkezetek száma, a hozzájuk tartozó háztartások és termőföld 1945-1950 között Jugoszláviában:²⁷⁵

Év	Szövetkezetek száma	Háztartások száma	Szövetkezeti földtulajdon (ha)
1945	31	-	-
1946	454	25 062	121 518
1947	779	40 590	210 989
1948	1 318	60 156	323 984
1949	6 625	340 739	1 839 979
1950	6 968	418 639	2 226 166

²⁷³ Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947–1951. *Službeni list FNRJ*, 1947. 36. sz.

²⁷⁴ Osnovni zakon o zadrugama. *Službeni glasnik FNRJ*, 1946. 2. sz.

²⁷⁵ Mitrović, Živan szerk.: *Deset godina nove Jugoslavije*. Beograd, 1955, 205.

A Zentai járás gazdaságát a II. világháború előtt és közvetlenül azt követően is alapvetően a mezőgazdaság jellemezte: 1939-ben a munkaképes lakosság 85%-át foglalkoztatta ez az ágazat.²⁷⁶

A járás területét összesen 159 965 katasztrális hold volt, ennek megoszlása: 125 518 katasztrális hold szántóföld, 2533 katasztrális hold gyümölcsös és szőlőültetvény, 16 696 katasztrális hold legelő és rét, 15 218 katasztrális hold egyéb földterület.²⁷⁷

A háborút követően – a kollektivizáció jegyében – Zentán is megalakultak a szövetkezetek: elsőként 1945. május 13-án a zentai Földműves Szövetkezet, majd 1946 és 1953 között öt termelő parasztszövetkezet, két állami mezőgazdasági birtok, valamint a városi mezőgazdasági birtok.²⁷⁸

A gyengén fejlett ipart – amely jellemzően élelmiszeripar volt, és a mezőgazdasági termékek feldolgozásán alapult – 1939-ben a járásban a malmok, illetve Horgoson és környékén a paprikamalmok képviselték. A háborút követően, 1946-ban megkezdte működését a zentai textilgyár, Adán pedig 1947-ben – három fémipari műhely államosításával és összevonásával – az újonnan létesített szerszámgyár és öntöde.²⁷⁹

A városi lakosság, a munkások és a hadsereg élelmiszerellátásának biztosítására, valamint az „üzérkedés és a falusi kapitalista elemek letörése” érdekében a rezsim bevezette a mezőgazdasági termékek kötelező beszolgáltatását. 1948 áprilisára befejeződött az ipar és a kereskedelem államosítása.²⁸⁰

A nagyszabású terv végrehajtásának gépezetébe azonban egy – lényegtelennek nem minősíthető – „porszem” került a Sztálinnal és a Tájékoztató Irodával való 1948-as összetűzést követően: nevezetesen a Szovjetunió és a népi demokratikus/szocialista országok gazdasági segítése elmaradt.

Az USA a II. világháborút követően romokban heverő európai államoknak újjáépítési segélyprogramot nyújtott, amely 1948 tavaszától állt a kedvezményezettek rendelkezésére. A Marshall-terv – meghatározott politikai reformok és némi külső ellenőrzés mellett – elvben elérhető volt valamennyi európai ország számára, azonban a szovjet érdekszférába tartozó államok „nem kívántak” élni ezzel a lehetőséggel. Jugoszláviának – a Keletről érkező gazdasági segítség elapadását követően hosszas tárgyalások eredményeként – sikerült segélyt kieszközölnie a nyugati hatalmaktól, melynek értéke elérte a 231 millió dollárt. Ez lehetővé tette, hogy az ország átvészelve a Szovjetunióval való kapcsolatok megromlásának gazdasági vonzatait. Igaz viszont, hogy az ötéves terv „futamidejét” egy évvel meg kellett hosszabbítani.²⁸¹

Az USA-nak érdeke volt Jugoszlávia támogatása, hiszen abban bíztak, hogy ezzel „rést tudnak ütni a pajzsra”, vagyis hogy a jugoszlávok példája vonzó lesz majd a népi demokráciák számára is.

²⁷⁶ *Vojvodina – novi srezovi i opštine*. Novi Sad, 1956, 285.

²⁷⁷ *Vojvodina...* 289.

²⁷⁸ TLZ, A Zenta Mezőgazdasági-ipari Kombinát szervezési vázlata. Termelő parasztszövetkezetek: SRZ „I. maj”, SRZ „József Attila”, SRZ „Bratstvo”, SRZ „Gornji Breg” és SRZ „8. oktobar”. Állami mezőgazdasági birtokok: PD „Vojvodina”, PD „Lovćenac”.

²⁷⁹ *Vojvodina...* 285–286. A járás területén 1939-ben 17 gabonalom működött napi 44,5 vagonos összkapacitással, valamint 10 paprikalom napi 7 tonnás összkapacitással.

²⁸⁰ Čolaković: i. m. 474–478.

²⁸¹ Uo. 516.

A jugoszláv vezetésnek politikai választ is adnia kellett a Szovjetunióval való szakításra: választási lehetőséget felmutatni a szovjet mintájú központosított bürokrata rendszerrel – „államkapitalizmussal” – szemben, illetve felvázolni a szocializmus építésének a saját körülményekhez igazodó – saját tapasztalatokon alapuló – jugoszláv útját. Ennek eredményeként a JKP egyik vezető ideológusa és gazdasági szakértője, Boris Kidrič²⁸² – aki egyébként az ötéves terv egyik „megálmodója” volt –, valamint Edvard Kardelj²⁸³ és Milovan Đilas²⁸⁴ óvatos javaslatot tettek a szocialista munkásönigazgatás bevezetésére. Az új elméletet a JKP KB egyes tagjai – köztük Tito is – kétkedéssel fogadták.

A szocialista önigazgatás jelmondata a „gyárakat a munkások kezébe” volt, lényege pedig az, hogy a termelők a munkástanácsokon keresztül – melyeknek tagjait közvetlenül választották meg – részt vegyenek a gyárak, vállalatok irányításában. Így a dolgozók azt a – valójában hamis – látszatot érzékelték, hogy saját sorsukról dönthetnek. Hogy nem így volt, és hogy lényegében bohózat az egész, az később már sokak számára világossá vált. Az első munkástanácsot a horvátországi Split melletti Solinban választották meg 1949. december 31-én.

Az elmélet szerint az önigazgatásnak – belátható időn belül – a jugoszláv társadalom minden szegletét ki kellett töltenie. Ennek jegyében 1952-ben meg meghozták a népbizottságokról szóló általános törvényt,²⁸⁵ amely az önigazgatás elemeinek beépítését irányozta elő a néphatalmi szervekbe.

A JKP 1952. november 2-a és 7-e között tartotta meg VI. kongresszusát Zágrábban, melyen az önigazgatás bevezetését a szocialista társadalmi viszonyok építésének döntő mozzanataként értékelték. Az új helyzetben a JKP-nak immáron a munkásosztály „élcsapatává” kellett válnia – ennek szellemében a párt nevét Jugoszláv Kommunista Szövetségre változtatták.

A falu és a mezőgazdaság szocialista átalakításában, a kollektivizálás során a rezsim nem ódzkodott a kényszerítő eszközök alkalmazásától sem, ami miatt a párt tekintélye a parasztság körében jelentősen csorbult.

Szövetségi szinten 1949 júniusában meghozták a földműves-szövetkezetekről szóló általános törvényt.²⁸⁶ A törvény 51. szakasza értelmében az általános mezőgazdasági szövetkezetekbe tömörülnek a termelő parasztok azért, hogy előremozdítsák a mezőgazdasági termelést és más gazdasági tevékenységeket, hogy megszervezzék a termelést a szövetkezeti birtokon, valamint a mezőgazdasági termények értékesítése és az ipari termékek beszerzése céljából.

A termelő parasztszövetkezet feladatkörét a törvény 61. szakasza határozta meg, miszerint „...a termelő parasztszövetkezetben a parasztok társítják termőföldjüket és eszközeiket a közös mezőgazdasági termelés érdekében, amelyet közös munkával valósítanak meg, a díjazás pedig a munkában való részvétel alapján történik”.

²⁸² Kidrič, Boris (1912–1953) szlovén nemzetiségű jugoszláv forradalmár, politikus.

²⁸³ Kardelj, Edvard (1910–1979) szlovén nemzetiségű jugoszláv forradalmár, politikus.

²⁸⁴ Đilas, Milovan (1911–1995) montenegrói nemzetiségű jugoszláv forradalmár, politikus – később az egyik legismertebb jugoszláv disszidens.

²⁸⁵ Opšti zakon o narodnim odborima. *Službeni list FNRJ*, 1952. 22. sz.

²⁸⁶ Osnovni zakon o zemljoradničkim zadrugama. *Službeni list FNRJ*, 1949. 49. sz.

1949 végére országosan 6625 termelőszövetkezetet tartottak nyilván, amelyekhez 340 000 háztartás, és 1 839 000 hektár termőföld tartozott. Ugyanakkor 9060 földműves-szövetkezet létezett 3,5 millió taggal. Erre az időszakra már jelentős ellentmondások támadtak a szövetkezetek gyors ütemű alakítása és a mezőgazdaság hiányos anyagi alapjai között. Ezért a JKP 1950 elején – új irányvonalat véve, tekintettel a súlyos gazdasági állapotokra – elhatározta, hogy a termelőszövetkezetek megszervezését lassítani kell, a súlypontot a már meglévők megerősítésére kell helyezni.²⁸⁷

Az új irány jegyében 1951-től megkezdték a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatásának fokozatos megszüntetését, amit véglegesen 1952-ben számoltak fel.

A JKP KB 1951 novemberében a falu szocialista átalakításának útjairól szóló utasításában előlátta az általános típusú földműves-szövetkezetek megszilárdítását, valamint a munka szerinti díjazásban a természetben való kifizetésről a készpénzfizetésre történő áttérésért.

Az 1953 márciusában a termelő parasztszövetkezetek vagyoni viszonyáról és átszervezéséről kiadott rendelet²⁸⁸ a JKSZ azon törekvését fejezte ki, hogy a falu szocialista átalakítását mielőbb elfogadhatóan rendezze. A rendelet jelentősebb kitételei:

- ▶ a termelő parasztszövetkezeteket a földművesek önállóan alakítják, a tagok közötti vagyoni és egyéb viszonyokat a szövetkezet alapszabálya és a megkötött szerződések szabályozzák,
- ▶ a szövetkezet alapszabálya – amelyet önállóan hoznak meg – rögzíti az igazgatási szervek formáit, a tagok jogait és feladatait, a munkaszervezést és az ügyvitel módját,
- ▶ szerződéssel határozzák meg a föld, az épületek és a munkaeszközök bevitelét, valamint az ebből eredő vagyoni viszonyokat,
- ▶ a földművesek szabadon léphettek be a termelő parasztszövetkezetbe, és szabadon távozhattak onnan a rendelet által meghatározott határidőben. A termelő parasztszövetkezet tagja kiléphetett a szövetkezetből abban az évben, amikor az alapszabályban előírt vagy a szerződésben megszabott határidő letelt. Amennyiben nem volt kijelölve határidő, akkor jogában állt kilépni három évvel a belépés után, nem számítva azt az évet, amelyben belépett a szövetkezetbe – ha nem lépett ki abban az évben, amikor a kilépési határidő letelt, ez a határidő további három évre meghosszabbodott. A kilépési szándékot legkésőbb július 1-jéig hivatalosan jelezni kellett, a kilépés valósan október 1-jétől történhetett meg. 1953-ban lehetőség volt a soron kívüli kilépésre is,
- ▶ kilépés esetén a termelő parasztszövetkezetnek vissza kellett adnia a kilépő tagnak a szövetkezetbe bevitt földet, esetleg szóba jöhetett ugyanolyan értékű másik föld is,

²⁸⁷ Čolaković: i. m. 510–512.

²⁸⁸ Uredba o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga. *Službeni list FNRJ*, 1953. 14. sz.

- ▶ a termelő parasztszövetkezet megszűnik, ha egyesítik a meglévő földműves-szövetkezettel, átszervezik másféle szövetkezetté vagy pedig felszámolják: ilyen esetben vagyonát – ami a szövetkezet tagjainak bevitt föld, épület és felszerelés visszajuttatását követően maradt – a meglévő földműves-szövetkezetnek engedik át.

A rendelet egyes problémás, aktuális kérdéseit a vajdasági magyarság napilapja már 1953. május 31-én így boncolgatta:

„A szövetkezetek átszervezése és a szerződések megkötése minden nagyobb akadály nélkül folyik. Itt-ott azonban felmerülnek egyes kérdések, amelyek részben hátráltatják ezt a munkát.

A társadalombiztosító intézetek eddigi álláspontja például kihat a szociális kérdések megoldására. A szövetkezetek nem köthetnek szerződést a társadalombiztosító intézetekkel olyan juttatásokra, amelyeket a közgyűléseken leszögeztek.

A szövetkezetek leginkább orvosi segély és némi juttatást irányoznak elő sérülés alkalmával. De van olyan szövetkezet – nem is egy – főleg az óbecsei járásban, amely részben biztosítaná az öregségi nyugdíjat, a gyermekpótlékot, és egyéb juttatásokat is. A Társadalombiztosító Intézet útján bonyolíthatnák le mindezt, ha az intézetnek volna erre vonatkozó utasítása. Ezért minél előbb kellene egy ilyen utasítást készíteni, hogy minden társadalombiztosító intézet segítséget nyújtson ezen a téren a szövetkezeteknek.

Ügyszólván már mindenfelé működnek a vagoni viszonyt rendező bizottságok. Ezeknek a bizottságoknak is néha igen bonyolult kérdéseket kell megoldaniuk, mégpedig olyanokat, amelyek nincsenek benne az utasításban. Például mi legyen azokkal a kilépő tagokkal, akik betegek, öregek, és nem dolgoztak a szövetkezetben, részben szociális alapot, részben pedig földjáraadékot kaptak. Viseljék-e ezek is az adósságot, ha ki akarnak lépni?

Tudomásunk szerint a napokban megjelenő szerbiai szövetkezeti utasítás ezt a kérdést is rendezi.

Nagy vita folyik még a földnélküliek házi majorsága körül. Mind az óbecsei, mind pedig a topolyai járásban vannak szövetkezetek, amelyek nagy földterületeket juttatnak a földnélkülieknek házi majorság címén. A péterrévei Jedinstvo szövetkezetben egy család egy-két holdnyi házi majorságot élvez.

Az utóbbi időben nemcsak egyes földes tagoknál, hanem a földnélkülieknél is néhol azt tapasztalni, hogy a házi majorságot akarják berendezni piaci termelésre, a szövetkezettől pedig természetben számítják felvenni munkájuk értékét. Ez az irányzat helytelen.

A földbérlettel is sokat foglalkoznak a földnélküliek a vitákon a szerződéskötés alkalmával, s a legtöbb szövetkezetben olyan álláspontra helyezkedtek, hogy a házi majorságért olyan bérletet fizessenek, mint a szövetkezet fizet a földeseknek. Ilyen megegyezés esetén a szövetkezet az adó, és az akkumuláció összegét is – a házi majorság földje után – a földdel együtt átadja a illető szövetkezeti tagnak.

Egy példa. Tegyük fel, hogy egy hold föld után a szövetkezet a földes tagjának 4 000²⁸⁹ dinár földbérletet fizet, s a szövetkezet fizeti az adót. Mondjuk, egy holdra az adó 4 000 dinár. Ha a földnélküli földet bérelne bármely magánparaszttól a faluban és vállalná az adót is, 8 000 dinár földbérletet fizetne. De mivel a szövetkezetben 4 000 dinár a földbérlet – ő is ennyit fizet – így a földnélküli tag a házi majorsággal együtt – ha 1 hold – a 4 000 dinárt is megkapja.

Ezzel a megállapítással azonban nem akarunk semmilyen szövetkezetet befolyásolni, hogy így vagy úgy rendezzék a viszonyt a földnélküliekkel, vagy a földesekkel, ez csak egy megállapítás, amely elgondolkodtató.

A földbérletet leginkább természetben, de van olyan szövetkezet, amelyben pénzben fizetik. Az óbecsei Bečejacban egy hold földbérlete 3 500 dinár, a Bačka szövetkezetben pedig 3 900 dinár azzal, hogy a szövetkezet fizeti az adót.

Egyes szövetkezetekben, mint például a topolyai Dózsa Györgyben, a tagok belátták, hogy a házi majorságoknak, illetve a kint hagyott földnek a megmunkálására nem érdemes lovat tartani, ezért úgy határoztak, hogy a tehén és más jószágok etetésére, közös megegyezéssel, herével vetik be a házi majorságok egy részét, mégpedig úgy, hogy ezt a herét egy tagban vetik, és minden tag megkapja megillető részét.

Viszont vannak szövetkezetek, amelyekben a tagok már eddig is több lovat vásároltak, noha a lótartás megemésztí azt a kis gazdaságot.²⁹⁰

A Zentai járás szövetkezeteinek helyzetéről 1954 áprilisában – egy évvel a rendelet megjelenését követően – a következőket nyilatkozták az illetékesek rámutatva a rendelet értelmében lezajlott folyamatokra:

„A szövetkezetek zentai járási szövetségének évi közgyűlésén Molnár G. József, a szövetség elnöke és Živan Cvejić, igazgató beszámolójában a szövetség és a szövetkezetek tavalyi munkájával és a mezőgazdaság időszerű kérdéseivel foglalkozott.

Elmondták, hogy a járási szövetség tavaly is segített a szövetkezeteknek több időszerű kérdés megoldásában. Különösen segített az átszervezésben, a mezőgazdasági gépek, tenyésztések beszerzésében és a termékek értékesítésében. A járásban tíz földműves- és 25 termelő szövetkezet működött, 11 termelő szövetkezetet átszerveztek, 11-et felszámoltak, három szövetkezetből pedig csak néhány tag lépett ki.

A szövetkezetek felszámolásának többféle oka volt. A 8 és fél ezer szövetkezeti tag közül csak 3755 volt munkaképes. A tagok 56 százaléka tehát nem dolgozott. A nem dolgozó tagok jórészt szociális segílyt kaptak a szövetkezettől. Átszervezéskor ezek kiléptek, magukkal vitték földjüket és felszerelésüket.

A járás termelőszövetkezeteinek jelenleg 14 000 hold földjük van. A szövetkezeteknek az utóbbi időben teremtett vagyona több mint 200 millió dinár. Az átszervezett szövetkezetek életképesek, és jóval komolyabban gazdálkodnak, mint azelőtt.

A beszámoló foglalkozott a földműves-szövetkezetek helyzetével és az időszerű kérdéseikkel is. Megemlítette, hogy ezeknek eddigi munkája nem felel meg a szocialista

²⁸⁹ A hivatalos árfolyam szerint 1953-ban 1 USA-dollár 300 jugoszláv dinárt ért.

²⁹⁰ A földbérlet, az öregségi nyugdíj, meg a házi majorság. Az átszervezés némely kérdéséről. *Magyar Szó*, X. évf. 1953. május 31. 148. (2637.) sz. 1.

mezőgazdaság, és a tagok követelményeinek. Főleg kereskedelemmel foglalkoztak, keveset törődtek a mezőgazdaság fejlesztésével. A szövetkezetek kereskedelmi forgalma tavaly 463 millió, az iparé 114 millió, a mezőgazdaságé pedig csak 5,5 millió dinár volt.

Tavaly a tíz földműves szövetkezet közül 9 jövedelemmel, egy pedig veszteséggel dolgozott. [...] Ez a falu szocialista átalakulásának egyik időszerű kérdése, s foglalkozniuk kell vele a szövetkezeteknek is, de a tömegszervezeteknek is. Az átszervezett földműves-szövetkezetekben a tagoknak kell meghatározniuk szövetkezetük további fejlődését.”²⁹¹

A kötelező beszolgáltatás időszakában alkalmazott módszerekkel – börtönbüntetéssel, vagyonelkobzással – a rezsimnek sikerült döntő eredményeket elérni a mezőgazdaság átalakításának frontján: végérvényesen megroppantotta a kuláknak minősített parasztság gerincét. A kommunista hatalom azonban még így is tartott a parasztság gazdasági erejétől, és esetleges befolyásától a társadalom más rétegeire. Ezért a pártberkekben döntés született, hogy jelentősen – 20 hektárról 10-re – korlátozzák a magánkézben lévő mezőgazdasági földterület maximumát azért, hogy „csökkentsék a falusi kulák elemek gyarapodásának lehetőségét”.

A szövetségi képviselőház 1953 májusában meghozta a nemzeti vagyon mezőgazdasági földalapjáról és a mezőgazdasági szervezetek földhöz juttatásáról szóló törvényt.²⁹² A törvény jelentősebb kitételei:

- ▶ létrejött a népi vagyon mezőgazdasági földalapja, amelybe belekerült az általános népi vagyon tulajdonát képező minden mezőgazdasági földterület;
- ▶ a földművesmaximumot 10 hektár termőföldben szabták meg – ezen a mennyiségen felül eső földterületek a földalapba kerültek;
- ▶ családi szövetkezetek esetében a földmaximum 15 hektár lehetett;
- ▶ akiknek a földje a földalapba került, jogosultak voltak a föld értékének megtérítésére: hektáronként – a föld minőségétől függően – a térítmény összege 30 000 dinártól 100 000-ig terjedhetett, amit 20 év alatt – kamatmentesen, a kibocsátott kötvények alapján – kívántak kifizetni a szövetségi költségvetésből;
- ▶ a mezőgazdasági földalap földjeit a mezőgazdasági szervezetek – földműves-szövetkezetek, mezőgazdasági birtokok, egyéb mezőgazdasággal foglalkozó gazdasági szervezetek és intézmények – kaphatták tartós használatra, mezőgazdasági célokra – a kapott földet kötelesek voltak jó gazdálkodóként, ésszerűen felhasználni;
- ▶ csak olyan szövetkezetek kaphattak a földalapról földet, amelyek irányítását a termelésben résztvevők végezték, amelyekben a termelés

²⁹¹ A tagok döntsenek az átszervezett földműves szövetkezetek további fejlődéséről. *Magyar Szó*, XI. évf. 1954. április 13. 99. (2947.) szám. 3.

²⁹² Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama. *Službeni list FNRJ*, 1953. 22. sz.

jövedelmét illetmény szabályzat szerint csak azok között osztották szét, akik a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos munkában részt vettek, valamint ügyvitelükben alkalmazták a mezőgazdasági birtokokra érvényes előírásokat – ha a földműves-szövetkezet megszűnt, a tulajdonában lévő föld visszakerült a földalapba;

- ▶ a mezőgazdasági földalapba kerülő földet népi vagyonként telekkönyvezték, de bejegyezték a mezőgazdasági szervezetek használati jogát is;
- ▶ a földművesmaximum meghatározását, illetve a maximumon felül eső földterület földalapba vételét a földalap öttagú járási bizottsága végezte;
- ▶ a földalapba nem került be olyan földterület, amelyen épület volt – kivételt képeztek a mezőgazdasági épületek.

A lakosság körében „felvásárlási” vagy „megváltási” néven ismertté vált törvény életbe lépését követően hamarosan már a jogszabállyal kapcsolatosan felmerülő időszerű gyakorlati kérdésekről tárgyaltak vajdasági szinten:

„Hogyan hajtsák végre a kötelező földmegváltásról szóló törvényt – erről folyt tegnap a vita a tartományi képviselőház Végrehajtó Tanácsának épületében, Újvidéken. A tartományi Szövetkezeti Szövetség és a vajdasági földmegváltási tanács hívta össze ezt az értekezletet: a járási szövetkezeti szövetségek igazgatóit és a járási földmegváltási bizottságok elnökeit – [a]kik különben a járási népbíróságok bírái. Az ülésen Đura Jovanović, a tartományi Szövetkezeti Szövetség elnöke elnökölt. Részt vett az ülésen Stevan Doronjski, a tartományi Végrehajtó Tanács elnöke és a vajdasági földmegváltási tanács tagja, és mások.

A vita nagyjából három kérdés körül forgott.

Az első: hogyan dolgozzanak a járási bizottságok és apparátusuk.

Majd: milyen tapasztalatokkal rendelkeznek eddigi munkájuk során a földmegváltási bizottságok.

És végül: néhány elvet szögeztek le a tegnap délelőtti megbeszélés a felmerült vitás kérdésekben.

A legfontosabb dolog a gyorsaság ebben az egész ügyben. Itt az aratás, azon kívül a szövetkezetek átszervezése. Mindkét dolog szorosan összefügg az új maximum-törvény végrehajtásával. Halasztani egyiket sem lehet. Annál kevésbé, mert a törvény végrehajtása szóbeli tárgyalások útján is történik, melyeknek határozatát megfellebbezheti a fél. Mindez talán – mondanunk sem kell – adatok, okmányok, a való[s] helyzet kivizsgálása alapján folyik, ami szintén sok időbe kerül.

Ezért is szögezte le az ülés a megváltási bizottságok összetételének fontosságát. Azt, hogy olyan embereket válasszanak bele – bírókat, agronómusokat, gazdasági és politikai vezetőket – akik értik a törvényeket és gyakorlottak az ügyvitelben is.

Munkájuk megkönnyítése céljából albizottságok is létesülnek majd a falvakban, vagy ha kevesebb az érintett fél, több faluban egy. Ezek az albizottságok teszik közhírré a törvény alá eső birtokosok jelentkezését, szedik össze az adatokat, vizsgálják ki a való[s] helyzetet, és juttatják el mindezt a járási megváltási bizottsághoz. Az albizottságokba különben is olyanokat választanak, akik jó ismerik a határt.

A bizottság tagjait erre az időre felszabadítják minden más kötelezettség alól.

A bizottság ügyviteli apparátusába szintén szakembereket választanak, akik jártasak a jogi és az ügyviteli kérdésekben egyaránt.

A törvény – szögezték le a megbeszélésen – meglehetősen világosan szól arról, hogy mit is kell tenniük ezeknek a bizottságoknak.

Elhangzott egy javaslat, hogy szabadítsák fel a bizottságot attól a feladattól, hogy javaslatot tegyen a járási népbizottságoknak a megváltott föld további sorsa felől. Ezt úgyszólamint megvitatja majd a járási népbizottság, viszont ezzel bizonyos mértékben egyszerűbbé válna a földmegváltási bizottság munkája.

A megváltási bizottság feladata, hogy a törvényben leírt elvek alapján realizálja, megvalósítsa a földalapot.

A szabadkai megváltási bizottság elnöke elmondta, hogy a munkát megkezdték. Kifüggesztették a falragaszokat és folyik az illetékesek nyilvántartásba foglalása.

A felmerült kérdésekkel kapcsolatban az értekezlet a következőket szögezte le: Vajdaságban előreláthatólag nem lesz tíz hektárnál nagyobb a maximum.

Visszont számos gyakorlati kérdést kell majd megoldani a bizottságnak. A szabadkaiak vetették fel: mi lesz abban az esetben, amikor eladott földről van szó, ugyanakkor az eladást nem hagyta jóvá a népbizottság, a vásárló azonban kifizette és használja a földet?

A megváltási bizottság – állapították meg – elvben nem vesz, nem vehet tudomást az ilyen, jóvá nem hagyott földvásárlásról. Ha valakinek tizenöt hektár földje volt, tekintet nélkül arra, hogy ő közben suttymódon eladott két hektárt, a tizenöt hektárból vásárolják fel tőle a tíz hektáron felüli mennyiséget. Illetve öt hektár esik a törvény alá. És nem három, noha eladta a két hektárt.

Ugyanakkor azonban igazságtalan lenne a vásárlóval szemben, hogyha másként is meg lehet oldani a dolgot, [ha] éppen azt a földrészt kebeleznék be a bizottság, amelyet megvásároltak. Különösen, ha egy-két hold megvásárlásáról van szó, aminek az árát úgy kuporgatta össze például a szabadkai gyári munkás, vagy más.

A fenti példánk esetében tehát nem tíz hektárra maradnak az eladónak, hanem nyolc – ha két hektárt adott el jóváhagyás nélkül.

Előfordulhat olyan eset is, hogy a föld egy néven van, azonban még jóval a törvény megjelenése előtt két háztartásra vált a család valamely okból. Külön művelik a földet, nem osztozkodnak a jövedelmen, külön fizetik az adót.

Ennek ellentéte, ha mondjuk, szét van íratva a föld még régebből, de együtt munkálják, vagy együtt élvezik a föld jövedelmét.

Mindkét esetben úgyszólamint dönthet a bizottság a lefolytatott tárgyalások és bizonyító eljárás alapján, hogy nem a könyveket, hanem a való[s] helyzetet veszi figyelembe, és az első esetben pedig csak egy maximumot hagy.

Ez, a való[s] helyzet előtérbe helyezése vonatkozhat a tagosított földekre is, ahol még nem vezették át a könyveken.

Felmerült a kérdés, mi történik az olyan esetben, amikor valahogyan két maximum van a családban. A fia és az apa is földműves, és osztják a jövedelmet. Itt nyilván arról van szó, hogy az illetők akkoriban játszották ki valamiféleképpen a földreformról szóló törvényt. A bizottság ebben az esetben úgy intézze dolgát – szögezte le a megbeszélés

– hogy ne játsszák ki a törvényt most. S csak egy maximumot, azaz tíz hektárt hagyjon a jelenlegi két maximumból.

Az ülés a továbbiakban a földalap további sorsáról tárgyal[t]. Arról, hogyan állítsák majd minél előbb és minél eredményesebben a mezőgazdaság fejlesztésének szolgálatába.”²⁹³

A termelő parasztszövetkezetek száma, a hozzájuk tartozó háztartások és termőföld 1951 és 1953 között Jugoszláviában:²⁹⁴

Év	Szövetkezetek száma	Háztartások száma	Szövetkezeti tagok száma (fő) ²⁹⁵	Szövetkezeti földtulajdon (ha)
1951	6 804	397 612	1 904 442	2 074 049
1952	4 225	316 887	1 504 874	1 664 912
1953	1 165	62 206	193 639	329 013

Az általános földműves-szövetkezetek száma, a tagság és a szövetkezeti földtulajdon alakulása 1952–1953-ban Jugoszláviában:²⁹⁶

Év	Szövetkezetek száma	Szövetkezeti tagok (fő)	Szövetkezeti földtulajdon (ha)
1952	6 973	3 242 819	68 305
1953	6 538	2 035 259	144 974

A szövetkezeti tagok számának csökkenése a két év között azért ilyen nagyarányú, mert a hatályos jogszabályok értelmében lehetséges volt a kilépés a szövetkezetekből. A szövetkezeti földtulajdon látványos növekedése onnét ered, hogy a megszabott új földmaximum – 10 hektár – fölé eső termőföld felvásárlását követően a földalapból ezek a szövetkezetek is részesültek.

A Zentai járás területén 1954-ben 7 állami mezőgazdasági birtok, 15 termelő parasztszövetkezet és 4 földműves-szövetkezet gazdálkodott: a szocialista szektor ezen mezőgazdasági szervezetei összesen 48 997 kat. hold területet – a járás megművelhető földterületének 31%-át – birtokolták és művelték.²⁹⁷

²⁹³ Hol és hogyan határozzák meg az új maximumot? Értekezlet a tartományi Szövetkezeti Szövetségben. *Magyar Szó*, X. évf. 1953. június 4. 152. (2641.) sz. 3.

²⁹⁴ Mitrović, Živan szerk.: *Deset godina nove Jugoslavije*. Beograd, 1955, 206.

²⁹⁵ Mint szövetkezeti tagok csak azok lettek számba véve, akiknek szavazati joguk volt a szövetkezeti gyűléseken.

²⁹⁶ Mitrović: i. m. 207.

²⁹⁷ Vojvodina... 290.

XII. A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ 1945 ÉS 1955 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN
JUGOSZLÁVIÁBAN LEZAJLOTT LEGFONTOSABB POLITIKAI, GAZDASÁGI
ÉS TÁRSADALMI ESEMÉNYEK KRONOLÓGIÁJA

1945

- Június 9.** Az AVNOJ Elnöksége elfogadta a vagyonelkobzásról és a vagyonelkobzás végrehajtásáról szóló törvényt (Zakon o konfiskaciji i o izvršenju konfiskacije).
- Augusztus 5–7.** Megtartották a Népfront alakuló kongresszusát.
- Augusztus 7–10.** Az AVNOJ megtartotta III., egyben utolsó ülését, melyen a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Ideiglenes Nemzetgyűlésévé nyilvánította magát.
- Augusztus 11.** Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elfogadta a választói névjegyzékekről szóló törvényt (Zakon o biračkim spiskovima).
- Augusztus 23.** Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elfogadta az agrárreformról és a telepítésről szóló törvényt (Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji).
- Szeptember 20.** A horvát katolikus egyház nyilvánosságra hozta az ún. pásztorlevelet.
- November 11.** Alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartottak Jugoszlávia-szerte.
- November 29.** Az újonnan megalakult alkotmányozó nemzetgyűlés elfogadta a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság (Federativna Narodna Republika Jugoslavija) kikiáltásáról szóló deklarációt.
- December 22.** Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai elismerték az új Jugoszláviát.

1946

- Január 31.** A jugoszláv alkotmányozó nemzetgyűlés elfogadta az ország új – szovjet típusú – alkotmányát (Ustav FNRJ).
- Február 7.** A szövetségi képviselőház elfogadta a szövetségi kormány gazdasági felhatalmazásairól szóló törvényt (Zakon o ovlašćenju Vladi FNRJ za donošenje uredaba po pitanju narodne privrede), amely gazdasági téren is a fokozott központi irányítást tette lehetővé.
- Március 13.** A boszniai Višegrad környékén az OZNA emberei elfogták Dragoljub Draža Mihailović tábornokot, a királpárti Jugoszláv Honi Hadsereg parancsnokát.
- Április 1.** Megkezdődött a brčko–banovići vasútvonal építése.
- Április 4.** A szövetségi képviselőház elfogadta az általános állami ellenőrzésről szóló törvényt (Zakon o opštoj državnoj kontroli),

amely az állami szervek és a nekik alárendelt intézmények és vállalatok ellenőrzését tette lehetővé.

- Április 18.** Az Egyesült Államok és a jugoszláv kormány felvették a hivatalos diplomáciai kapcsolatokat.
- Április 29.** A jugoszláv szövetségi kormány meghozta a gabonafélék felvásárlására vonatkozó rendeletet (Uredba o otkupu žitarica u ekonomskoj 1946–1947 godini), amely az 1946–47-es gazdasági évre vonatkozott.
- Június 3.** A szövetségi képviselőház elfogadta az általános állami gazdasági tervről és az állami tervhivatalokról szóló törvényt (Zakon o opštedržavnom privrednom planu i državnim organima za planiranje).
- Június 8.** Aláírták a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti gazdasági együttműködési szerződést.
- Június 10.** Megkezdődik Draža Mihailović büntetőpere, aminek végén a tábornokot halálra ítélték, és 1946. július 17-én kivégezték.
- Július 9.** Belgrádban aláírták a jugoszláv–albán barátsági szerződést.
- Szeptember 9.** Letartóztatták Alojzije Stepinac bíborost, akit az 1946 októberében lefolytatott perben árulás és háborús bűncselekmények vádjával 16 év szabadságvesztésre ítélték.
- December 5.** A szövetségi képviselőház elfogadta a gazdasági magánvállalatok államosításáról szóló törvényt (Zakon o nacionalizaciji privrednih preduzeća).

1947

- Február 10.** Párizsban aláírták a békeszerződést: Jugoszlávia Olaszországtól megkapta az Isztriai-félsziget nagyobb részét, Rijekát és Zadart, valamint Cres, Lošinj, Lastovo és Palagruža szigeteket. Trieszt Szabad Területet két zónára osztották.
- Március 9.** Jugoszlávia gabonasegélyért folyamodott az USA-hoz.
- Március 28.** Aleksandar Ranković szövetségi belügyminiszter parlamenti felszólalásában azzal vádolta meg a nyugati szövetségeseket, hogy olyan háborús bűnösöket rejtegetnek, akik tetteiket Jugoszláviában követték el.
- Április 1.** Megkezdődött a Šamac–Szarajevó vasútvonal építése, amelyet 1947. november 16-án adtak át a forgalomnak.
- Április 27.** A szövetségi képviselőház elfogadta az ötéves tervről szóló törvényt (Zakon o petogodišnjem planu razvitka privrede FNRJ u godinama 1947–1951), amelyet 1947 és 1951 között kívántak megvalósítani.
- Május 23.** Az ENSZ azzal vádolta meg Jugoszláviát, Albániát és Bulgáriát, hogy beavatkoznak a görögországi polgárháborúba.
- Július 12.** Tárgyalások Párizsban a Marshall-terv kapcsán: a szovjet

érdekszféra országai – köztük Jugoszlávia is – elutasították az ajánlatot.

Augusztus 1. Tito és Dimitrov bledi tárgyalása a jugoszláv–bolgár föderációról: Jugoszlávia lemond a bolgár háborús kártérítésről.

Szeptember 15. Életbe lépett a jugoszláv–olasz békeszerződés.

Szeptember 22–27. Wrocławban megtartják a Tájékoztató Iroda alakuló értekezletét: a szervezet székhelyéül Belgrádot jelölték ki. A szervezet hivatalosan október 5-én Varsóban jött létre.

November 27. Aláírták a jugoszláv–bolgár barátsági szerződést.

1948

Január 8. Jugoszláv küldöttség utazott Moszkvába, ahol a jugoszláv–albán kapcsolatokról és a Jugoszláviába irányuló szovjet fegyverszállításról tárgyaltak.

Március 1. A JKP KB Politikai Bizottsága arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Bulgáriával tervezett föderáció káros lehet a további jugoszláv fejlődésre, illetve hogy a Szovjetunióval kötött gazdasági együttműködési szerződés hátrányos az országra nézve.

Március 18–19. A szovjet katonai és polgári tanácsadók elhagyták Jugoszláviát.

Március 27. Sztálin levélben bírálta a JKP-t és annak vezetését.

Április 11. Megkezdődött Új-Belgrád építése.

Április 13. A JKP KB levele Sztálinhoz, amelyben elvetik a március 27-ei levélben felvetett vádak.

Április 28. A szövetségi népképviselőház megszavazta a magánkézben lévő gazdasági vállalatok államosításáról szóló törvény kiegészítését, amely lehetővé tette a helyi jelentőségű vállalatok és a kiskereskedelem államosítását.

Május 4. Az SZK(b)P újabb levele a jugoszláv pártvezetőséghez: a vádak kibővítése elvitatja az ország partizánhadsereg által történt felszabadításának tényét, illetve azt állítják, hogy a JKP-t a Vörös Hadsereg segítette hatalomra.

Május 6. Leváltották Sreten Žujović és Andrija Hebrang minisztereket, másnap pedig – a Tájékoztató Irodával való együttműködés vádjával – letartóztatták őket.

Május 17. A JKP KB levélben értesítette Sztálint: nem egyeznek bele abba, hogy a nézetkülönbségeket a Tájékoztató Iroda tanácskozásán rendezzék.

Május 22. Szuszlov levelet intézett Titóhoz, amelyben meghívta a Tájékoztató Iroda bukaresti tanácskozására. Tito elutasította a meghívást.

Június 20–22. A Tájékoztató Iroda bukaresti tanácskozásán elfogadták a Jugoszláviát elítélő határozatot, amit június 28-án hoztak nyilvánosságra.

- Július 1.** Albánia megszakította kapcsolatait Jugoszláviával.
- Július 21–28.** Belgrádban megtartották a JKP V. kongresszusát, amelyen elvetették a Tájékoztató Iroda határozatát.
- Augusztus 11.** Versecnél – illegális határátlépés közben – a jugoszláv határőrség lelőtte Arso Jovanović tábornokot, a Jugoszláv Hadsereg vezérkari főnökét. Jovanović tábornok azok közé tartozott, akik támogatták a Tájékoztató Iroda határozatát.
- Augusztus 18.** Belgrádban aláírták a dunai hajózást szabályozó Dunai konvenciót.
- November 26.** A Horvát Kommunista Párt kongresszusán Tito kijelentette, hogy a Szovjetunió által foganatosított gazdasági embargó miatt felül kell vizsgálni az öt éves terv határidejét.
- December.** Jugoszlávia és Nagy-Britannia 120 millió dollár értékű kereskedelmi szerződést írt alá azt követően, hogy a jugoszláv fél beleegyezett abba, hogy 18 millió dollár kártérítést fizet a brit tulajdonosoknak vállalataik államosításáért.

1949

- Január.** A JKP KB megtartotta II. plénumát, melyen döntöttek a mezőgazdaság állami szektorának megerősítéséről.
- Május 25.** Jugoszláviában, a belgrádi Galenika gyógyszergyárban, megkezdtek – negyedikként a világon – a penicillin gyártását.
- Július 9.** Az első politikai elítéltek megérkeztek Goli otokra.
- Július 10.** Jugoszlávia lezárta határait Görögország irányában.
- Augusztus 8.** A szovjet kormány nyilvános bejelentése szerint Jugoszlávia a Szovjetunió ellensége.
- Augusztus.** Szovjet csapatmozdulatok Jugoszlávia határain. Szerbia területén a jugoszláv hadsereg hadgyakorlatokat végez, Vajdaságból az ország más részeibe szállítják az élelmiszer-tartalekokat.
- Szeptember 24.** Magyarországon – többek között azzal a váddal is, hogy Jugoszlávia számára kémkedett – koncepciós perben halálra ítélték Rajk László volt magyar bel- és külügyminisztert.
- Szeptember 28.** A Szovjetunió egyoldalúan felmondta a Jugoszláviával kötött barátsági és együttműködési szerződést, amit az elkövetkező napokban a szovjet érdekszférába tartozó többi ország is megtett.
- Október 20.** Csehszlovákiával szemben két éves mandátummal Jugoszláviát választották meg az ENSZ Biztonsági Tanács nem állandó tagjává.
- November 29.** A Tájékoztató Iroda budapesti tanácskozásán elfogadták a második, Jugoszlávia-ellenes *A JKP a kémek és gyilkosok kezében* című határozatát.
- December 23.** A jugoszláv szövetségi kormány nyilvánosságra hozta a munkástanácsok megalakítására és tevékenysége vonatkozó utasítást.

December 31. A Split (Horvátország) melletti Solinban, a Prvoborac Cementgyárban megalakult az ország első munkástanácsa.

1950

- Március 26.** Jugoszláviában szövetségi parlamenti választásokat tartottak: a Népfront a szavazatok 93%-át szerezte meg.
- Április 24.** Az új összetételű szövetségi képviselőház ismételten Titót választotta meg a szövetségi kormány miniszterelnökévé.
- Május 6.** Parasztok éhséglázadása a boszniai Cazin és Velika Kladuša környékén. A nagy országos aszály, a koreai háború kapcsán fellépő drágulás a világpiacon és a szocialista blokk gazdasági blokádja Jugoszlávia-szerte élelmiszerhiányt okozott.
- Június 27.** A szövetségi képviselőház elfogadta az állami gazdasági vállalatok és felsőbb gazdasági társulások munkásigazgatásáról szóló alaptörvényt (Osnovni zakon o upavljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva), amely törvényes alapokra helyezte a munkásönigazgatást.
- Június 28.** Átadták a forgalomnak a Belgrád–Zágráb ún. Testvériség-egység autótutat.
- November 1.** A szövetségi kormány döntése alapján megszüntették a párt- és állami vezetők kiemelt élelmiszer- és lakhatási kedvezményeit.
- November 11.** A jugoszláv kormány – az október során lejátszódott határincidensekre hivatkozva – kiutasította Albánia diplomáciai képviselőit.
- November 24.** A jugoszláv kormány bejelentette, hogy elfogadja az USA által a Jugoszláv Hadsereg számára rendelkezésre bocsátott élelmiszer-szállítmányokat.
- December 29.** Az USA kongresszusa – Truman elnök javaslatára – 38 millió USA-dollár értékű segílyt hagyott jóvá Jugoszlávia számára.
- December** Az ötéves terv végrehajtását egy évvel meghosszabbították.

1951

- Február 1.** Az önigazgatás jegyében megszüntették a szövetségi és köztársasági tervhivatalokat.
- Április 6.** A decentralizáció jegyében átalakították a jugoszláv szövetségi kormányt.
- Április** Jugoszlávia fegyvert és hadfelszerelést kér az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól.
- Május** Felfüggesztik a hús, a tej, a burgonya, a bab kötelező beszállítását. Az év folyamán az USA 520 000 tonna élelmiszert szállít Jugoszláviába.

- Június 3.** A JKP KB IV. plenumán Ranković belügyminiszter bírálta az UDB munkáját: 1949-ben a letartóztatások 47 %-a törvénytelen volt.
- Július 10.** Párizsban Koča Popović tábornok, a Jugoszláv Hadsereg vezérkari főnöke tárgyalta Eisenhower tábornokkal, a NATO főparancsnokával.
- Július 16.** A jugoszláv kormány tárgyalásokat kezdett a nyugati hatalmak képviselőivel a Jugoszláviának nyújtandó gazdasági segítségről. A tárgyalások eredményeként az év végéig 50 millió USA-dollárt hagytak jóvá, az elkövetkező 3 évre pedig további 492 millió USA-dollárt.
- Szeptember 12.** Jugoszlávia hivatalos panasszal fordult az ENSZ-hez az országhatárain megszorodott incidensek miatt.
- November 14.** Belgrádban Jugoszlávia és az USA aláírta a katonai segítségnyújtási egyezményt.
- November.** A JKP KB nyilvánosságra hozta a falu és a mezőgazdaság szocialista átalakítására vonatkozó utasítását.
- December 12.** Stepinac bíborost – öt év börtön után – házi őrizetbe helyezték.
- December 22.** A jugoszláv haderő felvette a Jugoszláv Néphadsereg nevet.

1952

- Április 18.** A szövetségi népszkupstina megszavazta a népbizottságokról szóló általános törvényt (Opšti zakon o narodnim odborima).
- Július 20. és 22.** A finnországi olimpiai labdarúgóturna két mérkőzésén Jugoszlávia–Szovjetunió 5 : 5 és 3 : 1.
- Nyár** Az aszály miatt a jugoszláv mezőgazdaság gyengén teljesített: gondok léptek fel a lakosság élelmiszer-ellátásában.
- November 2–7.** A JKP VI. kongresszusa Zágrádban: a JKP felveszi a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) nevet.
- November** A szövetségi kormány alelnökét, Blagoje Neškovićot – azzal a váddal, hogy „tájékoztató irodás” – kizárták a JKSZ-ből.
- December 17.** Jugoszlávia és a Vatikán között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1953

- Január 13.** A szövetségi képviselőház megszavazta az alkotmánytörvényt, melynek értelmében a képviselőház Elnöksége helyett bevezették a köztársasági elnök intézményét, a kormány pedig Szövetségi Végrehajtó Tanács néven működik tovább.
- Január 14.** Titót választották meg köztársasági elnökké és egyben a Szövetségi Végrehajtó Tanács elnökévé is.

- Február 22–25.** A Népfrent IV. kongresszusán a szervezet nevét Jugoszlávia Dolgozó Népének Szocialista Szövetségére (Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije) változtatták.
- Március 16.** Tito – mint az első kommunista államfő – Nagy-Britanniába látogatott.
- Március 30.** A jugoszláv kormány meghozta a vagyoni jogi viszonyokról és a parasztszövetkezetek átszervezéséről szóló rendeletet (Uredba o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga).
- Április** Népszámlálás Jugoszláviában: az országnak 16 937 000 lakosa volt.
- Május 27.** A szövetségi képviselőház megszavazta az általános népi vagyoni mezőgazdasági földalapjáról és a mezőgazdasági szervezetek földhöz juttatásáról szóló törvényt (Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama).
- Június 16.** A Szovjetunió és Jugoszlávia kapcsolatait nagyköveti szintre emelték.
- Szeptember 26–27.** Megtartották az Antifasiszta Nőfront IV., egyben utolsó kongresszusát.
- Október 8.** Az amerikaiak és a britek bejelentik, hogy kivonják csapataikat Trieszt Szabad Terület A zónájából, és átadják azt az olaszoknak: kezdetét veszi a trieszti válság.
- December 29.** Milovan Đilast választották a szövetségi képviselőház elnökévé.

1954

- Január 16.** A JKSZ KB soron kívüli plénumán Milovan Đilast – a *Borba* napilapban megjelent cikksorozatáért, amelyben a pártfegyelem liberalizációjáért és a demokratizálásért szállt síkra – revizionizmussal vádolták meg. Ezért kizárták a KB-ből és megfosztották minden tisztségétől: áprilisban önkéntesen kilépett a JKSZ soraiból.
- Június** Az SZK(b)P KB javaslatot tett a JKSZ KB-nak a pártközi kapcsolatok rendezésére.
- Augusztus 9.** Bledben aláírták a 20 évre szóló jugoszláv–görög–török együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.
- Október 10.** Londonban aláírták a Trieszt Szabad Terület felosztására vonatkozó megállapodást: Jugoszlávia megkapta az B zónát, míg az A zóna és maga a város Olaszországhoz került. Október 25-én és 26-án megtörtént a birtokba vétel.
- December 8.** Újvidéken a horvát és szerb írok, valamint nyelvészek megegyezést írtak alá a szerbhorvát irodalmi nyelvről.

1955

- Január 24.** Milovan Đilast egy külföldön megjelent cikke miatt feltételesen 18 hónap börtönre ítélték.
- Május 26.** Hruscsov kíséretével Jugoszláviába érkezett: június 2-án Titóval aláírták a belgrádi deklarációt, amellyel normalizálódnak a Szovjetunió és Jugoszlávia államközi kapcsolatai.
- Június 22.** A szövetségi népszkupstina megszavazta a községek és járások szervezetéről szóló általános törvényt (Opšti zakon o uređenju opština i srezova), melynek értelmében az ország területén 1479 község és 107 járás létezik.
- Október 18.** Jugoszláviában megkezdik a Zastava 750-es típusú (Fió) személygépkocsi gyártását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok

- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004.
- A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Budapest, 1998, KSH.
- Baki Ferenc – Vébel Lajos: *A Petőfi-brigád*. Újvidék, 1968.
- Botlik József – Csorba Béla – Dudás Károly: *Eltévedt mezsgyekövek*. Budapest, 1994.
- Čolaković, Rodoljub szerk.: *A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története*. Újvidék, 1963.
- Csorba Béla – Matuska Márton – Ribár Béla szerk.: *Rémuralom a Délvidéken*. Újvidék, 2004.
- Gaćeša, L. Nikola: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. Novi Sad, 1984.
- Katona Pal: *Istorijat razvoja narodne vlasti u Senti*. Senta, 1979.
- Karádi Ilona szerk.: *A XX. század krónikája*. Budapest, 1994.
- Lekić, Bogdan: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. Beograd, 1997.
- Mitrović, Živan szerk.: *Deset godina nove Jugoslavije*. Beograd, 1955.
- Molnár Tibor: *135 godina senčanskog suda – A zentai bíróság 135 éve*. Senta–Zenta, 2007.
- Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság iratai 1944–1945 – Odabrani spisi Komande grada Senta 1944–1945*. Zenta–Szeged, 2011.
- Petranović, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. Beograd, 1988.
- Sipos Péter főszerk.: *Magyarország a második világháborúban*. A–Zs. Budapest, 1997.
- Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. Újvidék, 1997.
- Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*. Zenta, 2011.
- Vojvodina – novi srezovi i opštine*. Novi Sad, 1956.

Levéltári források (Zentai Történelmi Levéltár)

- F. 121 Zenta Községi Népbizottság
F. 127 Zentai Járásbíróság
F. 132 Zentai Járási Népbizottság
F. 134 Kommunista Szövetség Zentai Járási Pártbizottsága

Sajtóanyag

- Magyar Szó*. Újvidék, 1945–1954.
Hivatalos lapok

Demokratska Federativna Jugoslavija. *Službeni list*, 1945.
Fedreativna Narodna Republika Jugoslavija. *Službeni list*, 1945–1953.
Narodna Republika Srbija. *Službeni glasnik*, 1945–1955.
Autonomna Pokrajina Vojvodina. *Službeni list*, 1945.

Rövidítések jegyzéke

AFŽ	Antifašistički front žena (Antifasiszta Nőfront)
AT	Autonóm Tartomány
AK	Autonóm Körzet
AVNOJ	Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács)
DFJ	Demokratska Federativna Jugoslavija (Demokratikus Föderatív Jugoszlávia)
DMKSZ	Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség
FNRJ	Federativna Narodna Republika Jugoslavija (Jugoszláv Föderatív Népköztársaság)
ft.	főtisztelendő
főszerk.	főszerkesztő
JKP	Jugoszláv Kommunista Párt
JKSZ	Jugoszláv Kommunista Szövetség
KB	Központi Bizottság
KNOJ	Korpus narodne odbrane Jugoslavije (Jugoszlávia Népvédelmi Hadteste)
NK	Népköztársaság
NRS	Narodna Republika Srbija (Szerb Népköztársaság)
OZNA	Odeljenje za zaštitu naroda (Népvédelmi Osztály)
PD	poljoprivredno dobro ([állami] mezőgazdasági birtok)
RS	Republika Srbija (Szerb Köztársaság)
szerk.	szerkesztő
SRZ	Seljačka radna zadruga (termelő parasztszövetkezet)
SZK(b)P	Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja
TLZ	Zentai Történelmi Levéltár
UDB	Uprava državne bezbednosti (Államvédelmi Hatóság)
USA0J	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (Jugoszláv Egyesült Antifasiszta Ifjúsági Szövetség)